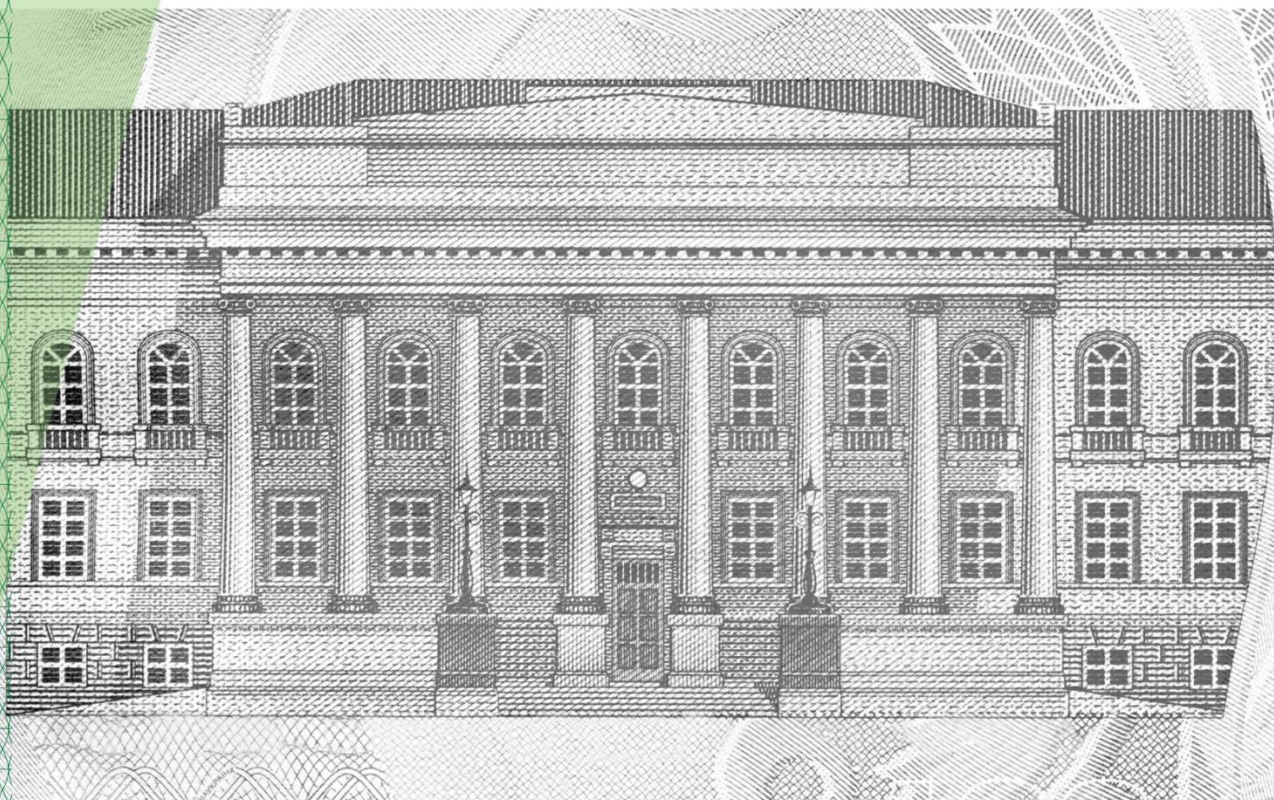

Національний
банк України

Звіт про фінансову стабільність

Червень 2021 року

Звіт про фінансову стабільність (далі – Звіт) – ключова публікація Національного банку України (далі – Національний банк). Його мета – проінформувати про наявні та потенційні ризики, які можуть загрожувати стабільності фінансової системи України. Цей випуск продовжує розкривати тематику впливу поточної кризи на фінансовий сектор та переважно акцентує увагу на ризиках банківського сектору. Також Звіт містить рекомендації органам влади і фінансовим установам стосовно того, як протидіяти ризикам та сприяти підвищенню стійкості фінансової системи до них.

Звіт адресовано насамперед учасникам фінансового ринку та всім, хто цікавиться питаннями фінансової стабільності. Його оприлюднення підвищує прозорість та передбачуваність макропруденційної політики, допомагає сформувати довіру суспільства до неї, відтак сприятиме Національному банку в управлінні системними ризиками.

Цей Звіт схвалено Комітетом з фінансової стабільності 18 червня 2021 року.

Зміст

Головне	4
Індекс фінансового стресу	6
Частина 1. Зовнішні умови та ризики	7
1.1. Тенденції зовнішнього середовища	7
Частина 2. Внутрішні умови та ризики	10
2.1. Макроекономічні та фіскальні ризики	10
2.2. Ринок нерухомості та іпотечне кредитування	13
2.3. Домогосподарства та пов'язані ризики	16
Частина 3. Умови та ризики банківського сектору	18
3.1. Карта ризиків фінансового сектору	18
Вставка 1. Нова методологія побудови карти ризиків фінансового сектору	19
3.2. Ризик достатності капіталу	20
Вставка 2. Процес оцінки достатності внутрішнього капіталу банку (ICAAP)	23
3.3. Ризик роздрібного кредитування	24
Вставка 3. Боргове навантаження населення залишається прийнятним	27
Вставка 4. Новий поштовх до вирішення проблеми валютної іпотеки	29
3.4. Реальний сектор та якість корпоративного кредитного портфеля	30
Вставка 5. Концентрація корпоративного кредитного портфеля банків знижується	34
3.5. Ризик вкладень банків в ОВДП	35
3.6. Ризик прибутковості	37
Вставка 6. Постковідна “нормальність” у світовому фінансовому секторі	40
3.7. Ризики фондування	41
3.8. Зміни регуляторного середовища	43
Рекомендації	45
Абревіатури та скорочення	48

Головне

Фінансова система залишалася стійкою до впливу кризи та високоприбутковою. Висока увага банків до якості портфелів до та під час кризи, своєчасна реструктуризація кредитів боржників, які зазнали труднощів, дали змогу пройти кризовий період без значних втрат для фінансового сектору. Наявну ліквідність і запас капіталу банки все активніше використовують для кредитування, темпи якого помітно прискорилися в 2021 році. Добрий стан банківського сектору та відновлення економіки дають змогу НБУ поступово згортати антикризові заходи, зокрема довгострокове рефінансування. Крім того, збереження високої прибутковості уможлиблює заплановане впровадження нових регуляторних вимог, перш за все до капіталу банків.

Відновлення економіки триває, хоча й не надто високими темпами. Вагомим рушієм економічного відновлення є поліпшення споживчих настроїв та підвищення внутрішнього попиту. Також сприятливі умови на зовнішніх ринках підтримують і ВВП, і поточний рахунок. Зростання світових цін у поєднанні з високим внутрішнім попитом прискорили темпи інфляції. НБУ реагував на посилення інфляційних ризиків від початку 2021 року, двічі підвищуючи облікову ставку. Однак загалом монетарна політика залишається м'якою, адже інфляційні ризики мають переважно тимчасовий характер. Валютний ринок залишається збалансованим. Відновлюється інтерес іноземних інвесторів до боргів українських емітентів. Проте доступ до кредитів на світових ринках ускладнився через зростання дохідності довгострокових цінних паперів у США у I кварталі. Це вплинуло і на дохідність за запозиченнями решти країн, зокрема й України. В умовах зростання глобальних інфляційних ризиків та можливого зростання відсоткових ставок ринки капіталу залишатимуться волатильними. Тож тривалі паузи у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями створюють значні ризики як для рефінансування зовнішніх боргів України, так і для фінансування дефіциту бюджету.

Триває поступове відновлення реального сектору. Більшість українських компаній проходить коронакризу без значних втрат. Серйозні труднощі виникли лише для окремих сегментів підприємств. Стійкість корпоративного сектору до кризи зумовлена низькою часткою у вітчизняній економіці тих галузей сфери послуг, що найбільше постраждали від пандемічних обмежень. Обсяги кредитування корпоративного сектору помітно зростають: державні програми стимулюють збільшення обсягів кредитних портфелів малих та середніх позичальників.

Кредитування домогосподарств також зростає, темпи помітно прискорюються. Основу портфеля формує незабезпечене споживче кредитування, але низка банків уже більше року активно нарощує обсяги іпотечних портфелів. Найвищу прибутковість, але й значно вищі кредитні ризики має сегмент незабезпеченого кредитування на поточні потреби. Підвищення ваг ризику за цими активами зі 100% до 150% до кінця 2021 року створить запас капіталу для покриття втрат від можливої недооцінки банками кредитних ризиків цього сегмента і більшої вразливості сегмента до кризових явищ. Дохідність іпотечного кредитування менша, ризики нижчі. Нині проникнення іпотеки до ВВП становить менше 1%, тож високі темпи зростання іпотеки можуть зберігатися тривалий час.

Вплив коронакризи на якість кредитів виявився значно м'якшим, ніж очікувалося на її початку. Витрати на формування резервів банками за результатами кризового 2020 року зросли вдвічі, проте залишилися помірними та не мали істотного негативного впливу на прибутковість сектору. Загалом результати оцінки якості активів засвідчили відповідність сформованих банками резервів очікуваним кредитним збиткам. Основною причиною помірних втрат від кредитного ризику під час кризи є високі стандарти кредитування, перш за все корпоративного. Якість роздрібного кредитного портфеля також висока. Під час кризи зросла увага кредиторів до спроможності позичальників обслуговувати борги, зокрема до оцінки їхнього боргового навантаження. Виважені кредитні стандарти надалі сприятимуть збалансованому зростанню обсягів кредитного портфеля, а також його належній диверсифікації.

У 2020 році помітно зросли вкладення банків в ОВДП. Збільшення інвестицій банків у державні цінні папери для фінансування розширеного бюджетного дефіциту

спостерігалось в багатьох країнах світу. В Україні його поживлявали зростання дохідності за ОВДП наприкінці минулого року та доступ до довгострокового рефінансування від НБУ. Проте інвестування в державні цінні папери не впливало на спроможність і бажання банків кредитувати. Найбільші фінустанови продовжували нарощувати кредитні портфелі. У 2021 році потреба у фінансуванні бюджету банками значно послабиться: дефіцит поступово скорочуватиметься, розширюватимуться можливості залучення ресурсів з інших джерел. Тож зростання обсягу ОВДП у портфелях банків припиниться, а їхня частка в чистих активах може дещо знизитися.

Криза значно змінила строкову структуру фондування банків: зросла частка коштів на вимогу. Цьому сприяли нижчі ставки за депозитами та бажання вкладників мати в період кризи негайний доступ до власних заощаджень. Водночас результати 2020 року засвідчили, що кошти населення, навіть до запитання, є досить стабільним джерелом фондування. Тож зміна строкової структури фондування не несе помітних ризиків ліквідності. Додатково мінімізувати їх покликаний новий норматив чистого стабільного фінансування NSFR, який запрацював із квітня 2021 року.

Вартість фондування банків знижувалася. Факторами здешевлення були зміна строкової структури зобов'язань і торішнє зниження процентних ставок за депозитами. Така тенденція дала змогу більшості фінансових установ утримати прийнятну процентну маржу, попри її загальне зниження. Післякризове нарощування операцій банками підвищувало їхній чистий процентний дохід. Потенціал здешевлення ресурсів уже майже вичерпано, натомість конкуренція на ринку кредитування спонукатиме банки здешевлювати позики. Тож банкам варто пристосовуватися до роботи в умовах нижчої процентної маржі.

Банкам вдалося зберегти високу прибутковість, а низка установ виплатила дивіденди власникам. Прибутковість, крім зростання чистого процентного доходу, підтримував і високий комісійний дохід. Він виявився досить стійким до впливу карантинних обмежень завдяки своєчасній адаптації фінустанов до нових умов роботи. Отримані доходи з великим запасом покривають не лише операційні витрати, а й відрахування в резерви, що у 2021 році суттєво знизилися.

Середнє значення достатності основного капіталу банків більш як удвічі перевищує регуляторний мінімум. Банки враховують майбутні зміни вимог до капіталу під час його планування. Більшість із них уже нині, по суті, виконує вимоги до буферів капіталу – консервації та системної важливості. У зв'язку з кризою навесні 2020 року НБУ вирішив відтермінувати впровадження буферів. Однак з огляду на високу прибутковість сектору НБУ визначиться з графіком їх запровадження.

НБУ продовжує гармонізувати банківське регулювання з європейським законодавством. Перш за все йдеться про давно анонсоване запровадження вимог до капіталу на покриття операційного ризику, заплановане з початку 2022 року. Інша важлива новація – початок у 2022 році тестового розрахунку банками внутрішнього капіталу в рамках ICAAP. Він має значно підвищити якість управління та планування капіталу. Надалі буде змінено структуру регулятивного капіталу, НБУ після ухвалення змін до банківського законодавства отримає право встановлювати індивідуальні підвищені вимоги до достатності капіталу банків. Не менш активно вдосконалюється регуляторне поле для небанківських фінансових установ. Уже пройшли перше читання в парламенті проєкти законів про фінансові послуги та фінансові компанії, страхування та кредитні спілки. Оновлення регуляторної бази значно підвищить стійкість і прозорість фінансового сектору.

Індекс фінансового стресу

Індекс фінансового стресу (ІФС) залишається на низькому рівні. Волатильність індексу протягом останнього півріччя обумовлена тимчасовим зростанням субіндексів державних та корпоративних цінних паперів. Останні відреагували на зростання дохідності безризикових активів на світових фінансових ринках та посилення загрози вторгнення російських військ на територію України. Після зменшення напруги на кордоні, субіндекси повернулися до попередніх значень. Індекс вартості акцій українських компаній¹ досяг свого максимуму за останні вісім років. Рівень стресу субіндексу банківського сектору наближається до історичного мінімуму.

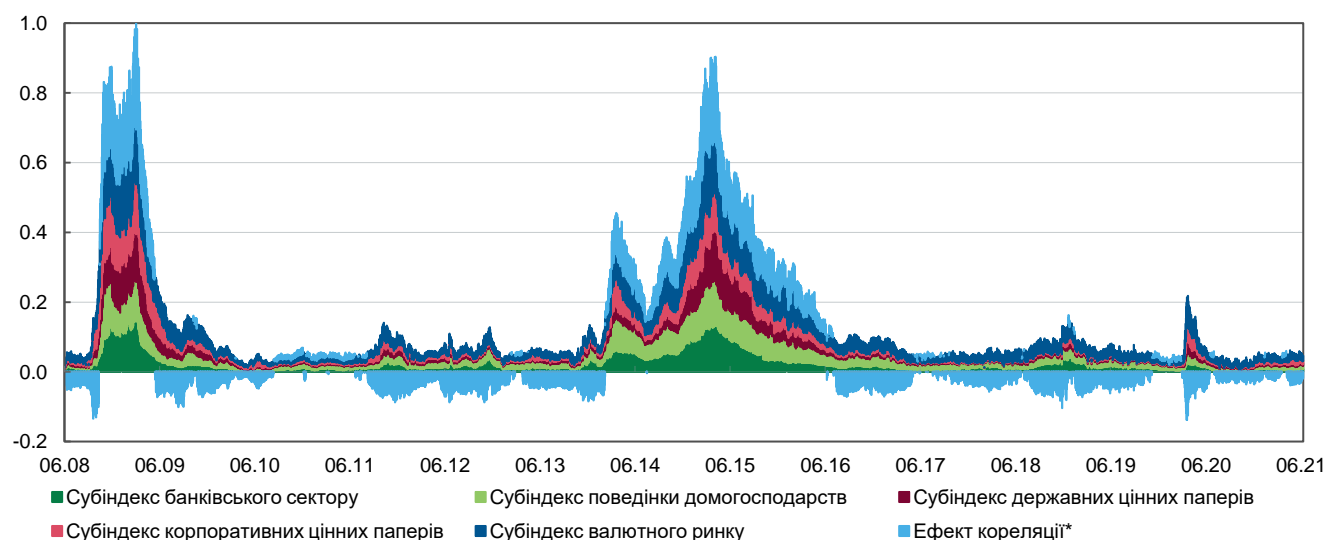
ІФС відображає виключно поточний стан справ у фінансовому секторі та не вказує на майбутні ризики в короткостроковій чи довгостроковій перспективі.

Графік ІФС1. Індекс фінансового стресу

Джерело: НБУ.

Графік ІФС2. Декомпозиція Індeksu фінансового стресу

* Ефект кореляції – внесок поточної кореляції між субіндексами порівняно із середньою за весь період спостережень.

Джерело: НБУ.

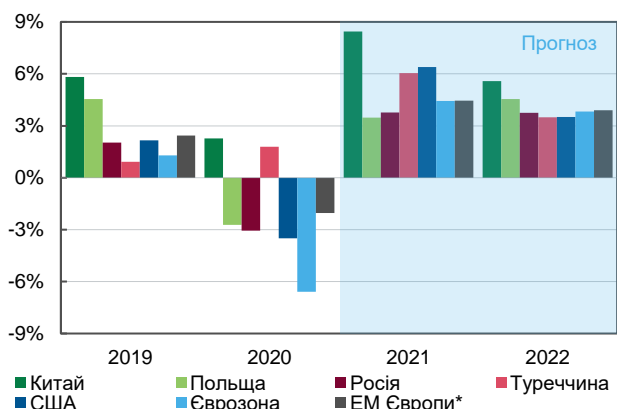
¹ Динаміка акцій на основі індексу Варшавської біржі.

Частина 1. Зовнішні умови та ризики

1.1. Тенденції зовнішнього середовища

Відновлення економік країн-партнерів триває, серед іншого, завдяки фіскальній та монетарній підтримці, але зростання відбувається нерівномірно, зокрема через різний рівень вакцинації. Коронавірус залишається ключовим глобальним викликом. Приплив капіталу до економік, що розвиваються, нерівномірний. Водночас зростання відсоткових ставок у провідних країнах створює ризики для нових залучень. Ціни на товари українського експорту високі. Зростають геополітичні ризики, загрози з боку Росії посилюються.

Графік 1.1.1. Зміна ВВП країн – основних торговельних партнерів України

* Білорусь, Україна, Молдова.

Джерело: Світовий банк, Global Economic Prospects, June 2021.

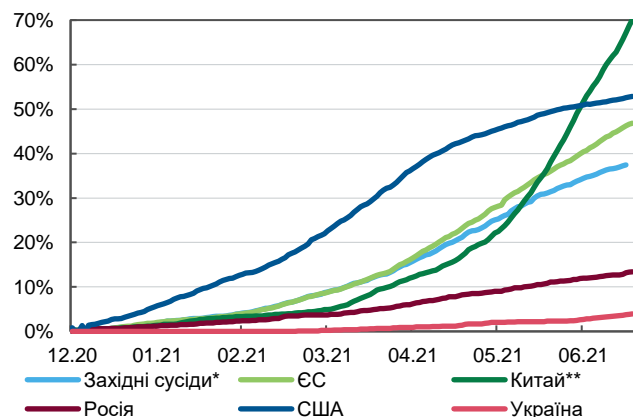
Графік 1.1.2. Динаміка світової торгівлі та промисловості*, р/р

* Світова торгівля – обсяг; сезонно згладжені. ** Східна Європа.

Джерело: Centraal Planbureau (CPB), Нідерланди.

Графік 1.1.3. Вакциновані, % населення

* Зважені на кількість населення дані Болгарії, Литви, Румунії, Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії. ** Кількість вакцинацій на 100 мешканців.

Джерело: Our World in Data.

Економіки країн-партнерів відновлюються, проте нерівномірно і залежно від рівня вакцинації

Друга і третя хвилі посилення карантину зумовили нерівномірний економічний розвиток країн – основних торговельних партнерів. COVID-19 та його мутації, ризики нових хвиль пандемії й надалі загрожуватимуть економічному відновленню та залишатимуться фактором економічної невизначеності. МВФ вказує на пряму залежність темпів та стабільності подальшого економічного зростання від охоплення населення вакцинацією. Відповідно очікується, що країни з ринками, що розвиваються (EM), більше постраждають через повільнішу вакцинацію.

Порівняно з жовтнем 2020 року МВФ суттєво поліпшив прогноз зростання економіки США у 2021 році (+3.3 в. п.), одночасно погіршив для єврозони (-0.8 в. п.). Для Китаю та європейських економік, що розвиваються, поліпшення прогнозу було незначним. Нині випереджальні показники всіх основних торговельних партнерів України зростають, хоча й із різною швидкістю. У багатьох партнерів (Китаю, США, більшості EM Східної Європи, Єгипту, Казахстану) реальний ВВП відновиться до докризових рівнів уже 2021 року. Водночас деякі наші країни-сусіди та багато розвинутих економік ЄС цього року цих рівнів не досягнуть. Рівень безробіття також переважно перевищує докризовий.

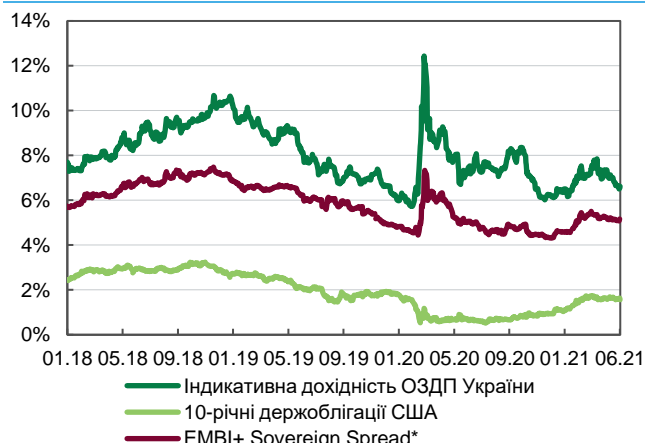
Світова торгівля активно відновлюється перш за все у країнах Азії. Зростання глобального промислового виробництва триває передусім завдяки EM.

Нові монетарні антикризові заходи не знадобилися, фіскальна підтримка економік триває

Протягом останніх пів року країни не застосовували нові монетарні та регуляторні антикризові заходи. Від ФРС США надходили сигнали про згорання стимулюючих заходів, хоча члени монетарного комітету очікують на збереження поточних майже нульових ставок до 2023 року. ЄЦБ не розширив жодного стимулюючого заходу з початку 2021 року. Банк Канади став першим великим центробанком, який розпочав згорання стимулюючих заходів (програми придбання активів). Центробанки багатьох EM уже підвищують ключові ставки.

Фіскальна підтримка відновлення економік триває в значних масштабах як у розвинутих економіках, так і в EM. Зокрема в березні США ухвалили програму економічного стимулювання на суму 1.9 трлн дол. Німеччина, Британія, Сербія, Індія, Філіппіни, ПАР та низка інших держав також розширили програми

Графік 1.1.4. Дохідність держоблігацій США, ЕМ та України

* Понад дохідність 10-річних держоблігацій США.

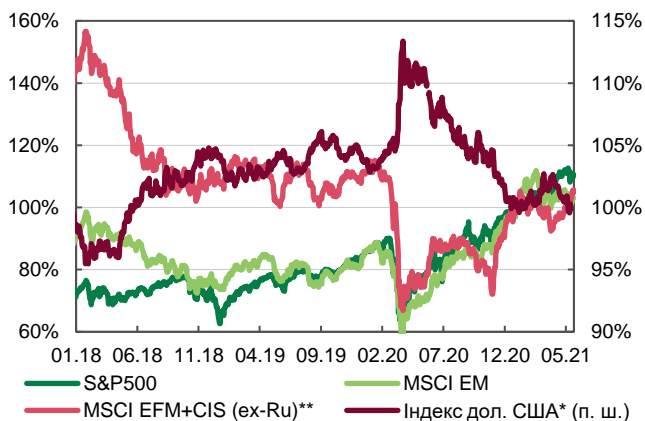
Джерело: CBonds, Bloomberg.

фіскальної підтримки наприкінці 2020 – на початку 2021 року. Водночас Китай, де економіка зростає вже п'ятий квартал поспіль, переходить до фіскальної консолідації.

Зростання ставок за безризиковими активами зумовлює дорожчі запозичення для ЕМ

Відсоткові ставки за державними облігаціями США – ключовим глобальним безризиковим активом – зросли до докризового рівня під впливом прискорення інфляції та очікувань, що ФРС доведеться, зрештою, підвищити ставки у відповідь на цю тенденцію. Зростання ставок у квітні зупинилося, хоча ризики подальшого їх підвищення зберігаються. Це зумовлює здорожчання запозичень для ЕМ і менший апетит до інвестування в такі боргові інструменти. Для України це фактор ризику, адже потреба в залученні запозичень на зовнішніх ринках для рефінансування старих зобов'язань та фінансування дефіциту бюджету значна. За поточного міжнародного кредитного рейтингу та відсутності нових траншів від МВФ подальше зростання дохідності безризикових доларових активів призведе до стрімкішого подорожчання запозичень для України.

Графік 1.1.5. Фондові індекси США та ЕМ та індекс долара США, 01.01.2021 = 100%

* Зважений на торгівлю товарами та послугами, ФРС.

** Індекс прикордонних економік Європи та СНД без Росії (включає Естонію, Казахстан, Литву, Румунію, Сербію, Словенію, Хорватію).

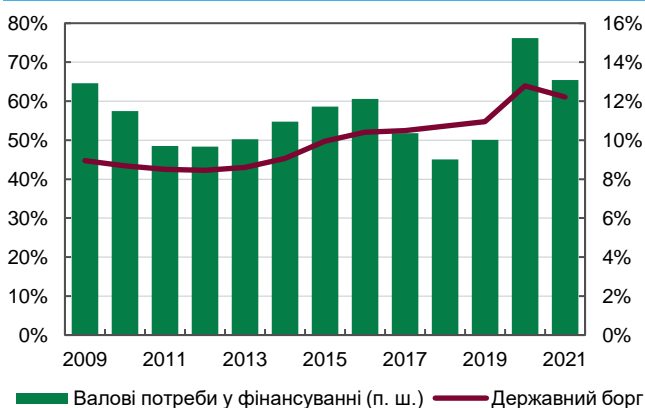
Джерело: Federal Bank of St Louis, Morgan Stanley, ФРС США.

Приплив капіталу до ЕМ нерівномірний

Міжнародний інститут фінансів (IIF) очікує, що приплив портфельних інвестицій до ЕМ у 2021 році перевищить показники докризового 2019 року. Найбільшим реципієнтом міжнародного капіталу (майже 40%) стане Китай. Потреби урядів ЕМ у фінансуванні бюджетів-2021 скоротяться порівняно з 2020 роком, проте залишаться вищими, ніж у докоронакризовий період.

Зростання цін на активи ЕМ відставало від висхідної динаміки розвинутих ринків. Ціни акцій європейських менш розвинутих ЕМ (прикордонних ринків) та СНД майже не зросли. Волатильність курсів валют ЕМ була відносно невисокою.

Графік 1.1.6. Державний борг країн ЕМ та потреби у фінансуванні, % ВВП

Джерело: НБУ, МВФ, Global Financial Stability Report, April 2021.

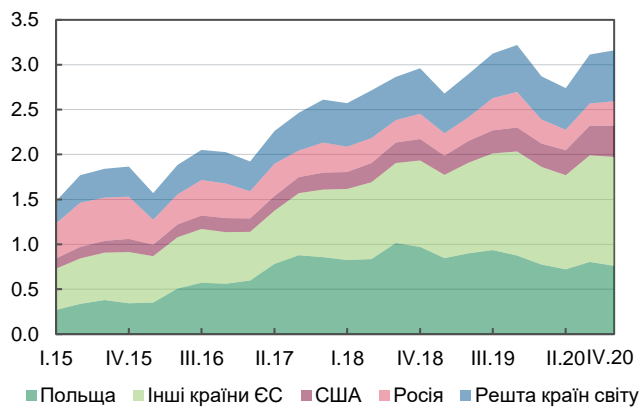
За оцінками Світового банку, у 2020 році скорочення обсягів переказів трудових мігрантів у світі було меншим, ніж очікувалося на початку кризи. Перекази до країн із низьким та середнім доходом торік перевищили обсяг прямих іноземних інвестицій та офіційної допомоги цим державам. Приплив переказів до України відновився після просідань навесні 2020 та на початку 2021 року. Оскільки перекази надходять із розвинутих країн, це дає підстави очікувати на сталі обсяги.

Ціни на сировину стрімко зросли

Відновлення глобальної економіки, міжнародної торгівлі та секторальні фактори спричинили стрімке зростання цін на товарних ринках світу. Це сприятливий фактор для українського експорту. Зростання попиту і ситуативні проблеми з постачанням (зокрема з Бразилії) підтримували високими ціни на сталь. Ціна руди взагалі сягає рекордно високих рівнів. Ціни на продовольчі товари українського експорту зростають: на пшеницю – через погані погодні умови, на кукурудзу – через високий

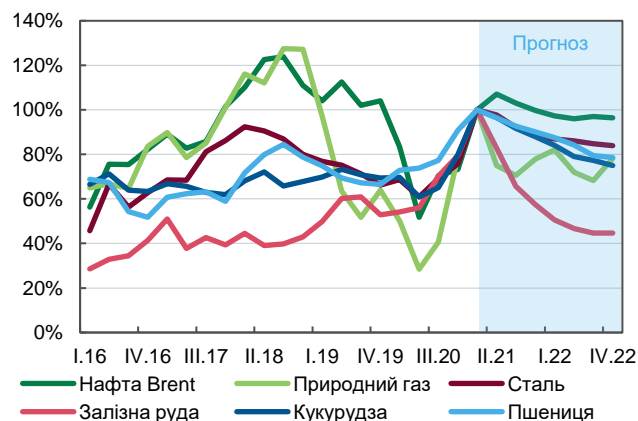
Графік 1.1.7. Обсяги приватних грошових переказів в Україну, млрд дол.*

* За офіційними та неофіційними каналами надходження.

Джерело: НБУ.

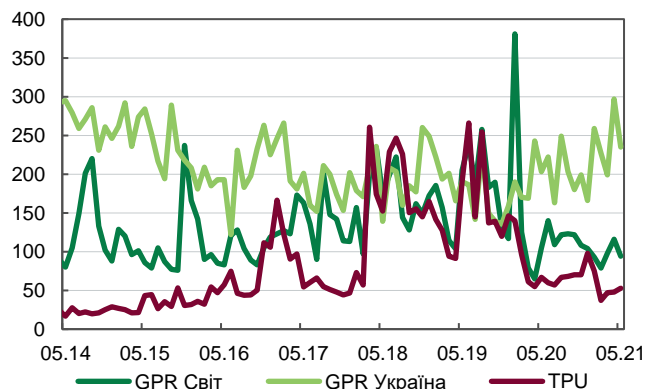
Графік 1.1.8. Світові ціни на сировинні товари*, I кв. 2021 = 100%

* Нафта – сорт Brent; природний газ з РФ; сталь – квадратна заготовка; залізна руда – концентрат, Китай; пшениця, кукурудза – середня за квартал світова ціна.

Джерело: НБУ, Інфляційний звіт, квітень 2021.

Графік 1.1.9. Індекс геополітичних ризиків (GPR)[†] та індекс невпевненості торговельної політики (TPU)**

[†] <https://www.matteoiacoviello.com/gpr.htm>.

^{**} <https://www.matteoiacoviello.com/tpu.htm>.

Джерело: Dario Caldara and Matteo Iacoviello.

попит галузей тваринництва та виробництва біоетанолу, на соняшникову олію – через нижчі врожаї та зменшення запасів.

Ціна на нафту залишатиметься близькою до поточних рівнів. З одного боку, її підтримують поліпшення економічних очікувань та обмеження видобутку ОПЕК. З іншого, – її стримують збільшення пропозиції цього енергоносія від США та Росії за обмеженого попиту Індії через коронакризу. Досягнення домовленостей з Іраном стосовно його ядерної програми може сприяти збільшенню пропозиції та падінню ціни на нафту. В таких умовах зростає вартість газу, зокрема через посилення екологічних вимог у ЄС. Це може становити ризик для фінансової та економічної стабільності в Україні.

Геополітичні ризики знову зростають

Після зниження протягом першого кварталу ризики знову почали посилюватися. До цього призвели загострення протистояння Росії та Заходу, стягування Росією військ до кордонів з Україною, ескалація навесні арабо-ізраїльського конфлікту. Загострюються відносини влади Білорусі зі світом, особливо після примусового приземлення літака ірландської авіакомпанії в Мінську, посилюється вплив Росії на цю державу. Це може спричинити взаємні торговельні обмежувальні заходи України з Білоруссю, на яку минулого року припадало майже 3% нашого експорту. Непевність торговельної політики у світі знизилася, хоча чинник конфлікту економічних інтересів США – Китай зберігається.

Росія загострює напруження на кордонах України

У квітні Москва стягнула значні військові сили до наших кордонів. Подальше загострення вдалося відвернути завдяки підтримці міжнародних партнерів України. Проте війська відведені лише частково, формуються нові підрозділи на західному кордоні РФ, загроза нових загострень залишається. За даними РФ, мешканцям ОРДЛО за два роки роздали близько 530 тисяч російських паспортів. Це ускладнює врегулювання конфлікту.

Відхилення судом у Парижі рішення Міжнародного трибуналу у справі Ощадбанку проти РФ про відшкодування втрат в анексованому Криму створило ризики для держбанку. Ощадбанк оскаржив це рішення. Водночас просувається розгляд позовів проти РФ у Європейському суді з прав людини, у Міжнародному суді в Гаазі. Позови українських компаній, які зазнали втрат через агресію РФ на Донбасі та окупацію Криму, подані у комерційні арбітражі на суму понад 4.5 млрд дол.

Будівництво “Північного потоку-2” відновлено

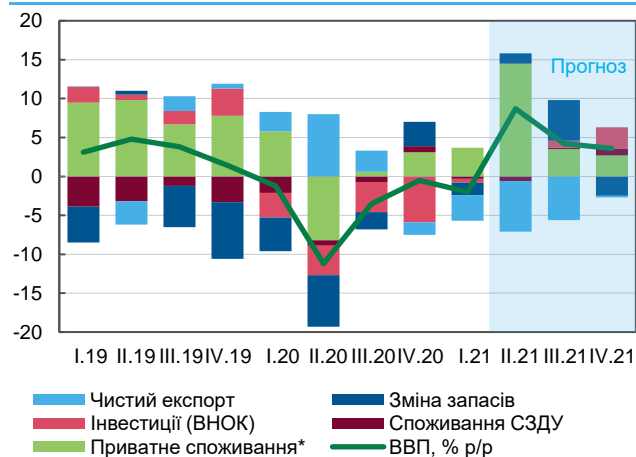
На початку 2021 року судна РФ відновили прокладання газогону “Північний потік-2”, а в травні президент США зупинив санкції проти корпорації-власника трубопроводу, щоб поліпшити відносини з ЄС. У червні стало відомо, що вже побудована перша нитка газогону. Цей проєкт РФ несе як економічні, так і безпекові загрози для України. У конгресі США обговорюється можливе повернення санкцій.

Частина 2. Внутрішні умови та ризики

2.1. Макроекономічні та фіскальні ризики

Високі зовнішні ціни та внутрішній попит сприяють відновленню української економіки. Проте відновлення відбувається поки що повільніше, ніж очіувалося. Монетарна політика залишається м'якою. Водночас НБУ починає поступове згортання антикризових монетарних інструментів. Один із ключових короткострокових ризиків – вересневі пікові виплати за державним боргом у валюті. Співпраця з МВФ є запорукою зменшення загроз для фінансової стабільності й має бути продовжена. За поточних кредитних рейтингів України відсутність постійної співпраці з міжнародними фінансовими організаціями робить Україну вкрай вразливою до потрясінь світової економіки.

Графік 2.1.1. Внески категорій кінцевого використання в річну зміну реального ВВП, в. п.

ВНОК – валове нагромадження основного капіталу, СЗДУ – сектор загальнодержавного управління.

* Разом з некомерційними організаціями, що обслуговують домогосподарства.

Зміна за I квартал 2021 року за оперативною оцінкою Держстату у травні, оцінка внесків – НБУ. Прогноз на II–IV квартали – оцінки НБУ, квітень 2021 року.

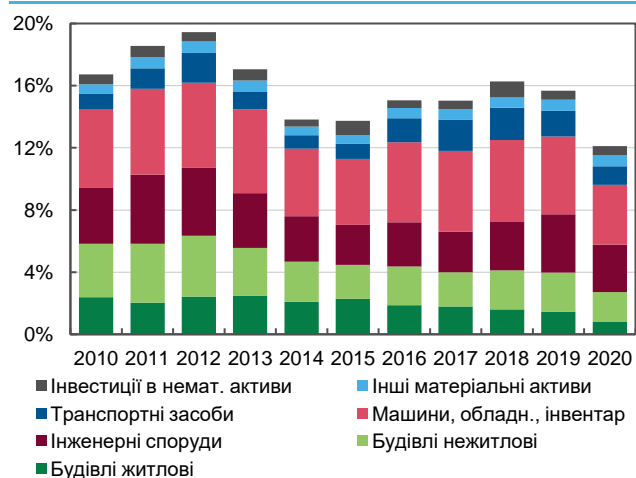
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Економіка відновлюється повільніше, ніж очіувалося

За оперативною оцінкою, ВВП у I кварталі 2021 року знизився на 2% у річному вимірі. Такий результат дещо контрастує з високими темпами відновлення споживчого попиту і сприятливою ситуацією для більшості ключових секторів економіки. Негативно на зміну ВВП впливали зниження фізичних обсягів експорту товарів, стрімке відновлення імпорту і мляві інвестиції. Додатковим фактором скорочення стали карантинні обмеження.

Як і в інших країнах, приріст ВВП в річному вимірі у II кварталі буде значним завдяки ефекту низької бази порівняння минулого року. Водночас фундаментально ситуація також поліпшується – стрімко зростає приватне споживання, а умови торгівлі для основних експортних галузей дуже сприятливі. Ризик запровадження нового карантину у випадку зростання захворюваності на COVID-19 зберігається. Вакцинація поки відбувається повільно – до середини червня хоча б одну дозу вакцини в Україні отримало лише 4% населення. Проте економіка вже переважно пристосувалася до роботи в умовах карантину, а нові обмеження стають більш гнучкими для бізнесу. За підсумками року ВВП має зрости на 3.8% та буде дещо нижчим, ніж у 2019 році. Для пришвидшення темпів зростання бракує інвестиційної активності.

Графік 2.1.2. Капітальні інвестиції за видами активів у 2010–2020 роках, % ВВП

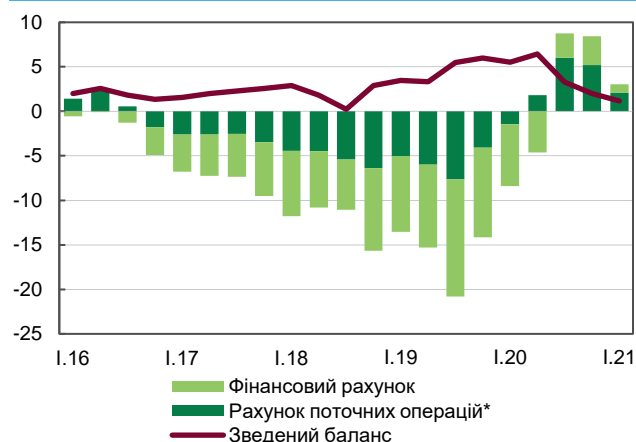
Джерело: ДССУ.

Світові ціни сприяють стійкості поточного рахунку

Істотне поліпшення зовнішньоекономічної кон'юнктури підтримує нарощування експорту і відповідно відновлення економіки. Також високі світові ціни поліпшили фінансові результати підприємств. Зокрема сума реінвестованого прибутку підприємств із ПІІ була найвищою з 2015 року. Ця складова, що в поточному рахунку відображається як виплати, зумовила дефіцит поточного рахунку в I кварталі 2021 року. Водночас із початку року спостерігається прискорення обсягів імпорту як через відновлення споживчого та інвестиційного попиту, так і через більші поставки енергоносіїв. Тож до кінця року очікується розширення дефіциту торгівлі товарами, а сальдо поточного рахунку залишатиметься від'ємним.

За фінансовим рахунком у I кварталі зафіксований незначний приплив капіталу. Він був забезпечений високими реінвестованими доходами, які компенсували вплив капіталу приватного сектору за іншими статтями. Своєю чергою, зберігався приплив капіталу в державний сектор, хоча він і зменшився порівняно з кінцем 2020 року.

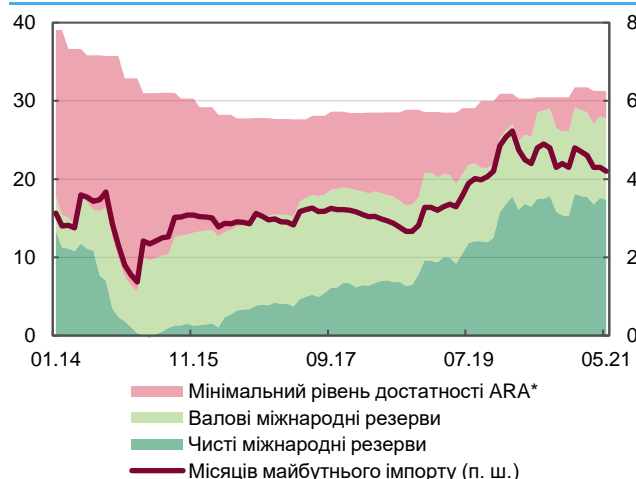
Графік 2.1.3. Платіжний баланс у 2016–2021 рр., 12-місячна плінна, млрд дол.

* Поточний рахунок разом із рахунком операцій з капіталом.

Джерело: НБУ.

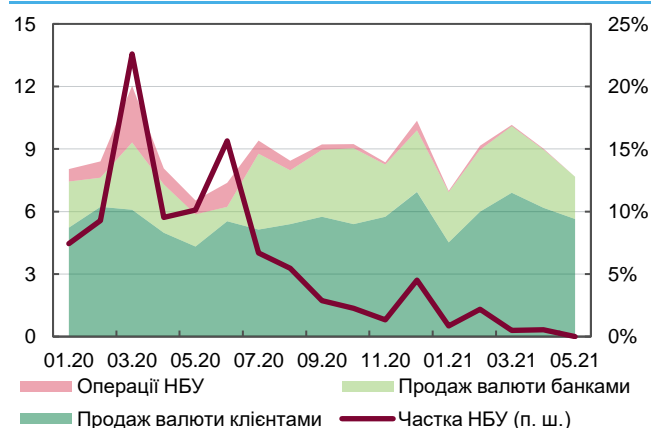
Графік 2.1.4. Валові й чисті міжнародні резерви, млрд дол.

* Мінімальний рівень достатності резервів АРА – розраховується МВФ для країн з плаваючим обмінним курсом за такою формулою: $5\% \times \text{Обсяг експорту товарів та послуг} + 5\% \times \text{Грошовий агрегат M2} + 30\% \times \text{Короткостроковий зовнішній борг} + 15\% \times \text{Інші зовнішні зобов'язання}$.

Джерело: НБУ.

Графік 2.1.5. Обсяги операцій із продажу безготівкової іноземної валюти на міжбанківському ринку (млрд дол. в еквіваленті)*

* За даними статистичної звітності, наданої банками. Операції банків на умовах “тод”, “том”, “спот”; операції клієнтів на умовах “тод”, “том”, “спот” і “форвард”; операції НБУ – купівля та продаж валюти; до обсягів купівлі/продажу на МВРУ не включаються внутрішні операції банків з клієнтами.

Джерело: НБУ.

Подальша динаміка значною мірою залежатиме від стану співпраці з МВФ, ситуації на міжнародних ринках капіталу та продовження реформ. Базовий прогноз передбачає чистий приплив капіталу в Україну за підсумками поточного року – у результаті подальшого нарощування ПІІ й зростання залучень державного та приватного секторів.

Із початку року міжбанківський валютний ринок ефективно функціонував практично без участі НБУ. Обсяги купівлі та продажу валюти Національним банком зменшилися в рази порівняно з показниками попереднього року. Міжнародні резерви перебувають на відносно комфортному рівні. Їх обсяг перевищує чотири місяці майбутнього імпорту, тоді як достатнім вважається значення в три місяці, і близький до мінімального рівня достатності за композитним критерієм МВФ.

Монетарна політика залишається м'якою

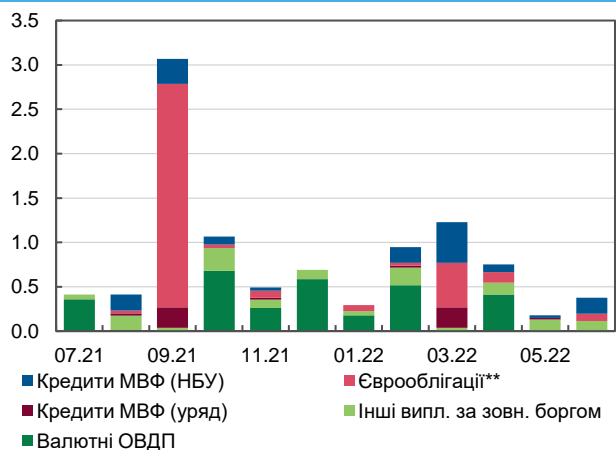
Зростання світових цін, зокрема на продовольство та енергоносії, є одним із факторів прискорення інфляції в Україні. На початку року вона вийшла за межі цільового діапазону $5 \pm 1\%$ та надалі прискорювалася. За прогнозами НБУ, в окреслені межі інфляція має повернутися лише у 2022 році. Крім світових цін на інфляцію впливає внутрішній споживчий попит, який активно відновлюється після торішньої кризи, та підвищення адміністративно-регульованих цін. Водночас у травні почалося зниження цін на окремі сирі продукти харчування, що дещо стримає інфляцію. Прискорення інфляції спостерігається в більшості країн світу, у тому числі й розвинутих. Воно значною мірою зумовлене тимчасовими чинниками і в подальшому стримуватиметься нарощуванням пропозиції.

У першому півріччі Національний банк двічі підвищував облікову ставку – загалом із 6 до 7.5%. Однак монетарна політика залишається м'якою – реальна облікова ставка є нижчою за її оцінений нейтральний рівень. У червні НБУ зберіг облікову ставку незмінною. Водночас із липня вирішено розпочати згортання таких антикризових монетарних інструментів, як довгострокове рефінансування та процентний своп з НБУ, а з жовтня 2021 року, за відсутності суттєвих шоків на фінансових ринках, – припинити їх застосування. Підвищення облікової ставки в березні та квітні призупинили цикл зниження банками депозитних ставок. Вплив весняних підвищень облікової ставки на дохідність нових розміщень ОВДП був найбільш помітний для короткострокових паперів (3–6 місяців), водночас основний попит зберігається на облігації з терміном рік і більше. Через значні потреби уряду у фінансових ресурсах зниження рівнів дохідності найближчим часом малоімовірне.

Пауза у співпраці з МВФ – ризик для макроекономічної стабільності

Зростання дохідності довгострокових цінних паперів у США з початку року зробило дорожчими запозичення для всіх емітентів, зокрема і для українського уряду. Високі показники інфляції у США можуть спровокувати нове

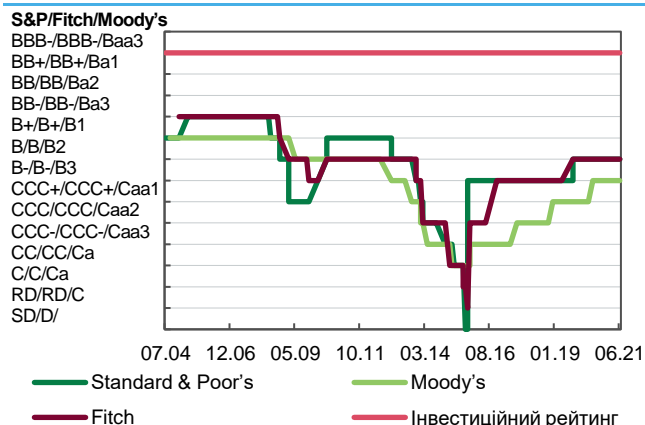
Графік 2.1.6. Валютні виплати уряду й НБУ, екв. млрд дол.*

* У тому числі відсотки, ** Включаючи єврооблігації на 1 млрд дол., гарантовані США, – погашення у вересні 2021 року.

Джерело: МФУ.

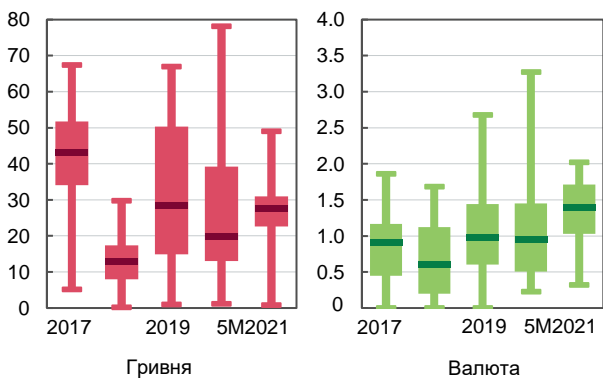
Графік 2.1.7. Динаміка кредитних рейтингів України*

* Рейтинги довгострокових боргових зобов'язань в іноземній валюті у 2004–2021 роках.

Джерело: розрахунки НБУ.

Графік 2.1.8. Щоденні залишки коштів Держказначейства в гривні та валюті (дол. екв.) у 2017–2021 рр., млрд одиниць*

* Грані прямокутника – перший і третій квартилі розподілу. Лінія всередині прямокутника – медіана. Верхні та нижні лінії поза прямокутником – максимум та мінімум.

Джерело: ДКСУ, МФУ, НБУ.

зростання довгострокових ставок. Це, своєю чергою, може ускладнити залучення Україною коштів на зовнішніх ринках. У період, коли ефекти кризи, викликані пандемією COVID-19, для фінансових ринків усе ще є непевними, Україні вкрай важливо мати постійний доступ до міжнародного офіційного фінансування. Програма МВФ для країн, які мають низький рейтинг, є певним страховим полісом і гарантією того, що період виплат буде пройдено гладко, з мінімальними ризиками для макроекономічної та фінансової стабільності. За нинішніх умов Україна може залучати ресурси на міжнародних ринках капіталу навіть без програми з МВФ, хоча й за вищою ціною. Проте робити середньо- і довгострокове планування державних фінансів, виходячи з припущення, що ринки завжди будуть сприятливими для країн із неінвестиційними рейтингами, не слід.

Ключові фінансові ризики – рефінансування боргу та покриття дефіциту бюджету

Графік боргових виплат України в найближчі роки залишатиметься напруженим. Протягом наступних дванадцяти місяців лише валютні виплати уряду та НБУ за державним і гарантованим державою боргом перевищать 10 млрд дол. У гривневому сегменті ринку погашення основного боргу та відсотків у другому півріччі перевищать 130 млрд грн. Навантаження розподілене відносно рівномірно, що не повинно створювати значних проблем Міністерству фінансів, однак середні обсяги аукціонів мають зрости.

Потреби у фінансуванні може пом'якшити обговорювана МВФ додаткова емісія спеціальних прав запозичення (СПЗ) на суму до 650 млрд дол., що покликана допомогти у відновленні світової економіки від коронакризи. У разі затвердження емісії Радою директорів МВФ Україна збільшить свої міжнародні резерви на суму близько 2.7 млрд дол. Проте існує висока вірогідність, що ці кошти надійдуть після періоду пікових виплат у вересні, немає й однозначної відповіді про можливість їх використання для фінансування дефіциту бюджету.

Збільшення буферів ліквідності – необхідний елемент контролю ризиків

У перші п'ять місяців 2021 року дещо поліпшилася ситуація з ліквідністю уряду. Середні щоденні залишки на рахунках Держказначейства в гривні та валюті були вищими або порівнянними із залишками в попередні три роки. При цьому обсяги гривневих залишків були помітно стабільнішими, що може свідчити про певне поліпшення бюджетного управління. Однак подекуди запас ліквідності різко опускався нижче мінімально безпечних рівнів. Це свідчить про необхідність кращого прогнозування руху коштів та збільшення прогнозного горизонту ЄКР до 3–6 місяців. Зокрема, прогноз щорічних перерахунків частини прибутку НБУ до бюджету буде точнішим, якщо відповідатиме розрахункам Національного банку. Це дасть змогу уникнути повторення цьогорічної ситуації, коли фактичний обсяг перерахунків виявився на 8.6 млрд грн меншим від ухваленого Верховною Радою.

2.2. Ринок нерухомості та іпотечне кредитування

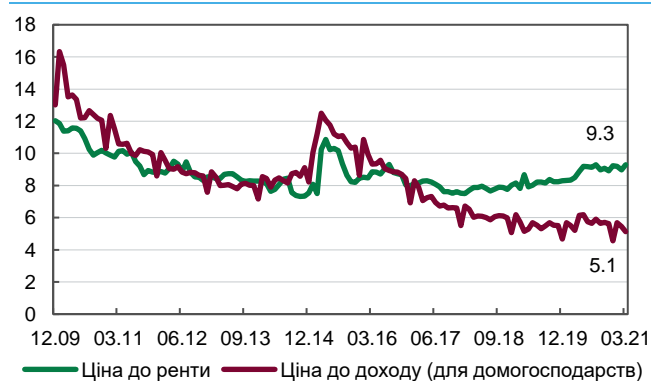
Попит на житло, підігрійтий відновленням іпотеки, помалу зростає. Ціни активно йдуть угору, але житло залишається відносно доступним за історичними мірками, адже вартість житла та доходи населення зростають порівнянними темпами. На початку 2021 року темпи введення нового житла були жвавими, але тривала реформа системи контролю у сфері будівництва може сповільнити нову пропозицію в майбутньому. Іпотека стрімко відновлюється, передусім завдяки кредитуванню купівлі житла на вторинному ринку. Ринок новобудов залишається невпорядкованим та менш привабливим для банків. На ринку комерційної нерухомості попит залишається кволим, несприятливий вплив пандемії триває.

Графік 2.2.1. Активність на ринку житла

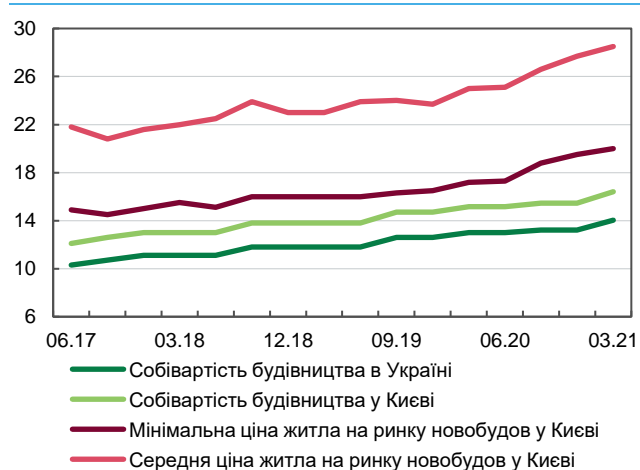
Джерело: Мін'юст, агентства нерухомості, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.2. Відношення “ціна до річного доходу” та “ціна до річної ренти” на первинному ринку нерухомості Києва

Джерело: ДССУ, агентства нерухомості, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.3. Ціна та собівартість житла, тис. грн/кв. м

Джерело: Мінрегіон, ЛУН.

Попит на житло йде вгору

Попит на житло в Україні рік у рік поволи зростає, якщо не брати до уваги нетиповий 2020-й. Минулого року цей тренд перервався через слабкий другий квартал, коли розгорталася пандемія. Кількість укладених угод купівлі-продажу житла знизилася торік відносно 2019 року на 7.8%. У першому кварталі 2021-го купівельна активність на ринку житла була майже на десяту частину вище п'ятирічного середнього за I квартал. Стримане зростання попиту на житло зберігатиметься найближчими роками. Нині цьому сприяє поступове відновлення іпотечного кредитування та стрімке зростання доходів населення. Підігриває попит на житло і зниження дохідності депозитів, що спонукає частину осіб зі значними заощадженнями шукати альтернативні напрями інвестування.

Житло дорожчає: у квітні як на первинному, так і на вторинному ринках Києва темпи зростання цін перевищили 10% за рік. Діяли одразу кілька факторів. Перш за все зростає вартість будівництва: у квітні індекс цін житлового будівництва становив 108.9 порівняно з показником попереднього року. По-друге, через тривалу реформу системи контролю за будівництвом нова пропозиція в майбутньому може скоротитись, а існуючий житловий фонд відносно обмежений. Також поживляється попит, частково завдяки відновленню іпотеки.

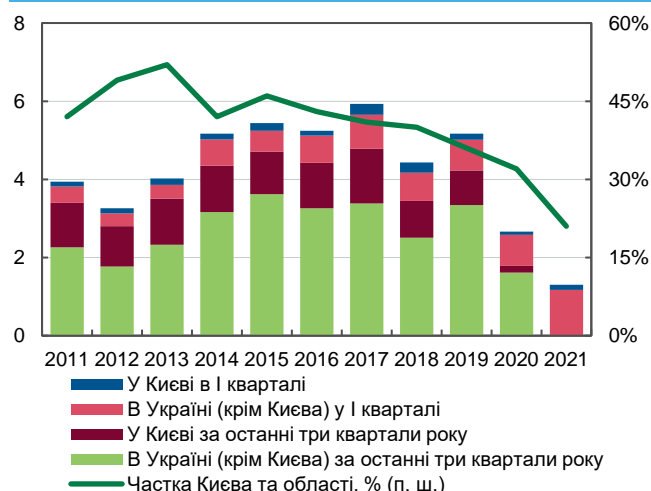
Хоча вартість житла зростає, воно все ж залишається доступним за відносними показниками. Ціни та доходи населення зростають співмірно. В Києві вже понад рік відношення “ціна до річного доходу” залишається на найнижчому рівні за більш як десятиліття. А от відношення “ціна до річної ренти” за рік зросло майже на одиницю, адже ціна оренди практично не змінилася. Тож привабливість житла як об'єкта інвестування для подальшої здачі в оренду дещо знизилася. Втім, відношення “ціна до річної ренти” в Україні за міжнародними історичними мірками ще вельми низьке².

Будівництво житла номінально сповільнилося

Торік в Україні було введено наполовину менше житла, ніж за 2019 рік, проте ці дані навряд чи є достатньо інформативними. По-перше, через тривале реформування Державної архітектурно-будівельної інспекції (ДАБІ) темпи створення нової пропозиції сповільнилися. По-друге, через перехід на Єдину

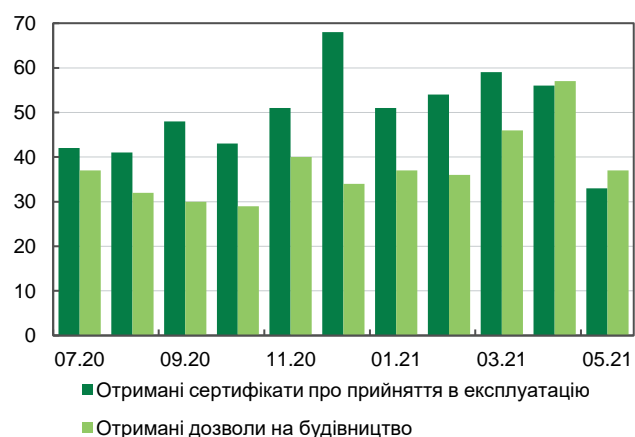
² Згідно зі світовою статистикою значення показника нижче 15 вважається свідченням того, що купувати житло вигідніше, ніж орендувати. Тобто його вартість доволі низька.

Графік 2.2.4. Введено в експлуатацію житла в багатоквартирних будинках, млн кв. м

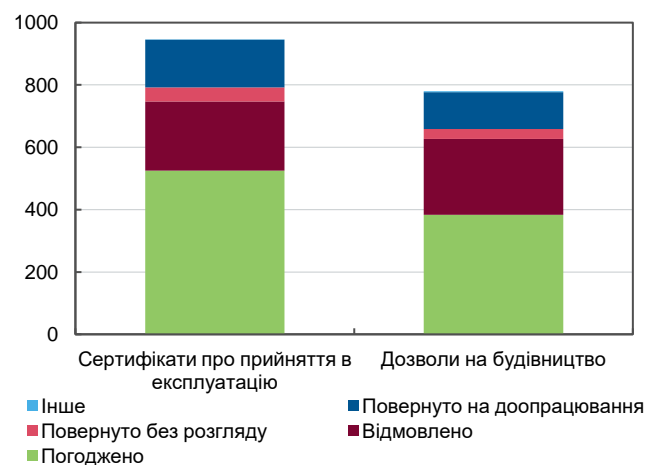
Джерело: ДССУ.

Графік 2.2.5. Отримані декларативні та дозвільні документи на багатоквартирне будівництво в Україні, одиниць

Джерело: Єдина державна електронна система у сфері будівництва.

Графік 2.2.6. Розподіл дозвільних документів, поданих із травня 2020 року* за статусом

* Дані за травень та червень 2020 року неповні.

Джерело: Єдина державна електронна система у сфері будівництва.

державну електронну систему у сфері будівництва ДССУ минулого року надала попередню та неповну інформацію про нове житло. У I кварталі 2021 року новостворена пропозиція в Україні перевищила десятирічне середнє (за перший квартал) у півтора рази. Вірогідно, ці дані включають частину невідображених за 2020 рік об'єктів завершеного будівництва. У столиці обсяги введеного в I кварталі житла все ще на п'яту частину менші від десятирічного середнього.

Станом на кінець травня 2021, з початку року в Україні було видано 213 дозволів на будівництво та 253 сертифікати про прийняття в експлуатацію нового багатоквартирного житла. Середньорічне відношення між дозволами та сертифікатами становить близько 3 : 4, що порівняно з міжнародним рівнем є відносно низьким показником³ та може свідчити про повільні темпи зведення нового житла в майбутньому. За останні 12 місяців лише половина заявок на дозвільні документи отримали схвалення. Затягнутість реформи системи архітектурно-будівельного контролю, що триває вже понад рік, є перешкодою для нормального функціонування ринку нерухомості. Подальше зволікання з налагодженням її роботи сповільнюватиме створення нової пропозиції згодом.

Поточні проблеми із дозвільною системою посилює нерегульованість первинного ринку нерухомості. Наслідок – десятки тисяч ошуканих інвесторів та сотні недобудов. На початку року у Верховній Раді зареєстровано законопроект, який посилює захист прав інвесторів. У разі реалізації норм документа в Україні з'являться надійніші механізми фінансування будівництва. Зокрема буде запроваджено гарантійну частку будівництва, тобто площі, які не можна продавати до добудови, та реєстрацію права власності на об'єкти незавершеного будівництва. Наступним важливим кроком має стати підвищення прозорості ринку через повне розкриття інформації забудовниками, передусім про кількість, площу, джерела фінансування та динаміку продажів об'єктів будівництва. Дані про стан ринку мають бути актуальними, вичерпними та загальнодоступними.

Іпотека стрімко відновлюється

Починаючи із середини 2020 року іпотека в Україні почала стрімко відновлюватися. Це стало можливим передусім завдяки зниженню вартості: середньозважена ефективна ставка за іпотекою в квітні становила 14.1%, що майже на 7 в. п. менше, ніж на початку минулого року. Нові видачі за перші чотири місяці зросли в два рази за кількістю та майже в три – за обсягом у річному вимірі. Частково жваве іпотечне кредитування в березні та квітні є результатом програми державної підтримки. Обсяги іпотеки зростають передусім за рахунок кредитів на купівлю житла на вторинному ринку. За останні 12 місяців на новобудови банки видали близько 15% від усієї нової іпотеки. Для запуску масової іпотеки важливо впорядкувати ринок новобудов та підвищити рівень

³ Battistini, Niccolò, Le Roux, Julien, Roma, Moreno and Vourdas, John, (2018), The state of the housing market in the euro area, Economic Bulletin Articles, 7, issue , number 2, <https://EconPapers.repec.org/RePEc:ecb:ecbart:2018:0007:2>.

Графік 2.2.7. Нові видачі та вартість іпотеки

Джерело: дані банків, розрахунки НБУ.

захисту прав кредиторів. Правове поле має гарантувати рівні умови як для позичальників, так і для кредиторів.

На початку 2021 року почала свою роботу програма державного субсидування "Доступна іпотека під 7%", що дає змогу знизити вартість позики для боржника. Вона потенційно може створити значний додатковий попит на іпотеку. За програмою кредитні ризики несуть виключно банки, тож вони зберігають діючий підхід до оцінки платоспроможності клієнтів. Він на сьогодні переважно консервативний. Варто пам'ятати, що наслідком значного зростання обсягів іпотечного кредитування є подорожчання житла. Це особливо актуально через проблеми на ринку новобудов, які можуть прискорити цей процес. Аби забезпечити помірний вплив активізації іпотеки на ціни, необхідно вчасно усунути перешкоди для нормального функціонування ринку.

Графік 2.2.8. Показники ринку офісної нерухомості Києва

* У доларовому еквіваленті.

Джерело: консалтингові агентства, розрахунки НБУ.

Ринок комерційної нерухомості трансформувався в період карантину

Лише у травні–червні 2021 року почали з'являтися перші ознаки відновлення на ринку офісних приміщень. Усе ж він залишається млявим, оскільки компанії переважно повільно повертаються до формату роботи на локаціях. Ба більше, пропозиція нових площ зросла за минулий рік на 7%. Як наслідок вакантність залишається високою. Тож на ринку офісів умови ще тривалий час визначатимуть орендарі. Орендні ставки є нижчими за докризові, але власники площ роблять усе менше поступок, щоб залучити нових орендарів.

Сектор торговельної нерухомості неодноразово потрапляв під дію повного локдауну. Це зумовило значну волатильність доходів власників ТЦ протягом останніх п'ятнадцяти місяців. Під час жорсткого карантину орендодавці часто були змушені знижувати ренту до рівня операційних витрат. Проте фундаментально ринок залишається стійким, він стрімко відновився та очікується його подальше зростання. Основний фактор – високі темпи збільшення роздрібного товарообороту. На ринок вводилися нові площі, хоч і повільніше, ніж планувалося. Вакантність на ринку поки що не відновилася до докризового рівня.

Ринок комерційної нерухомості чи не найбільше залежить від перебігу пандемії, який досі непрогнозований. Але вплив діяльності торговельних- та бізнес-центрів на банківський сектор обмежений. Сукупно кредити цього сегмента становлять менше 2% працюючого корпоративного кредитного портфеля.

Графік 2.2.9. Показники ринку торгової нерухомості Києва

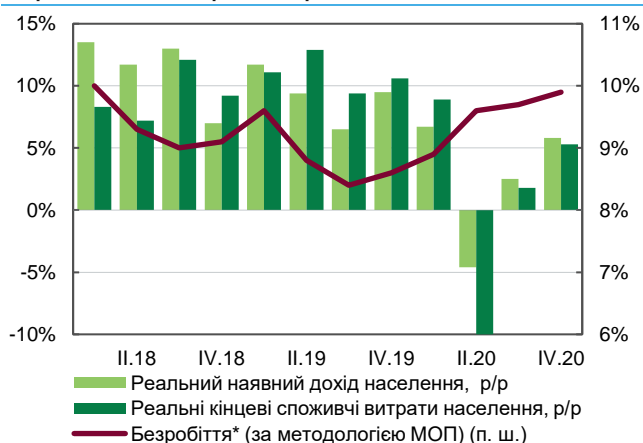
* У доларовому еквіваленті.

Джерело: консалтингові агентства, розрахунки НБУ.

2.3. Домогосподарства та пов'язані ризики

Доходи населення, зокрема їхня основна складова – заробітна плата, зростають швидкими темпами. Цьому сприяє післякризове відновлення економіки. Оцінки населенням рівня свого добробуту все ще нижчі за допандемічний рівень, споживчі настрої натомість уже поліпшилися до докризових показників. Разом із ними зростають також обсяги споживчих витрат і позик. Однак боргове навантаження домогосподарств усе ще невисоке. Висока схильність до заощаджень зберігається: зростають обсяги депозитних вкладів, хоча значна частина з них зберігається на поточних рахунках.

Графік 2.3.1. Зміна реального наявного доходу, споживчих витрат населення та рівня безробіття

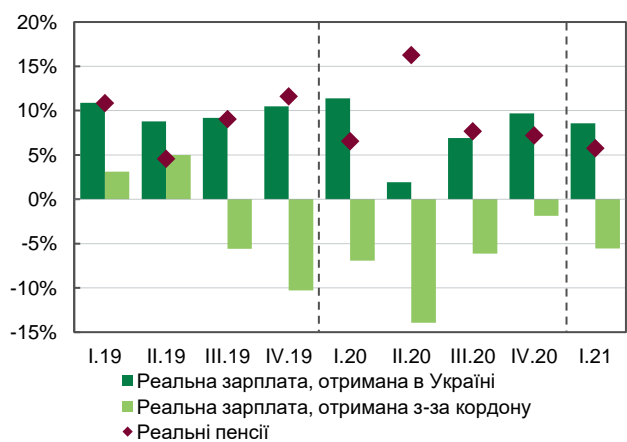
* У % до економічно активного населення працездатного віку.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Триває зростання наявного доходу

Із середини 2020 року триває зростання основних складових реального наявного доходу населення. Зокрема підвищився основний його компонент – заробітна плата. Номінальні заробітні плати цього року зростають звичними докартинними темпами. Зростання реальних зарплат помітно сповільнює інфляція, що прискорилося останніми місяцями. За перші чотири місяці 2021 року середня реальна заробітна плата зросла порівняно з аналогічним періодом минулого року на 11.3%. Позитивно на заробітну плату впливає відновлення економічної активності підприємств за пом'якшення карантину. Обсяги надходження зарплат від трудових мігрантів знижуються з 2020 року. Проте це, очевидно, тимчасове явище – відновлення економік країн-реципієнтів, а також спрощення перетину кордонів через пом'якшення карантину сприятимуть відновленню переказів.

Графік 2.3.2. Зміна реальної заробітної плати і пенсій, р/р

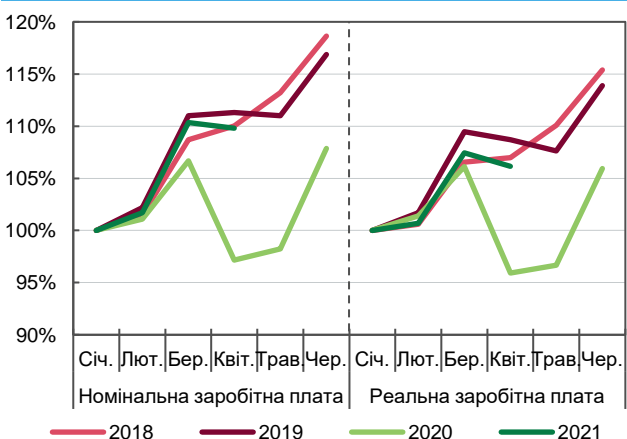

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Індекс поточного становища домогосподарств на основі опитування Info Sapiens повільно відновлюється після падіння в період розгортання кризи. Лише в квітні він наблизився до допандемічного рівня. Попри зростання доходів, більше половини населення України вважає свій дохід недостатнім для життя. За твердженням респондентів, доходів їм вистачає лише на базові витрати, а ось на відпустку, придбання дорогих речей, авто чи нерухомості необхідно тривалий час заощаджувати або ж доходу на це не вистачає зовсім. Ця частка протягом року зросла на 10 в. п.

Зростання реального наявного доходу триватиме й надалі завдяки відновленню економіки. За прогнозами НБУ, в цілому за рік зростання реальної зарплати становитиме 8.6%, що збільшить доходи працівників – ключової категорії вкладників та позичальників банків. Проте повільна вакцинація та нестабільність епідеміологічної ситуації загрожує посиленням карантинних обмежень. Вони, своєю чергою, створюють труднощі для бізнесу, тож несуть ризики повільнішої зміни доходів.

Графік 2.3.3. Динаміка заробітної плати, січень = 100%

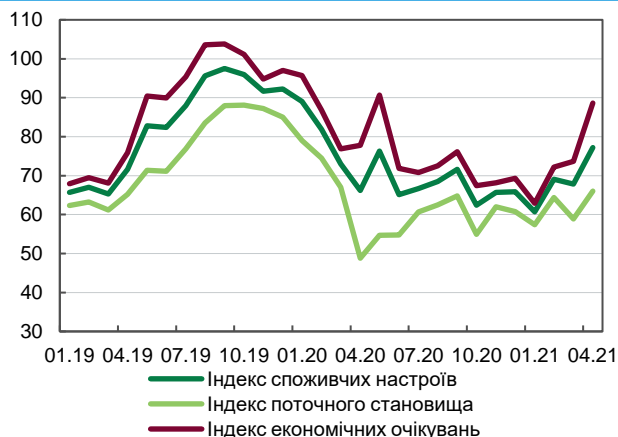
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Істотно погіршилися бізнес-настрої підприємців

Від наслідків пандемії суттєво постраждали доходи підприємців, що становлять чверть наявного доходу населення. Результати опитування, проведеного ЕВА у лютому 2021 року, свідчать про значне погіршення в Україні настроїв підприємців через зниження попиту. За рік майже вдвічі (до 24%) знизилася кількість ФОПів, задоволених поточним станом їхнього бізнесу. Для підтримки ФОПів у період пандемії держава впровадила низку податкових послаблень: звільнення від сплати

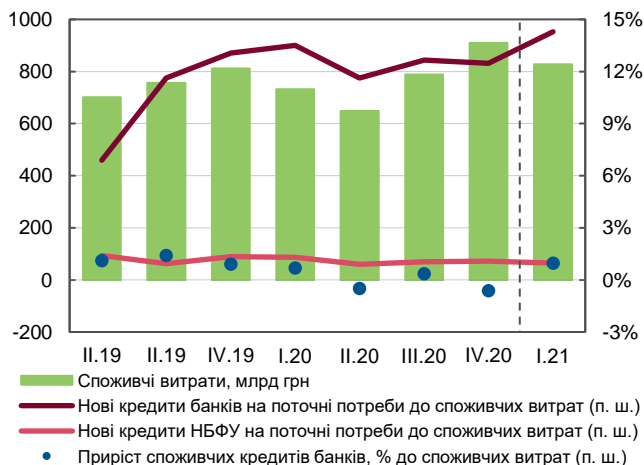
Графік 2.3.4. Динаміка індексу споживчих настроїв в Україні

Значення індексу 100 відображає нейтральні настрої: однакові частки позитивних і негативних оцінок.

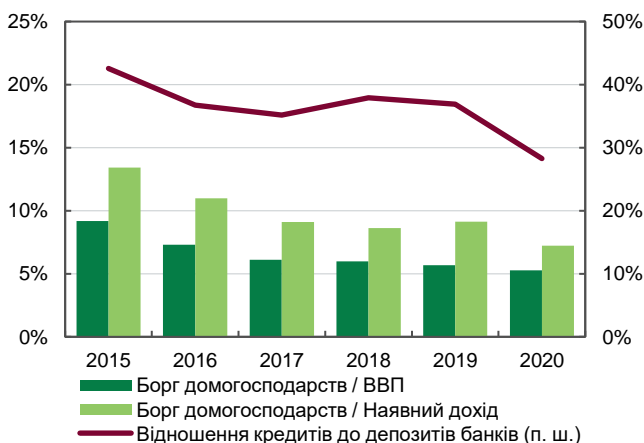
Джерело: Info Sapiens, щомісячні опитування населення (вік 16+).

Графік 2.3.5. Вплив споживчого кредитування на споживчі витрати

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.3.6. Боргове навантаження на домогосподарства

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

єдиного соціального внеску частини ФОПів, часткове списання податкових боргів, звільнення від сплат штрафів та пені. Крім того, вже близько року працює програма пільгового кредитування "5-7-9". Також 340 тисяч ФОПів та найманих працівників отримали одноразову державну допомогу через посилення карантину в 2020 році.

Споживчі настрої підживлюють кредитування

Споживчі настрої, за даними Info Sapiens, поліпшилися до рівня початку карантину. Вони підтримують споживання та стимулюють споживче кредитування. Нові гривневі споживчі кредити банків у річному вимірі зростали швидше, ніж споживчі витрати. Відношення нових споживчих кредитів банків до споживчих витрат досягло максимального значення 14%. Для небанківських фінансових установ (НБФУ) цей показник становить лише 1%. І хоча вплив споживчих кредитів на споживання все ще досить помірний, він зростає.

Водночас сукупне боргове навантаження населення надалі помірно знижується через швидше зростання номінальних доходів порівняно з кредитуванням. Відношення кредитів домогосподарствам до ВВП наближається до 5%. Упало до історичного мінімуму співвідношення кредитів і депозитів. Такі низькі показники свідчать про значний потенціал кредитування. Банки, зі свого боку, високо оцінюють попит населення на кредити, особливо на іпотеку. Його посилення фінустанови пов'язують зі зниженням процентних ставок. Боргове навантаження в розрізі груп позичальників, незважаючи на кризу, також залишається прийнятним (див. [Вставка 3. Боргове навантаження населення залишається прийнятним](#)).

Висока схильність населення до заощаджень зберігається

Попри відновлення споживчих настроїв та витрат, пропозиція низки товарів та послуг залишається обмеженою. Це зумовлено періодами жорсткого карантину, а також повільним відновленням сфери послуг, насамперед туризму. Тож невикористана частина доходів формує заощадження. Водночас нестабільність на ринку праці стимулює населення з невисокими доходами ощадливо витратити кошти. Через згадані чинники зростання обсягів заощаджень триває.

Частина 3. Умови та ризики банківського сектору

3.1. Карта ризиків фінансового сектору⁴

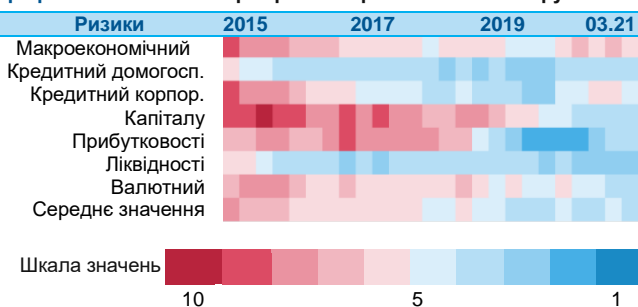
Графік 3.1.1. Карта ризиків фінансового сектору*

* НБУ оцінює ризики за шкалою від 1 до 10, де 1 – найнижчий рівень ризику, 10 – найвищий рівень ризику. Оцінка відображає очікуваний стан на наступні 12 місяців.

Джерело: оцінка НБУ.

Графік 3.1.2. Теплова карта ризиків фінансового сектору

Джерело: оцінка НБУ.

Пояснення:

- макроекономічний ризик відображає рівень загроз, що виникають в реальній економіці або фіскальній сфері;
- кредитний ризик домогосподарств та корпоративного сектору відображає перспективи зміни рівня непрацюючих кредитів у портфелях банків та необхідність додаткового формування резервів під такі кредити;
- ризик достатності капіталу оцінює можливості банків забезпечувати достатній рівень капіталу;
- ризик прибутковості оцінює спроможність банків генерувати чистий прибуток;
- ризик ліквідності демонструє здатність банків повною мірою та вчасно виконувати свої зобов'язання перед вкладниками і кредиторами;
- валютний ризик показує те, наскільки тенденції валютного ринку можуть впливати на стійкість банків.

Макроекономічний ризик знизився

У I кварталі 2021 року макроекономічний ризик повернувся на докризовий рівень. Цьому сприяли позитивний прогноз подальшого зростання ВВП, зменшення вартості п'ятирічних кредитних дефолтних свопів (CDS) та збереження високого профіциту поточного рахунку платіжного балансу.

Кредитний ризик домогосподарств не змінився

Ризик залишається помірним з другої половини 2020 року. Банки покращили очікування якості роздрібного кредитного портфеля. Також покращився індекс економічних очікувань населення.

Кредитний ризик корпоративного сектору знизився

Рівень кредитного ризику корпоративних позичальників середній. На показник впливають два різнонаправлені чинники. З одного боку, ділові очікування підприємств та очікування якості кредитного портфеля банків покращуються, з іншого, минулорічна криза погіршила фінансові результати підприємств.

Ризик капіталу не змінився

Ризик капіталу є помірним, про що свідчать високі показники достатності капіталу. Основний негативний вплив на рівень розвитку капіталу останнім часом чинить зниження співвідношення основного капіталу та активів банків – коефіцієнта левериджу.

Ризик прибутковості не змінився

Більшість показників прибутковості, а саме рентабельність та чиста процентна маржа, вказують на низький рівень ризику. Найбільш негативний вплив на оцінку ризику має зростання співвідношення операційних витрат до доходів банків наприкінці 2020 року.

Ризик ліквідності не змінився

Ризик ліквідності залишається на історично найнижчих значеннях. Цьому, зокрема, сприяє стрімке зростання вкладів населення.

Валютний ризик не змінився

Завдяки низькій волатильності курсу, достатньому рівню золотовалютних резервів та позитивним очікуванням ринку валютний ризик залишається помірним.

⁴ Із 2021 року карту ризиків фінансового сектору оновлено, зокрема відбувся перехід до її розрахунку, базуючись на кількісних показниках. Більше про методологію розрахунку див. у [Вставці 1. Нова методологія побудови карти ризиків фінансового сектору](#).

Вставка 1. Нова методологія побудови карти ризиків фінансового сектору

Із червня 2021 року НБУ змінює методологію карти ризиків фінансового сектору. Відтепер вона базується виключно на кількісних індикаторах ризику. Перелік ризиків також оновився: до фінансових ризиків додано макроекономічний ризик. Нова карта ризиків відображає оцінку рівня ризиків на горизонті найближчого року.

Карта ризиків – це аналітичний інструмент виявлення, аналізу та візуалізації ризиків фінансової системи. Регулятори різних країн, відповідальні за фінансову стабільність, часто розробляють та оприлюднюють власні карти ризиків. Щоправда, їхнє наповнення відрізняється залежно від особливостей фінансової системи кожної країни та потреб користувачів. НБУ публікує свою карту ризику з 2015 року. Оцінки значною мірою залежали від експертних суджень фахівців НБУ. У 2021 році цей інструмент доопрацьовано з урахуванням методології складання карт іншими центробанками. Тож відтепер оцінка залежатиме виключно від кількісних індикаторів.

Оскільки фінансова система України банкоцентрична і лише банки несуть системні ризики, основу карти становлять саме ризики банківського сектору. Оновлена карта також включає оцінку макроекономічного ризику.

Для побудови карти за основу взято широкий набір індикаторів, що використовується іншими центробанками. Його було доповнено специфічними для України показниками. Остаточний перелік показників сформовано з огляду на їхню здатність завчасно

сигналізувати про накопичення і реалізацію ризиків протягом найближчого року. Кожна з груп ризиків містить 4–7 індикаторів.

Різномірні значення індикаторів нормалізовано – їх приведено до єдиної шкали: різні оцінки ризику позначено різними кольорами. Найвища оцінка 10 (темно-червона) сигналізує про значний рівень ризику, найнижча 1 (темно-блакитна) – про його несуттєвість. Для кожного індикатора визначено 10 діапазонів значень, що мають відповідні оцінки. Діапазони визначено так, щоб історичні значення індикаторів були рівномірно розподілені в них. Подекуди для поліпшення оцінок за аналогічним принципом використовувалися дані порівнюваних країн (країни, що розвиваються, та країни – торговельні партнери). Отримана кольорова схема допомагає легко інтерпретувати рівень ризику за кожним окремим індикатором.

Нарешті оцінки груп індикаторів усереднюються, щоб отримати оцінку рівня кожного ризику. Згодом аналогічно розраховується агрегована середня оцінка за всіма ризиками. Надалі карта ризиків використовуватиметься у звичному скороченому форматі – у розрізі ризиків.

Таблиця 1. Індикатори карти ризиків

Ризик	Індикатор	2015	2017	2019	03.21
Макроекономічний	Зміна реального ВВП, р/р				
	Прогноз зміни реального ВВП, р/р				
	Валовий зовнішній борг до ВВП				
	Сальдо рахунку поточних операцій до ВВП				
	Зовнішній державний та гарантований борг до ВВП				
Кредитний домогосподарств	Дефіцит бюджету до ВВП				
	Вартість 5-річних CDS суверенних єврооблігацій				
	Валові роздрібні кредити банків до ВВП				
	Валові роздрібні кредити банків до наявного доходу				
	Коефіцієнт обслуговування боргу (DSTI на макрорівні)				
Кредитний корпорацій	Частка прострочених більш як на 30 днів кредитів				
	Індекс економічних очікувань				
	Очікувана зміна якості кредитів домогосподарств*				
	Чисті корпоративні кредити банків до ВВП				
	Валовий борг до EBITDA підприємств				
Капіталу	Рентабельність капіталу підприємств				
	Коефіцієнт покриття відсотків підприємств				
	Частка дефолтів підприємств				
	Індекс ділових очікувань підприємств				
	Очікувана зміна якості кредитів підприємств*				
Прибутковості	Норматив достатності регулятивного капіталу				
	Норматив достатності основного капіталу				
	Чисті непрацюючі кредити до власного капіталу				
	Основний капітал до чистих активів (коефіцієнт левериджу)				
	Рентабельність капіталу				
Ліквідності	Рентабельність активів				
	Чиста процентна маржа				
	Вартість ризику (Cost-of-risk)				
	Cost-to-income ratio (CIR)				
	LCR _{вв}				
Валютний	Частка високоліквідних активів				
	Чисті кредити до депозитів				
	Очікувана зміна ризику ліквідності*				
	Волатильність курсу гривні до дол.				
	Міжнародні резерви до обсягу імпорту				
Шкала значень	Частка валютних корпоративних кредитів банків				
	Чиста відкрита валютна позиція до регулятивного капіталу				
	Девальваційні очікування підприємств				
	Індекс девальваційних очікувань домогосподарств				
	Зміна валютного ризику банків*				

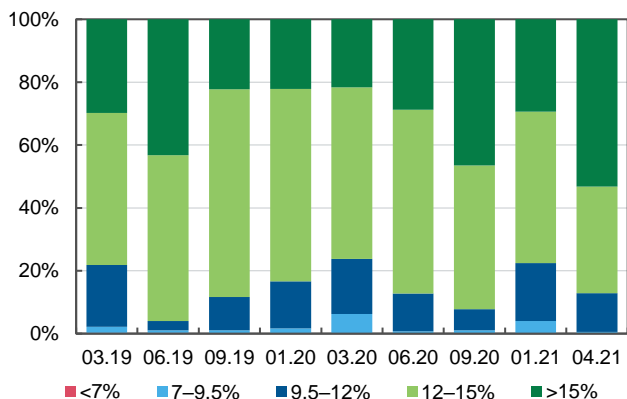
* За результатами [Опитування про умови банківського кредитування](#).

Джерело: оцінки НБУ.

3.2. Ризик достатності капіталу

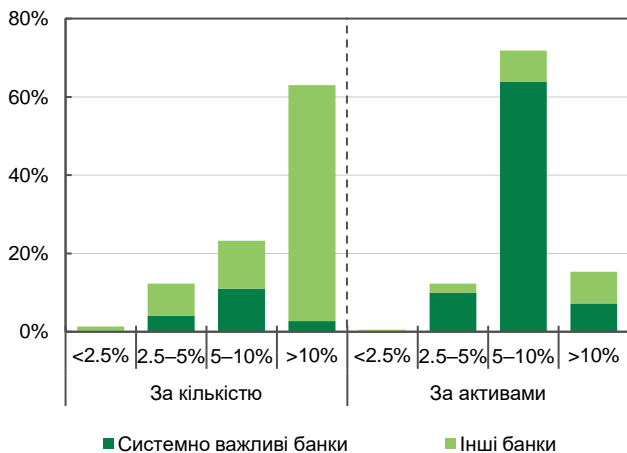
Криза не похитнула фінансову стійкість банків, вони зберегли значний запас капіталу, достатній для покриття основних ризиків. Звісно, певні ризики для капіталу зберігаються, проте вони не мають системного характеру та пов'язані з неефективністю окремих установ. Водночас з огляду на економічне відновлення стає актуальнішим повернення вимоги до капіталу, що було відтерміновано торік. Основною є необхідність формування буферів капіталу. Висока прибутковість сектору свідчить, що більшість банків може без проблем протягом року сформувати буфер консервації капіталу та буфер системної важливості. Банки вже нині працюють із запасом капіталу, який перевищує мінімальні вимоги. Тож найближчим часом НБУ визначиться з комфортним графіком формування банками буферів капіталу.

Графік 3.2.1. Динаміка розподілу нормативів достатності основного капіталу банків за часткою активів

Джерело: НБУ.

Графік 3.2.2. Розподіл банків за запасом нормативу достатності основного капіталу понад мінімальні вимоги у квітні 2021 року

Джерело: НБУ.

Достатність капіталу банків залишається високою

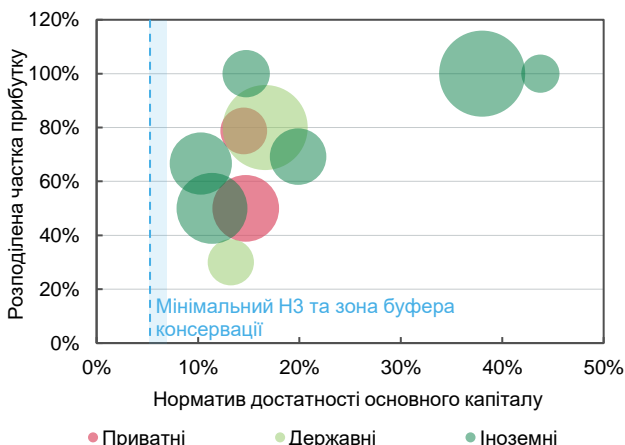
Уже кілька років поспіль запас капіталу банківського сектору значно перевищує мінімальні вимоги. У травні середньозважене значення достатності основного капіталу становило 17.9%, зростаючи з початку року на 1.2 в. п. Основне джерело капіталу банків останніми роками – прибутки. Зростання капіталу завдяки високим прибуткам значно перевищувало приріст ризикозважених активів. Навіть економічна криза не погіршила запас платоспроможності більшості банків. Серед великих банків лише державний Укресімбанк змушений був залучати кошти від акціонера. Проте нестача капіталу в нього не була пов'язана безпосередньо з наслідками коронакризи, а є відлунням попередніх криз.

Банки повинні мати капітал понад мінімальні вимоги

До початку коронакризи українські банки повинні були поетапно сформувати буфери капіталу понад мінімальні вимоги. Це буфер консервації капіталу в розмірі 2.5% ризикозважених активів для всіх банків та буфер системної важливості в діапазоні 1–2% для системно важливих банків. Ці буфери формуються у сприятливі часи з інструментів основного капіталу та можуть бути використані банками для поглинання збитків у несприятливі періоди. Буфер консервації знижує ризики порушення мінімальних вимог до достатності капіталу в майбутньому. Додатковий буфер системної важливості підвищує здатність системно важливих банків поглинати збитки, що зменшує ймовірність кризових явищ та масштаб їх наслідків для системи. Ці буфери є постійними: згідно із загальноприйнятою практикою вони не деактивуються регуляторами в несприятливі періоди. Водночас вони можуть бути використані для поглинання збитків. Якщо банк через надмірні збитки у кризовий період не виконує вимоги до буферів, то це не призводить до застосування санкцій. Єдиний наслідок – жорсткі обмеження на розподіл капіталу, зокрема на виплату дивідендів. Тому встановлення буферів – це “м'який” стимул до нарощування банками капіталу через утримання прибутку.

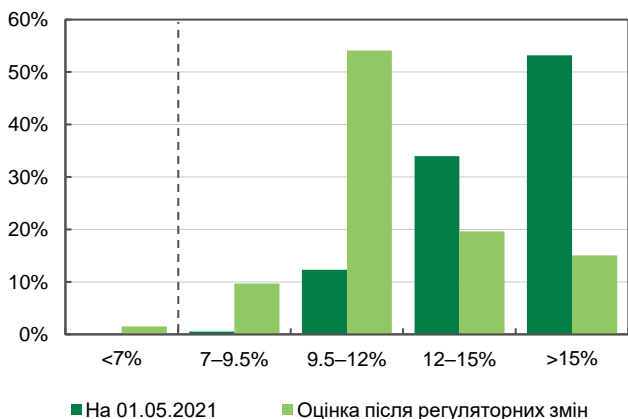
На початку 2020 року НБУ вирішив скасувати вимогу про формування обох буферів через розгортання економічної кризи. Запровадження буферів було відтерміновано до більш сприятливих часів. Банкам було рекомендовано утримувати капітал та не розподіляти прибуток на виплату дивідендів.

Графік 3.2.3. Частка прибутку 2020 року, розподілена на виплату дивідендів, та норматив достатності основного капіталу (НЗ) за вирахуванням оголошених дивідендів

Площа кружечка відповідає рентабельності капіталу (ROE).
Джерело: НБУ.

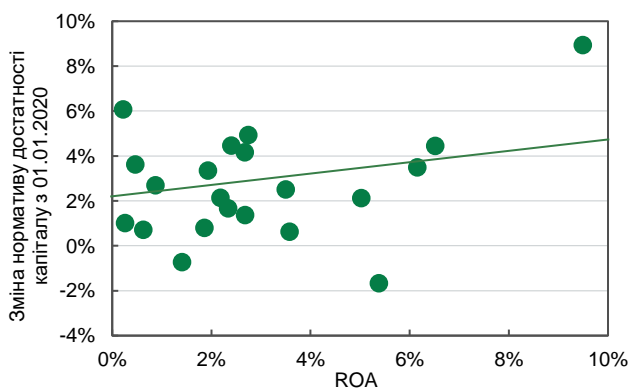
Графік 3.2.4. Розподіл банків за нормативом достатності основного капіталу до та після запланованих регуляторних змін* за часткою в чистих активах сектору

* Заплановані регуляторні зміни включають установлення вимог до капіталу під покриття операційного ризику та підвищення ваг ризику за незабезпеченими споживчими кредитами.

Джерело: НБУ.

Графік 3.2.5. Зміна нормативу достатності основного капіталу банків із 1 січня 2020 року до 1 травня 2021 року та середня рентабельність активів за 2019–2020 роки

Дані 25 найбільших банків (без банків РФ).

Джерело: НБУ.

Банки фактично працюють із необхідними буферами капіталу попри їх відтермінування

Незважаючи на відсутність вимоги до формування та утримання буферів капіталу, нині 88% українських банків по суті мають буфер консервації капіталу. Більше того, поточна достатність капіталу всіх системно важливих банків перевищує суму мінімальних вимог та двох буферів: консервації капіталу та системної важливості. Це свідчить про достатньо консервативні підходи до планування капіталу банками, що мають зберегтися й надалі.

Про усталену практику банків утримувати капітал понад мінімальні рівні свідчить і їхня дивідендна політика. У другій половині 2020 року економічна ситуація почала поліпшуватися, банки змогли точніше оцінити кредитні втрати внаслідок кризи. Це дало змогу актуалізувати потребу в капіталі, і низка банків прийняла рішення про виплату дивідендів. Тим не менше всі банки, що розподіляли прибуток, навіть після виплати дивідендів зберегли значний запас капіталу понад мінімальні регуляторні вимоги. Тобто фактично фінансові установи намагаються дотримуватися буферів у капітальному плануванні вже зараз.

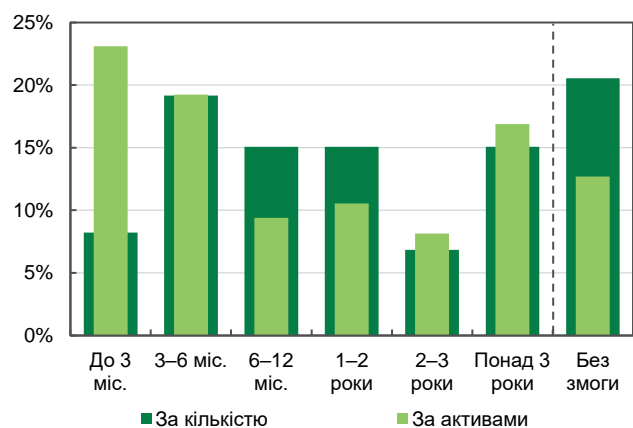
Накопичений запас капіталу банкам знадобиться для виконання оновлених регуляторних вимог. Адже вже з 1 липня ваги ризику за незабезпеченими споживчими кредитами зростуть із поточних 100% до 125%, із 1 січня 2022 року – до 150%. Крім того, з 1 січня 2022 року буде встановлено мінімальні вимоги до капіталу під операційний ризик. Плавне проходження банків через кризу та їхня висока прибутковість означають, що запровадження цих новацій своєчасне та не спричинить надмірного навантаження на фінустанови. Більше того, навіть після запровадження зазначених змін достатність капіталу банків помітно перевищуватиме мінімальні вимоги.

Високі прибутки дають змогу виконувати вимоги до буферів та активно кредитувати

Важливо, щоб у період економічного відновлення, коли економіка потребує додаткових кредитних ресурсів, банки мали можливість нарощувати буфери капіталу, не сповільнюючи обсягів кредитування. Тож було оцінено, скільки часу потрібно банкам, щоб сформувати буфер консервації капіталу, підтримуючи зростання кредитного портфеля на рівні 15% щороку. Для аналізу припускається, що рентабельність активів банків зберігатиметься на рівні середнього показника за останні два роки. Для системи цей показник становить понад 3%. Також припускається, що оцінений прибуток за кожен із років спрямовується виключно на підвищення капіталу, дивіденди не виплачуються.

Більшості банків для повноцінного формування буфера консервації капіталу достатньо одного року. Ці банки сукупно мають 51% активів сектору. У банків, чиї активи становлять 30% сектору, не буде змоги наростити капітал самостійно через збиткову діяльність або ж це може

Графік 3.2.6. Розподіл банків за строком накопичення буфера консервації капіталу

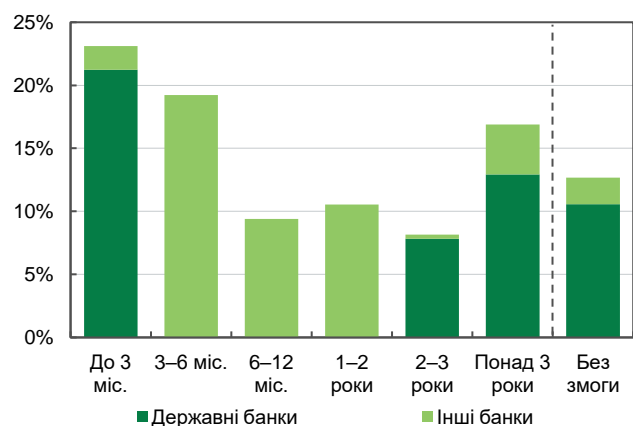

Джерело: НБУ.

зайняти понад три роки. У цю категорію потрапляють два держбанки. Однак оцінки для цих установ менш релевантні, адже базуються на історично низькій рентабельності, що не враховує триваючу трансформацію їхніх бізнес-моделей. Решті банків знадобиться від одного до трьох років на формування буфера капіталу. Тож у середньому банки зможуть сформувати буфер консервації капіталу за 15 місяців, зберігаючи поточну прибутковість та забезпечуючи значно вище, ніж нині, зростання портфеля. Складності окремих установ із генеруванням прибутку не пов'язані із кризовими явищами в економіці. Вони відображають їхні за давнені проблеми: низьку якість активів та операційну неефективність.

Тож НБУ найближчим часом зможе визначитися з графіком відновлення вимог до формування буферів. Надалі ж прийде до загальноприйнятої практики, що не передбачає деактивації буферів у кризові періоди.

Графік 3.2.7. Розподіл банків за чистими активами залежно від строку накопичення буфера консервації капіталу

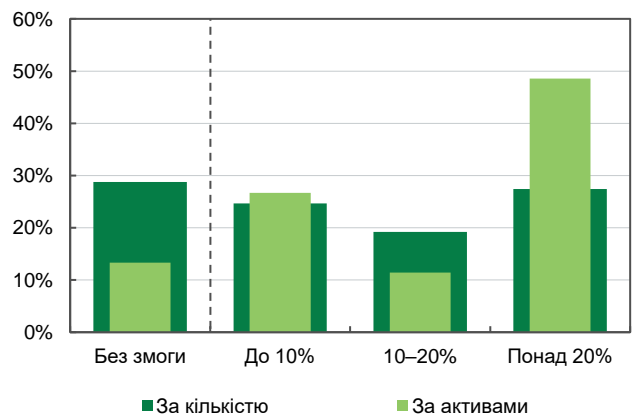

Джерело: НБУ.

Тривас впровадження нових елементів системи управління капіталом банків

Виклики для банків найближчими роками створюватимуть вимоги до покриття капіталом операційного та ринкового ризиків; підвищення ваг ризику за незабезпеченими споживчими кредитами; подальше вираховання з капіталу вартості непрофільних активів; перехід на нову структуру капіталу. Загрозою для капіталізації окремих банків є їхня хронічна збитковість, низька ефективність та значна концентрація непрофільних активів, що не дає їм змоги генерувати капітал самостійно.

Графік 3.2.8. Розподіл банків за допустимим річним темпом зростання кредитів за 2-річного строку накопичення буфера консервації капіталу

Джерело: НБУ.

Можливі загрози для капіталу банків виявить [цьогорічне стрес-тестування](#), результати якого буде оприлюднено наприкінці року. Стрес-тестування вже звично здійснюватиметься за двома сценаріями – базовим та несприятливим – та включатиме три ризики: кредитний, процентний і валютний. З огляду на те, що 2020 рік був кризовим, у несприятливому сценарії припускається помірне, однак затяжне падіння економіки. Вперше у стрес-тестуванні буде відображено ризик втрат банків від зниження вартості ОВДП з огляду на зростання їхньої дохідності за несприятливих макроумов. НБУ враховуватиме результати стрес-тестування, приймаючи рішення про графік упровадження буферів капіталу.

Банкам уже нині необхідно планувати капітал з урахуванням майбутніх вимог. Ідеться перш за все про зміну мінімальних вимог до капіталу та майбутнє формування буферів капіталу. Крім вимог регулятора, банкам варто враховувати в цьому процесі й специфічні ризики. Підвищенню ефективності капітального планування сприятиме початок тестового періоду ICAAP – процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу, що заплановано на 2022 рік.

Вставка 2. Процес оцінки достатності внутрішнього капіталу банку (ICAAP)

НБУ продовжує імплементацію європейських вимог до капіталу. Вагомим їх елементом є здійснення банками процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу – ICAAP (Internal capital adequacy assessment process). Уже 2022 року розпочнеться її впровадження в тестовому режимі. Надалі ICAAP має підвищити ефективність капітального планування самого банку та поліпшити якість банківського нагляду.

Базові принципи сучасних банківських регуляцій, що відображені в стандартах Базельського комітету з банківського нагляду (далі – БКБН), закладено ще 1988 року. Тоді в їх основі була уніфікація вимог до капіталу банків – встановлено єдині мінімальні вимоги. З плином часу розвиток банківського сектору та ускладнення банківських операцій виявили недоліки в такій уніфікації. Адже дотримання мінімальних вимог не забезпечує покриття ризиків, властивих конкретним банкам. Тож у 2004 році БКБН запропонував реформу, що відображено в пакеті Базель II, який передбачає три стовпи (Pillars). Pillar I вмістив мінімальні вимоги. Pillar II описав процес банківського нагляду (за європейським підходом – SREP), під час якого регулятор оцінює ризики банку, та може встановлювати додаткові індивідуальні вимоги до капіталу і ліквідності. Pillar III визначив стандарти ринкової дисципліни та прозорості діяльності банків.

Відповідно до європейської методології SREP банки оцінюються за чотирма напрямками. Перший напрям – це оцінка життєздатності бізнес-моделі та стратегії розвитку банку. По-друге, аналізується рівень організації корпоративного управління та системи внутрішнього контролю в банку. Наступний напрям – це оцінка достатності капіталу для дотримання регуляторно-наглядових вимог та для покриття всіх суттєвих ризиків, що не охоплені Pillar I. Останній напрям – оцінка ризиків ліквідності.

Оцінюючи достатність капіталу для покриття всіх суттєвих ризиків банку, регулятор має переконатися, що:

- мінімальні вимоги до капіталу належно покривають кредитний, ринковий та операційний ризики банку;
- капіталу банку достатньо, щоб покрити всі інші суттєві ризики його діяльності;
- навіть у разі несприятливих подій капіталу банку буде достатньо для підтримання платоспроможності;
- у банку відсутні суттєві недоліки системи управління ризиками капіталу або капіталу достатньо, щоб мінімізувати можливі негативні наслідки цих недоліків.

Важливим вхідним елементом наглядової оцінки достатності капіталу є самооцінка банку. Саме в ICAAP банк самостійно оцінює необхідний рівень капіталу для реалізації своєї стратегії на трирічному горизонті з урахуванням усіх суттєвих ризиків та стрес-сценаріїв. Крім того, банк оцінює ефективність окремих бізнес-напрямів з урахуванням їхніх ризиків та може найбільш ефективно перерозподілити доступний капітал між ними. У разі потреби банк завчасно планує залучення капіталу. Тож ICAAP містить важливу інформацію для ефективного проведення SREP та є вагомим для ефективності управління капіталом і розуміння ризиків банком.

ICAAP здійснюється одночасно за двома перспективами – економічною та нормативною. За економічною

перспективою банк кількісно оцінює всі ризики своєї діяльності. Тобто розраховує обсяг капіталу, що буде достатнім для покриття можливих втрат від ризиків на горизонті одного року з високим рівнем довіри. При цьому банк може самостійно обирати методики та релевантні припущення для оцінки, має враховувати вагомий прогнозні зміни у своєму профілі ризиків. Крім оцінки за базовим сценарієм, банк обов'язково оцінює ризики за стресових умов. Надалі оцінки всіх суттєвих ризиків окремо за базовим сценарієм та за стресових умов складаються, більша з двох визначає необхідний рівень капіталу за економічною перспективою. Цей необхідний рівень має бути повністю покритий доступним основним капіталом.

За нормативною перспективою банк оцінює свою спроможність виконувати вимоги регулятора до достатності капіталу на горизонті трьох років. Оцінка базується на двох сценаріях: базовому (що передбачає реалізацію стратегії банку) та несприятливому. Несприятливий сценарій розробляється банком та має включати припущення про настання малоімовірних кризових подій, які релевантні для банку, виявляють суттєві ризики в його діяльності. Доступного капіталу має бути достатньо, щоб забезпечити дотримання вимог регулятора в разі реалізації обох сценаріїв.

Тож економічна перспектива більш індивідуальна, оцінений за нею капітал достатній для покриття неочікуваних збитків із високим рівнем довіри. Нормативна – це грубіша оцінка змоги дотримуватися нормативних вимог за будь-яких умов. Обидві перспективи пов'язані між собою, а оцінки ризиків та втрат від них мають бути порівнюваними. Якщо банк ідентифікував певний рівень ризику за економічною перспективою, у нормативній перспективі він має відобразити порівнянні за сумою втрати від цього ризику. Значна розбіжність в оцінках одних і тих самих ризиків свідчить про недостатню якість використаних банком моделей або неадекватні припущення. Тож банк має порівнювати результати, отримані за обома перспективами, та узгоджувати їх.

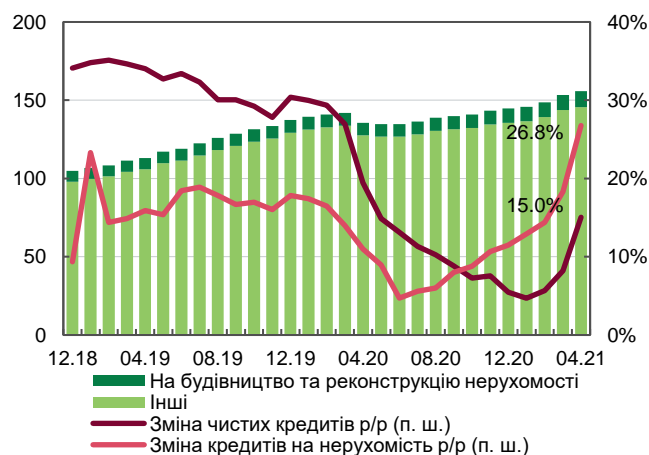
В ICAAP банк розробляє план підтримки капіталу на необхідному рівні за обома перспективами. Також ICAAP передбачає заходи управління капіталом: оцінку зваженої на ризики дохідності бізнес-процесів, алокацію капіталу між бізнес-лініями залежно від неї, встановлення обґрунтованих лімітів операцій тощо. ICAAP по суті є неперервним, достатність капіталу має відстежуватися постійно, а всі розрахунки – своєчасно актуалізуватися.

В Україні з 2022 року розпочнеться тестовий період ICAAP. Банки матимуть близько року, щоб підготуватися до повноцінного впровадження вимог із 1 січня 2023 року. Надалі результати ICAAP урахуватимуться під час наглядової оцінки SREP.

3.3. Ризик роздрібного кредитування

Після кризового падіння роздрібний портфель банків помітно зростає, щомісячні темпи зміни навіть перевищують докартинні. Найпомітніший – стрімкий приріст іпотечного кредитування, хоч обсяг цього портфеля все ще досить невеликий. Якість портфеля, незважаючи на наслідки кризи, залишається прийнятною, а частка непрацюючих кредитів навіть скорочується. На ринку роздрібного кредитування помітно сегментацію фінустанов. Ті, що працюють здебільшого із незабезпеченими позиками на поточні потреби, нині мають найвищу дохідність, однак і вищі ризики. Декілька банків уже помітно сконцентрувалися на іпотечному кредитуванні. Решта поєднує одразу кілька напрямів.

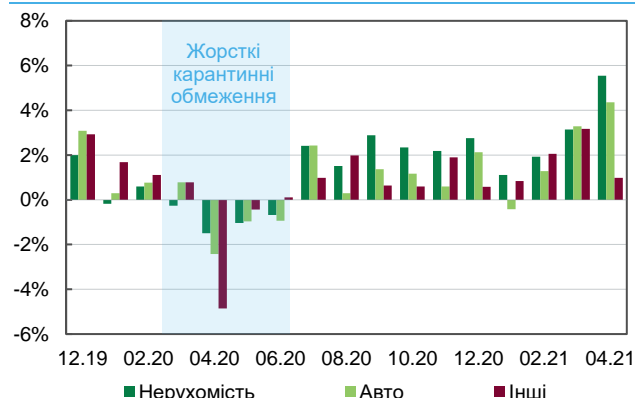
Графік 3.3.1. Чисті кредити фізичним особам у гривні, млрд грн

У платоспроможних банках станом на 01.05.2021.

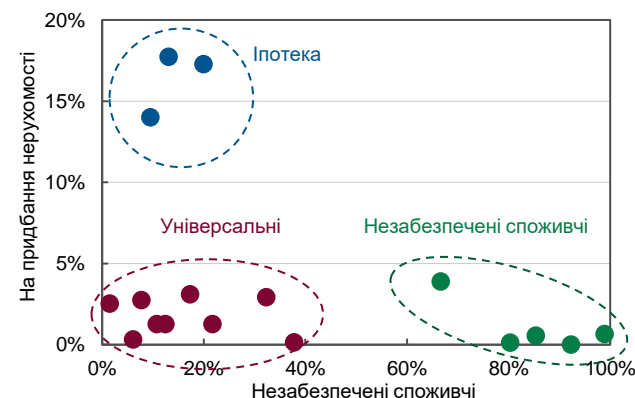
Джерело: НБУ.

Графік 3.3.2. Зміна чистих кредитів до попереднього місяця

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.3. Розподіл банків* за часткою в кредитному портфелі (фізичні та юридичні особи) незабезпечених споживчих кредитів та кредитів на придбання нерухомості, станом на 1 травня 2021 року

* 17 найбільших банків за сумою чистих роздрібних кредитів.

Джерело: НБУ.

Кредитування населення прискорюється

Роздрібний кредитний портфель тривалий час зберігає сталу структуру. Його основу, як і раніше, становлять незабезпечені споживчі позики. Їхня частка – 85%, ще 9% припадає на автокредити і менше 7% – на придбання нерухомості. Обсяги всіх трьох сегментів зростали навіть під час кризи, а з початку 2021 року зростання прискорилося. Щомісячні темпи зростання незабезпеченого портфеля останнім часом наблизилися до докартинних. Однак показники помітно знижуються в періоди посилення карантинних обмежень. У річному вимірі у квітні зростання цієї частини роздрібного портфеля становить 15%. Також триває зростання співмірними темпами портфеля автокредитів. Обсяги кредитів на нерухомість зростають ще динамічніше.

На сьогодні існують передумови для збереження високих темпів зростання роздрібного портфеля. [Банки зауважують](#) зростання попиту на кредити, зокрема рекордний попит на іпотеку. В іпотечному сегменті цьому сприяють зниження процентних ставок та очікування розвитку ринку нерухомості, а в сегменті споживчого кредитування – оптимістичні споживчі настрої.

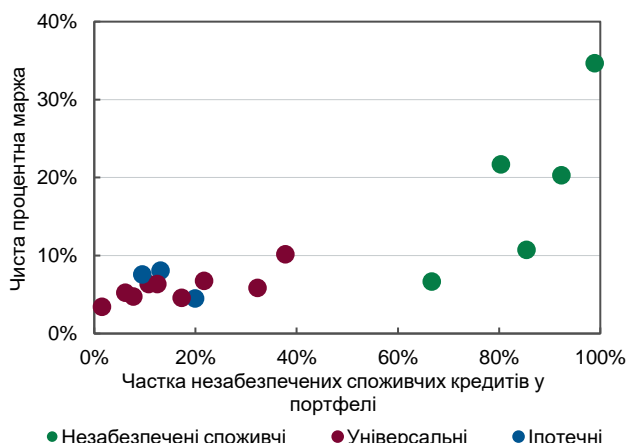
Ринок роздрібного кредитування стійко сегментований

Банки, що активно кредитують населення, можна поділити на три типи. Перші – сконцентровані на незабезпечених споживчих кредитах, здебільшого карткових та кеш-кредитах⁵. У їхньому портфелі майже немає інших продуктів. До цієї групи належить і Приватбанк. Банк є лідером і в іпотечному кредитуванні, проте його обсяги іпотечних позик усе ще надто малі порівняно з обсягом загального портфеля і не визначають його бізнес-модель. Друга група банків орієнтована на іпотечне кредитування. Здебільшого вони комбінують іпотечні кредити з автокредитами. У таких банків у портфелі також є споживчі кредити без застави або ж заставою виступають майнові права на майбутню нерухомість. До третьої численної групи входять банки, які проявляють активність на ринку як роздрібного, так і корпоративного кредитування. Іпотека в їхньому портфелі нині не займає помітної частки, основу становить незабезпечений портфель або автокредити. З третьої групи лише державні Укргазбанк та Ощадбанк досить активно нарощують частку іпотеки.

⁵ Кеш-кредит – кредит, що передбачає одноразову видачу банком визначеної договором суми кредиту в готівковій або безготівковій формі.

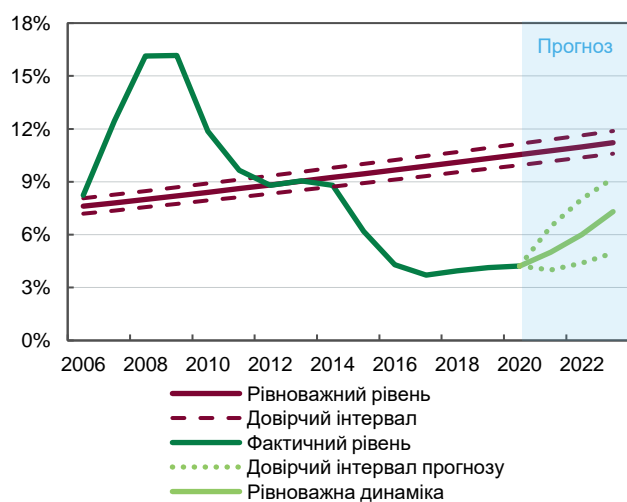
Графік 3.3.4. Розподіл банків* за часткою в кредитному портфелі (фізичні та юридичні особи) незабезпечених споживчих кредитів та чистою процентною маржею станом на 1 травня 2021 року

* 17 найбільших банків за сумою чистих роздрібних кредитів.

Джерело: НБУ.

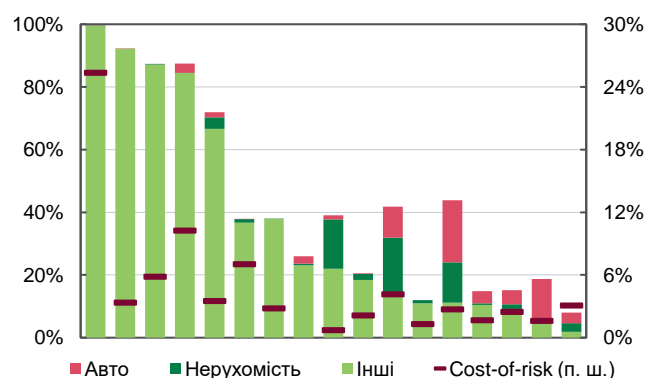
Графік 3.3.5. Рівноважний рівень та динаміка відношення споживчих кредитів до ВВП

Дослідження Csajbok, A., Dadashova, P., Shykin, P., Vonnak, B. (2020). Consumer Lending in Ukraine: Estimation of the Equilibrium Level. Visnyk of the National Bank of Ukraine, 249, 4–12.

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.6. Структура роздрібного кредитного портфеля та співвідношення витрат на формування резервів і кредитів (Cost-of-risk) у розрізі банків*

* 17 найбільших банків за сумою чистих роздрібних кредитів.

Джерело: НБУ.

Фокус банків на сегментах визначає їхню операційну та фінансову діяльність

Структура кредитного портфеля значною мірою визначає прибутковість банків. Ставки за споживчими незабезпеченими позиками найвищі. Банки, у портфелях яких вони переважають, мають найвищу чисту процентну маржу. Більше того, вона навіть зросла: ставки за цими кредитами майже не знижувалися, а вартість фінансування істотно впала. Частково вища маржа обґрунтована необхідністю покрити вищі кредитні ризики: середній рівень резервів під кредитні збитки торік був помітно вищим у банків, що фокусуються на цьому сегменті. Такі позики переважно короткі, тож банкам потрібно постійно підтримувати портфель новим кредитуванням, щоб забезпечити його збереження та стабільний дохід. У країнах Європи співвідношення незабезпечених споживчих кредитів і ВВП наближається до 10% ВВП. В Україні цей показник становить близько 4%. Тож є значний потенціал і для збільшення обсягів кредитів банків, що вже працюють у цьому сегменті, і для приходу нових банків у цей сегмент. Проте насичення в цьому сегменті може відбутися в перспективі кількох років, що значно скоротить можливості його довгострокового зростання.

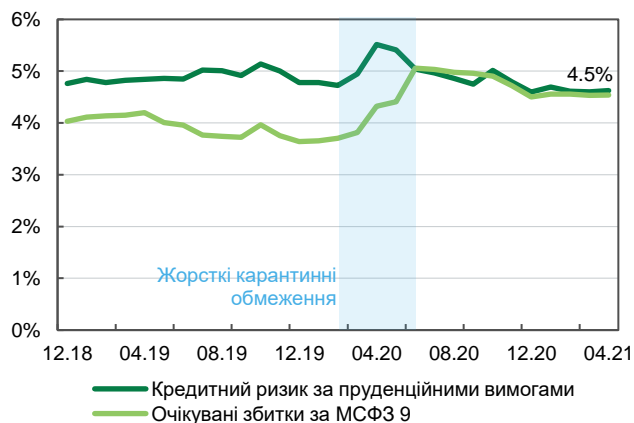
Ставки за іпотечними кредитами та автокредитами значно чутливіші до макроекономічних умов та загальноринкового рівня ставок. Зниження кредитних ставок протягом останнього року помітно підвищило попит на ці кредити. Фінустанови, що працюють з іпотекою та автокредитами, мають значно скромнішу чисту процентну маржу. Оскільки ці кредити зазвичай надаються на довший строк, вони забезпечують банкам стабільніший дохід, хоча й несуть вищі процентні ризики. Водночас потенціал іпотечного кредитування значний. Нині в Україні відношення іпотеки та автокредитів до ВВП становить менше 1%. Навіть за поточних високих темпів зростання обсягів портфеля знадобляться десятиліття, щоб наблизити цей показник до середнього європейського рівня.

Якість роздрібного кредитного портфеля прийнятна

Попри розгортання кризи, якість роздрібного кредитного портфеля залишається прийнятною. Частка непрацюючих позик із жовтня 2020 року помітно знижується: банки списують старі проблемні позики та активно поповнюють портфель новими кредитами, якість яких переважно висока. Немає значного перетікання кредитів між стадіями оцінки за МСФЗ 9 або ж між класами за пруденційними підходами, які би свідчили про погіршення якості портфеля. Рівень резервування працюючих кредитів під кредитні ризики, що помітно зріс на піку кризи, відтоді дещо знизився. Останніми місяцями він тримається на позначці близько 4.5% майже на одному рівні з оцінкою кредитного ризику за пруденційними вимогами.

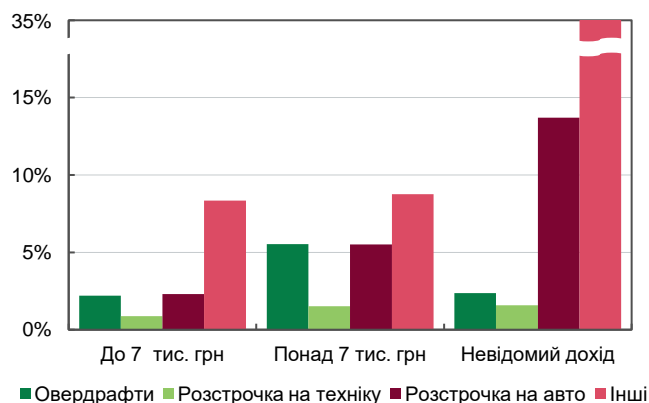
Із початком пандемії НБУ дав змогу банкам не визнавати непрацюючими кредити, що було реструктуризовано банками через фінансові складнощі боржників. Згідно з

Графік 3.3.7. Рівень кредитного ризику працюючого роздрібного портфеля

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.8. Частка реструктуризованих унаслідок негативного впливу пандемії позик у розрізі груп за доходами позичальників

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

результатами опитувань фінустанов такі позики становлять 8% портфеля. Ця частка сильно залежала від типу кредиту, найнижча – для позик на придбання побутової техніки та карткових овердрафтів. Середній розмір реструктуризованих кредитів в 1.5–2 рази перевищує середній розмір позики портфеля в цілому. Уже з травня банки мають здійснювати оцінку ризику за цими кредитами за загальними правилами. Тож увага фінустанов має бути прикута до якості цієї суттєвої частини портфеля.

З огляду на відновлення економіки та зростання доходів не варто очікувати значного посилення найближчим часом кредитних ризиків роздрібного портфеля. Про це свідчить прийнятне боргове навантаження позичальників та поміркованіші стандарти кредитування після кризи (див. [Вставка 3. Боргове навантаження населення залишається прийнятним](#)). Уже з 1 липня буде підвищено ваги ризику за найризикованішою його частиною – незабезпеченими споживчими кредитами. Спершу значення зросте зі 100% до 125%, а з 1 січня 2022 року – до 150%. Відтак банки сформують додатковий запас капіталу на покриття ризиків цього сегмента. Кредитний ризик портфеля буде оцінено в щорічному стрес-тестуванні, результати якого будуть оприлюднені наприкінці року. Чи не найвагомішою для мінімізації ризиків нині є їхня належна оцінка банками та зважена кредитна політика. Особливо для банків, що концентрують переважну частку портфеля та отримують більшість доходів від кредитів населенню.

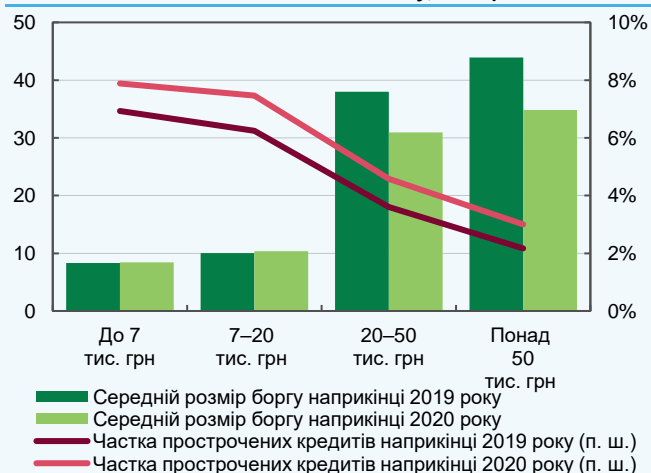
Вставка 3. Боргове навантаження населення залишається прийнятним

У I кварталі 2021 року НБУ вчергове опитав банки, щоб оцінити характеристики їхніх клієнтів залежно від рівня доходів⁶. У фокусі уваги – споживчі незабезпечені кредити на поточні потреби. В опитуванні взяли участь 25 банків, що видали 95% таких кредитів. Як засвідчили результати, банки переорієнтовуються на кредитування позичальників із вищими доходами, а боргове навантаження залишається переважно прийнятним.

Коронакриза помітно сповільнила зростання обсягів споживчого кредитування. Кількість позичальників скоротилася. Зокрема списання з балансу старих непрацюючих кредитів зменшило кількість позичальників, про доходи яких у банків немає інформації. Кількість активних позичальників, від яких банки отримують необхідну інформацію про доходи, зросла за рік лише на 2%. Середня сума боргу зростала нерівномірно для позичальників із різним рівнем доходів. Найпомітніше середній розмір позики зріс для боржників із доходом від 7 до 20 тис. грн. Водночас для клієнтів із вищими доходами середні суми позик помітно знизилася.

На початку 2020 року кредитування пригнічувалося погіршенням споживчих настроїв населення та тимчасовим скороченням обсягів споживання. Також у той період банки посилили стандарти споживчого кредитування, про що вони вказали в [опитуванні про умови банківського кредитування](#) у I–II кварталах. У період розгортання кризи фінансової непокоїло можливе погіршення платоспроможності позичальників. Тож банки переглядали кредитні ліміти, а кредитних заявок схвалювали менше. Загалом протягом 2020 року за всіма групами позичальників зросла частка прострочених більш як на 60 днів кредитів. Це зростання було досить рівномірним – близько 1 в. п. за кожною з груп клієнтів за доходами. Найвища частка прострочених позик – у категорії позичальників із нижчими заробітками.

Графік В.3.1. Середній розмір кредиту на поточні потреби на одного позичальника залежно від доходу, тис. грн

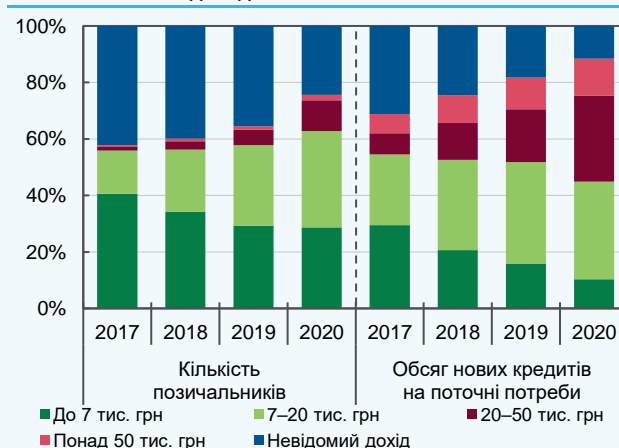

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Протягом останніх років банки переорієнтовувалися на кредитування позичальників із вищими доходами. Ця тенденція прискорилася під час коронакризи. У 2020 році частка кредитів, наданих позичальникам зі щомісячним доходом понад 20 тис. грн, зросла з 30% до 43% від

загального обсягу. Помітно зросла також їхня кількість, хоч вона досі незначна порівняно з іншими категоріями. Натомість до рекордно низького рівня впав обсяг кредитів, наданих клієнтам зі щомісячними доходами до 7 тис. грн. Це частково пояснюється зростанням доходів позичальників та їх переміщенням до наступної групи. Кількість боржників у цій групі за рік скоротилася на 23%.

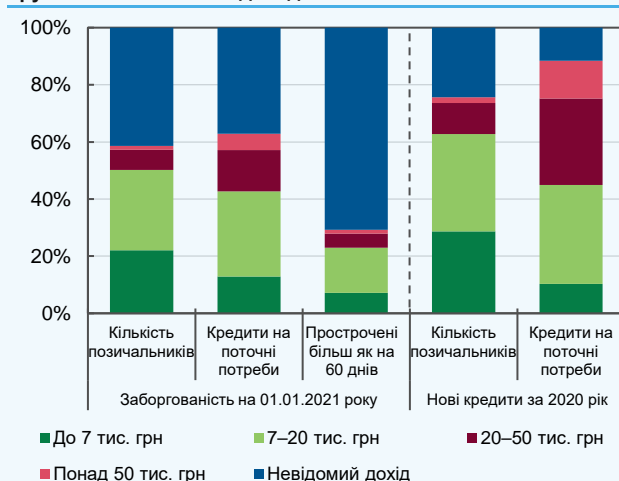
Графік В.3.2. Нові кредити на поточні потреби в розрізі груп позичальників за доходами

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Водночас частка нових кредитів, наданих без інформації про дохід клієнтів, та обсяги такої заборгованості скорочувалися. У цій категорії позичальників 27% позик прострочені більш як на 60 днів.

Графік В.3.3. Портфель кредитів на поточні потреби в розрізі груп позичальників за доходами

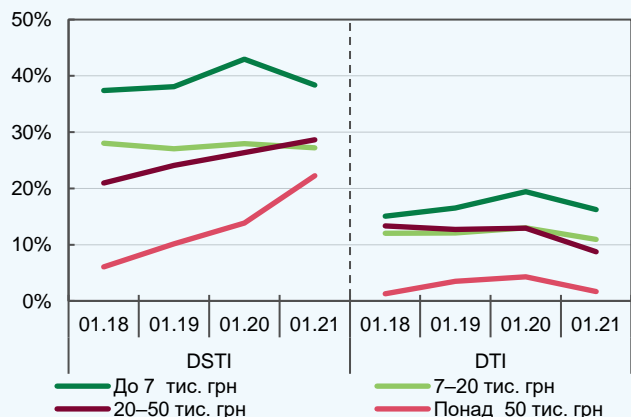
Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Перед кризою боргове навантаження помітно зростало за більшістю груп. Основним його вимірником є співвідношення щомісячних витрат на обслуговування боргу і щомісячного доходу – DSTI (Debt-service-to-

⁶ Банки-респонденти відображали інформацію про боржників у розрізі таких груп за доходами: до 7 тис. грн, 7–20 тис. грн, 20–50 тис. грн та понад 50 тис. грн. Дохід боржників, використаний для розподілу, мав підтверджуватися достовірними документами. У разі їх відсутності банки відносили позичальників до окремої групи з “невідомими доходами”.

income). Найвищий цей показник для позичальників із доходами менше 7 тис. грн, наприкінці 2019 року навіть перевищив 40%, проте за останній рік повернувся до нижчого рівня. Найпомітніше зросло боргове навантаження позичальників із доходом понад 20 тис. грн. Тим не менше витрати на обслуговування боргу для цих боржників прийнятні та становлять менше третини їхніх заявлених доходів.

Графік В.3.4. Боргове навантаження на групи позичальників за доходами

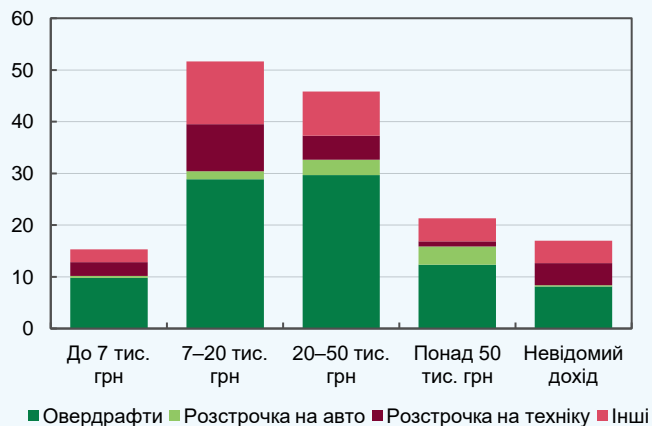

Debt service-to-income (DSTI) – співвідношення щомісячних витрат на обслуговування кредиту і середньомісячного доходу.
Debt-to-income (DTI) – співвідношення боргу і річного доходу.

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

За рік відчутно зростає частка овердрафтів за кредитними картками у портфелі для всіх груп доходів позичальників. Цей тип позик становить основу споживчого кредитного портфеля. Кредити на придбання авто беруть переважно клієнти з вищими доходами. Натомість на придбання побутової техніки частіше позичають кошти боржники з нижчими доходами. Середній розмір овердрафту і кредиту на побутову техніку порівнянні: 12–13 тис. грн. Чим вищий дохід позичальників, тим очікувано більший середній обсяг боргу. Кредити на купівлю авто надаються в середньому в сумі 370 тис. грн.

Графік В.3.5. Розподіл нових кредитів за типом у розрізі груп за доходами, млрд грн

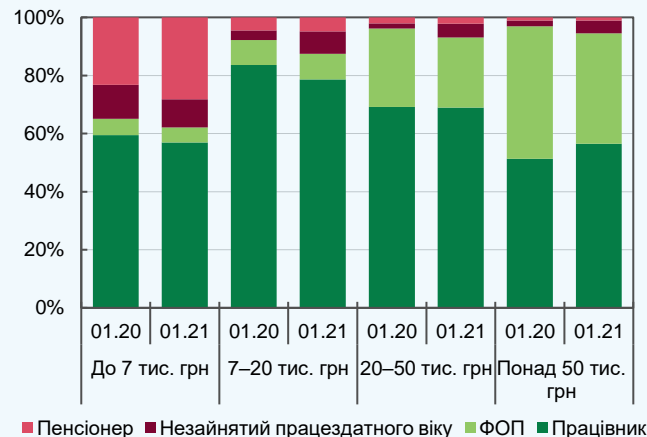

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Традиційно більшість позичальників – це найменші працівники. Пенсіонери та незайняті особи помітно вирізняються лише в категорії боржників із доходом до

7 тис. грн – там їх понад третина. Протягом року скоротилася також частка серед позичальників ФОПів, які беруть позики на поточні потреби, не пов'язані з підприємництвом.

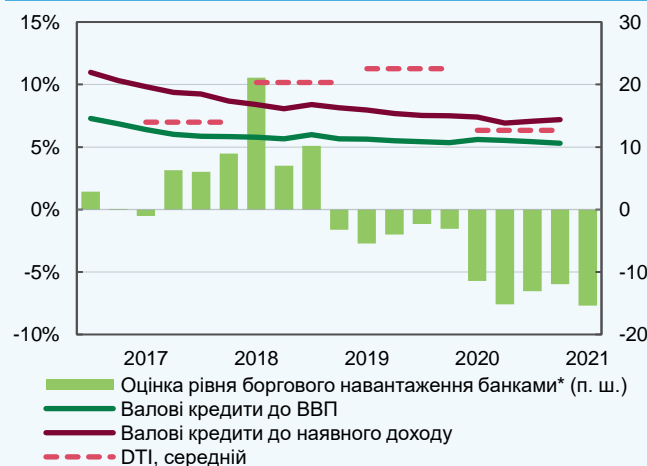
Графік В.3.6. Розподіл кількості позичальників за категоріями зайнятості

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Останні тенденції розвитку портфеля свідчать про те, що банки стали більше уваги звертати на доходи та боргове навантаження на позичальників. Це підтверджується зниженням частки позичальників, про чий дохід банкам невідомо, а також переорієнтацією на клієнтів із вищими доходами та збереженням прийнятного боргового навантаження на позичальників. За даними опитування про умови кредитування з початку 2020 року банки істотно поліпшили свої оцінки боргового навантаження домогосподарств.

Графік В.3.7. Фактичні показники та оцінки банками боргового навантаження населення

* Значення відображають баланс відповідей на запитання анкети "Яким було боргове навантаження у секторі домогосподарств у кварталі, що закінчився?" щоквартального опитування про умови банківського кредитування. Додатні значення свідчать про високе боргове навантаження.

Джерело: інформація банків, НБУ.

Вставка 4. Новий поштовх до вирішення проблеми валютної іпотеки

Валютна іпотека вже понад десять років є проблемою для банків. У квітні 2021 року було прийнято закон, яким запроваджено механізм обов'язкової для кредиторів реструктуризації за заявкою позичальника. Попри сприятливі для позичальників умови, подовження мораторію на стягнення майна все ще знеохочує їх урегулювати борги.

У квітні 2021 року на балансах банків було трохи більше 400 млн дол. валютної іпотеки, з якої понад 95% уже давно не обслуговується. Низьку якість цього портфеля зумовили дві кризи: 2008–2009 років та 2014–2016 років. До першої кризи обсяги іпотечного кредитування стрімко зростали. Клієнти позичали здебільшого в іноземній валюті через меншу вартість таких кредитів. Проте недооцінені були валютні ризики, які реалізувалися під час кризи. Унаслідок девальвації гривні боргове навантаження на позичальників зросло. Частка непрацюючих кредитів у сегменті протягом кризи 2008–2009 років зростає з 1% до 13%. Із 2009 року споживче кредитування в іноземних валютах заборонено.

Графік В.4.1. Відношення портфеля іпотеки до ВВП

* ВВП в 2021 році – прогноз Інфляційного звіту НБУ, квітень 2021.

Джерело: ДССУ, НБУ.

Протягом наступних п'яти років обсяг портфеля валютної іпотеки зменшився майже втричі, передусім через погашення працюючих кредитів. На початку 2014 року на балансах банків залишалося близько 4 млрд дол. валютної іпотеки, лише половина якої була працюючою. Через девальвацію та скорочення доходів у 2014–2016 роках почалася наступна хвиля дефолтів за цими кредитами. Тоді було запроваджено мораторій на стягнення застави за іпотекою у валюті, аби запобігти виселенню із заставного житла неплатоспроможних позичальників. Дія мораторію демотивувала позичальників обслуговувати кредити й шукати шляхи врегулювання проблемного боргу. Банки змушені були визнати майже весь портфель непрацюючим та відобразити збитки. Вони очищали свої баланси від цих кредитів шляхом списання або продажу зі значними дисконтами. З 2014 року портфель валютної іпотеки скоротився майже вдвідесятеро.

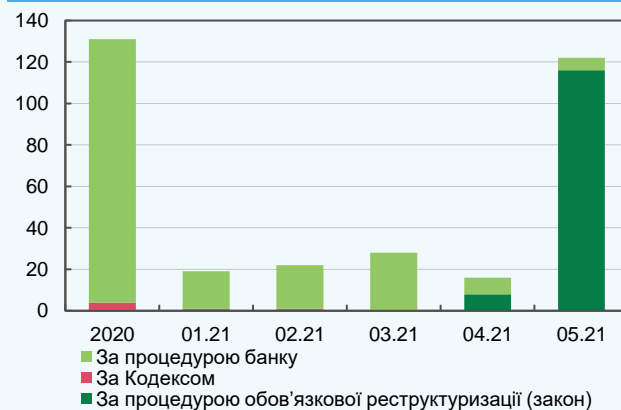
Мораторій мав тривати до законодавчого врегулювання реструктуризації валютних кредитів. У жовтні 2019 року було прийнято Кодекс України з процедур банкрутства (Кодекс), який установив процедуру реструктуризації. Банки мали розрахувати неповернуту частку кредиту і помножити її на поточну ціну житла, щоб визначити нову залишкову суму боргу. Відповідно різниця між сумою

боргу до та після реструктуризації підлягала прощенню. Також було встановлено дату закінчення дії мораторію – жовтень 2020 року. Проте цей механізм виявився непопулярним через продовження дії мораторію, а також оподаткування прощеної частини боргу. Тож реструктуризацій практично не було. Парламент продовжив дію мораторію до квітня 2021 року.

У квітні було прийнято закон, що запроваджує механізм обов'язкової реструктуризації валютної іпотеки, а також внесено зміни до Кодексу. Останні оптимізували чинний механізм і зберегли баланс інтересів сторін. Своєю чергою процедура реструктуризації створила преференції для позичальника, адже:

- реструктуризація стала обов'язковою для кредитора;
- борг конвертується за середнім курсом між значеннями на дату отримання кредиту і на дату реструктуризації;
- борг зменшується на суму раніше погашеної пені та на різницю між раніше нарахованими процентами за початковою ставкою та UIDR;
- установлено, що мають бути реструктуризовані і кредити із земельною ділянкою в заставі.

Графік В.4.2. Отримано заяв на реструктуризацію за період, од.

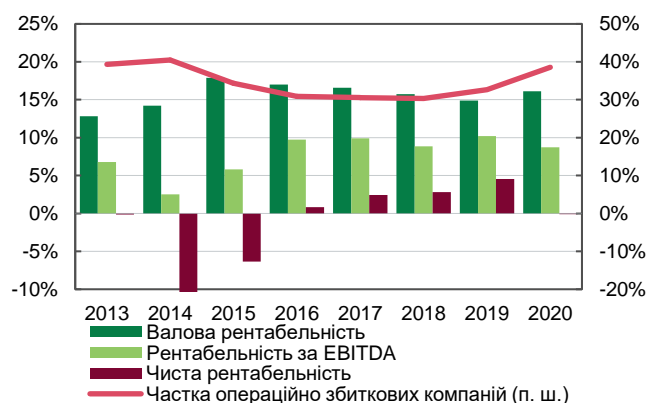
Джерело: інформація банків.

Ці законодавчі новели, попри слабе врахування інтересів банків, можуть поставити крапку в тривалій історії з валютною іпотекою. Проте старт процесу реструктуризації був млявим. За травень банки отримали близько 120 заяв на реструктуризацію. Це лише піввідсотка валютних іпотечних кредитів. Слабка динаміка подачі заявок на реструктуризацію підтверджує, що мораторій знеохотив більшість позичальників іти на діалог із банками. Заяви на реструктуризацію можуть бути подані протягом трьох місяців із дати набрання чинності законом – до 23 липня. Тож позичальники все ще мають можливість подати заявку на реструктуризацію, значно зменшити власне боргове навантаження, відновити обслуговування кредитів та повністю усунути ризик стягнення заставного житла. Банки, у свою чергу, мають комунікувати з клієнтами та заохочувати їх урегулювати проблемну заборгованість.

3.4. Реальний сектор та якість корпоративного кредитного портфеля

Помірне відновлення реального сектору триває. Хоча обсяги виробництва більшості галузей ще не досягли докризового рівня, фінансові показники підприємств здебільшого є прийнятними. Банки досить повільно нарощують корпоративне кредитування, орієнтуючись здебільшого на якісних боржників та зберігаючи високі кредитні стандарти. Такий підхід дав можливість банківській системі досить м'яко пройти коронакризу. Для зростання кредитування й надалі підприємства реального сектору мають виконати домашнє завдання – підвищити прозорість бізнесу та якість розкриття інформації для банків.

Графік 3.4.1. Рентабельність реального сектору та частка операційно збиткових компаній

Джерело: ДССУ, data.gov.ua, розрахунки НБУ.

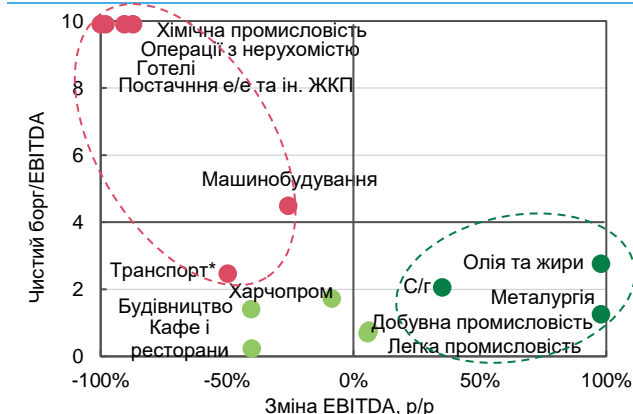
Графік 3.4.2. Покриття відсоткових витрат нефінансових компаній операційним прибутком та ЕБІТДА*, відсоткові ставки за новими кредитами

* Дані скориговано на викиди.

Джерело: ДССУ, data.gov.ua, НБУ, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.3. Боргове навантаження за 2020 рік і зміна ЕБІТДА 2020 до 2019 у розрізі галузей

Дані скориговано. * За виключенням трубопровідного транспорту.

Джерело: data.gov.ua, розрахунки НБУ.

У реальному секторі відновлення нерівномірне

Світова пандемія та жорсткий карантин призвели до стрімкого падіння доходів підприємств реального сектору в першому півріччі минулого року. Після пом'якшення обмежувальних заходів в Україні та за кордоном обсяги реалізації бізнесу почали поступово відновлюватися та для більшості галузей досягли докризового рівня вже у третьому кварталі минулого року. Зростання доходів у другій половині 2020 року повністю знівелювало їх падіння під час найгострішої фази кризи, тож сумарний обсяг реалізації товарів та послуг за рік зріс на 4%. Проте виторг підприємств перевищив минулорічний показник переважно за рахунок цінової складової, адже обсяги виробництва в натуральному виразі більшості галузей нижчі за показники 2019 року.

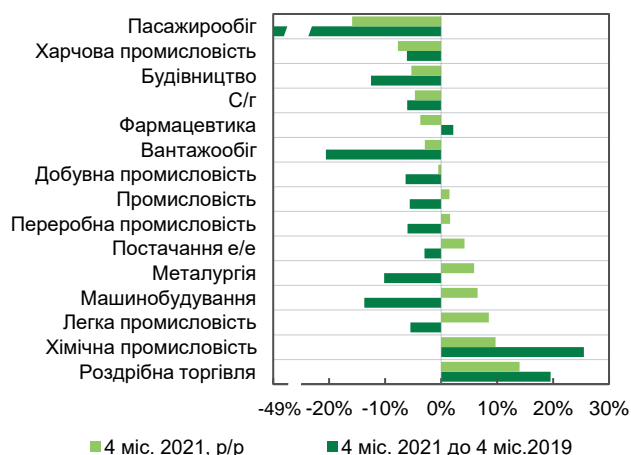
Ключові рушії післякризового росту доходів – високий внутрішній споживчий попит, підтримуваний зростанням доходів населення, та сприятлива кон'юнктура зовнішніх ринків. Водночас періодичні жорсткі карантинні заходи та зміна поведінки споживачів⁷, зокрема зниження мобільності, стримують відновлення доходів сфери послуг. На окремі галузі важкої промисловості негативно впливає слабкий внутрішній інвестиційний попит. Тож відновлення реального сектору є нерівномірним. Значна частина корпоративного сектору є стійкою та прибутковою, але для багатьох підприємств тимчасова криза переростає в структурні довгострокові проблеми.

У 2020 році середнє співвідношення валового боргу та ЕБІТДА збільшилося до 2.7x порівняно з 2.0x минулого року⁸. Попри зростання, боргове навантаження більшості підприємств є прийнятним. Це контрастує з попередніми кризами, коли боргове навантаження ставало надмірним. Погіршення боргового навантаження в минулому році зумовлене переоцінкою боргів у іноземній валюті через помірну девальвацію, а також скороченням прибутків бізнесу. Агрегована рентабельність за ЕБІТДА підприємств реального сектору в 2020 році становила 8.7%, що на 1.5 в. п. нижче минулорічного показника. Основною причиною скорочення операційної прибутковості є падіння обсягів виробництва за незмінних постійних витрат. Також негативно позначилися неповторювані витрати, переважно переоцінки. Хоча середнє боргове навантаження є прийнятним, воно все ж таки є зависоким у машинобудуванні, управлінні нерухомістю, готельному бізнесі, хімічній промисловості, постачанні е/е та інших ЖКП.

⁷ <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/press-release/2021/2020-consumer-behavior-in-ukraine.html>

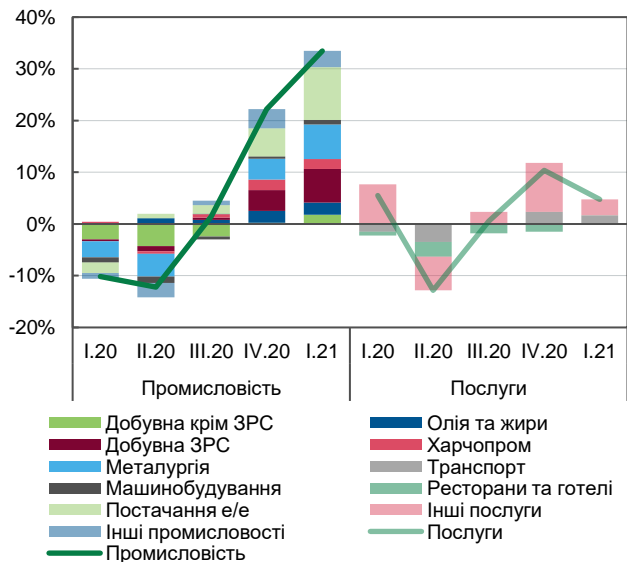
⁸ Дані не охоплюють малі підприємства.

Графік 3.4.4. Виробництво ключових галузей економіки

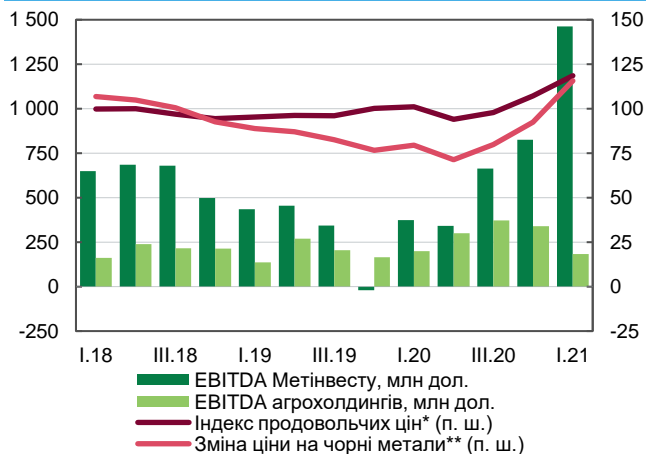
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.5. Внески окремих галузей у річну зміну обсягів реалізації промислової продукції та сфери послуг

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.6. Квартальний EBITDA найбільших експортерів та зміна цін на сировинні товари

* 12.2017 = 100.

** Steel Billet Exp FOB Ukraine (12.2017 = 100).

Джерело: дані компаній, FAO, Thomson Reuters, НБУ.

Споживчий попит та високі ціни на сировинні товари – ключові фактори відновлення реального сектору

Попри кризу, галузі, що напряму залежать від кінцевого споживчого попиту, збільшили доходи в минулому році. Також бізнес пристосувався до роботи в умовах адаптивного карантину, що теж сприяло нарощуванню товарообігу. Роздрібна торгівля, харчова промисловість та фармацевтика збільшили доходи впродовж року. Пандемія стала драйвером зростання онлайн-торгівлі та сервісів доставки товарів.

Стрімке зростання цін на сировинні товари суттєво збільшило прибутковість двох найбільших експортних галузей у 2020 році. Рентабельність за EBITDA металургії зросла на 10 в. п. до 8%, а сільського господарства – на 5 в. п. до 23%. Позитивна тенденція триває досі. В другому кварталі поточного року ціни на залізну руду, сталь, зернові та олійні зросли вдвічі з мінімальних минулорічних значень та сягнули багаторічного максимуму.

Позитивний ціновий тренд вже позначився на фінансових результатах гірничо-металургійного комплексу у першому кварталі. Найбільший виробник галузі збільшив EBITDA більше ніж в чотири рази порівняно з попереднім роком. Зростання цін на сільськогосподарську продукцію ще не відобразилося повністю на прибутках бізнесу через довгий виробничий цикл галузі. Кон'юнктура світових сировинних ринків є визначальним фактором для українських експортерів (див. [Вплив курсових коливань на експортерів](#)). Якщо поточні ціни збережуться, 2021 рік може бути рекордно прибутковим для виробників експортної продукції.

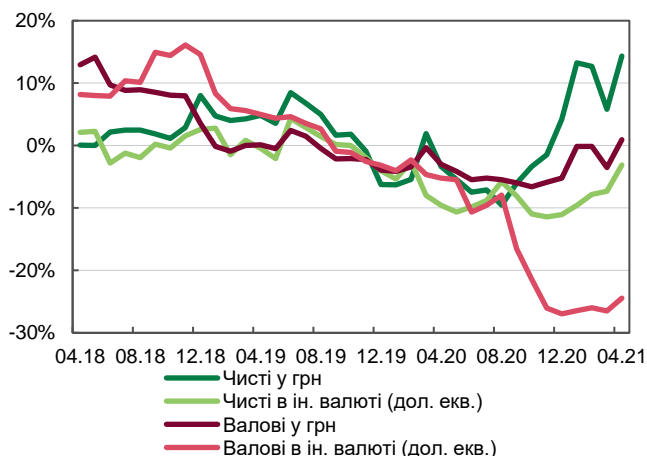
Окремі галузі сфери послуг не зможуть відновити доходи до докризового рівня

Карантин найбільше позначився на сфері послуг, зокрема на закладах громадського харчування, ТРЦ, пасажирських перевезеннях, туризмі та секторі гостинності. Пасажирські перевезення не запрацювали повноцінно через регіональні карантинні обмеження. Доходи готелів скорочувались у минулому році та у першому кварталі поточного року. Ймовірно, ці галузі не зможуть повністю відновити операційну діяльність до повного зняття карантинних обмежень. Натомість більшість закладів громадського харчування працювали під час адаптивного карантину. Частота відвідування кафе та ресторанів суттєво знизилась, проте зростали обсяги доставки страв. Це позитивно вплинуло на їх виторг – у першому кварталі 2021 року він зріс на 11% відносно аналогічного показника торік. Також нарощували доходи постачальники мобільного та Інтернет-зв'язку.

Попит на кредити росте завдяки малому бізнесу

Після активної фази кризи обсяги кредитування підприємств помірно, але стійко зростають. З початку року гривневі корпоративні кредити зросли на 6% на валовій основі та 10% на чистій. Обсяг валютних кредитів бізнесу майже не змінився. Скорочення диференціалу між гривневими та валютними процентними ставками

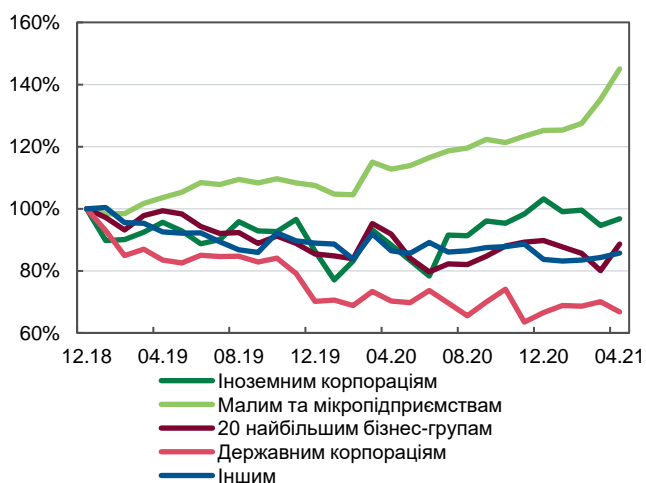
Графік 3.4.7. Валові та чисті корпоративні кредити, р/р

У банках, платоспроможних на 01.05.2021.

Джерело: НБУ.

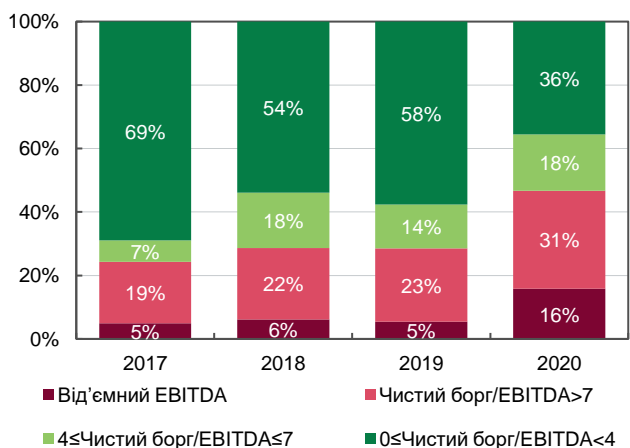
Графік 3.4.8. Чисті корпоративні кредити за групами нефінансових корпорацій, 12.2018 = 100%

У банках, платоспроможних на 01.05.2021.

Джерело: НБУ.

Графік 3.4.9 Розподіл кредитів* корпоративних позичальників за борговим навантаженням

* Працюючі кредити станом на 01.01.2021 з сумою боргу більше 2 млн грн.

Джерело: НБУ, data.gov.ua, розрахунки НБУ.

сприяє дедоларизації корпоративних портфелів. За умови збереження фінансової стабільності частка валютного кредитування й надалі скорочуватиметься.

Найшвидші темпи кредитування в сегменті малих та мікропідприємств. Обсяги зростали і під час коронакризи. За останні 12 місяців чистий портфель цих клієнтів зріс на 26% до 93 млрд грн⁹. Державна програма компенсації відсотків та загальне зниження процентних ставок були головними рушіями нарощування кредитування цього сегменту (див. [Рушії кредитування малого бізнесу](#)).

Кредитування великих корпоративних позичальників навпаки скорочувалося. Банки потроху позбавляються старих кредитів найбільших бізнес-груп з поганою кредитною історією (див. [Вставка 5. Концентрація корпоративного кредитного портфеля банків знижується](#)). Кредитори вимушені здебільшого резервувати та списувати ці неякісні позики. Натомість нового кредитування великих боржників недостатньо для заміщення обсягів активів, що вибули. Банки підвищили стандарти кредитування та здебільшого намагаються залучати прозорих позичальників з хорошою кредитною історією. Такі нові практики оцінки великих експозицій є позитивом, адже вони суттєво зменшують ймовірність накопичення системних ризиків.

Державні компанії зверталися в банки через кризу

Чотири найбільші державні компанії – Нафтогаз, Укрзалізниця, Укренерго та Енергоатом – серед найбільших позичальників банків. Усі вони отримали суттєві збитки в 2020 році. Укрзалізниця скоротила дохід на 17% через падіння перевезень унаслідок карантинних обмежень та нижчу ділову активність. Укренерго та Енергоатом мали збитки через [кризу на енергетичному ринку](#), яка і досі впливає на сектор. Збитки Нафтогазу зумовлені списанням заборгованості газопостачальних компаній. Поганими показники були у інших великих державних підприємств транспортної галузі.

Протягом двох років до пандемії держкомпанії скоротили обсяг кредитів майже вдвічі. Проте під час гострої фази кризи вони знову активно залучали кредити в банках. На кінець першого півріччя 2020 року частка державних підприємств в чистому корпоративному портфелі сягнула 15%. Найбільш постраждали підприємства шукали підтримку в державних банках. З завершенням активної фази кризи портфель кредитів державним компаніям знову знижується і наразі становить 13%.

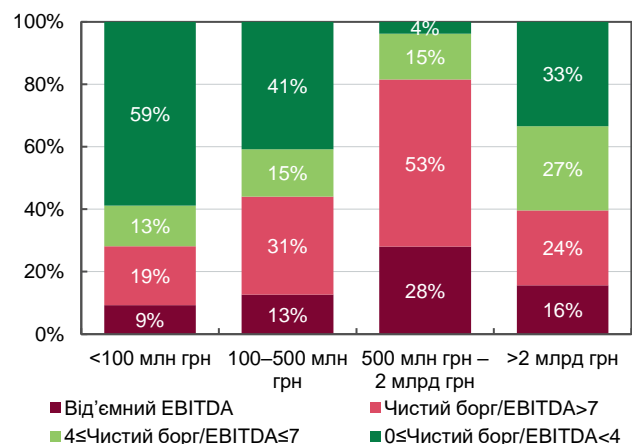
Фінансові показники корпоративних позичальників є неоднорідними, але в цілому прийнятними

Під впливом кризи фінансові показники корпоративних позичальників погіршилися. Торік середньозважене співвідношення чистого боргу та EBITDA зросло до 4.9x з 3.8x роком раніше. Найвище боргове навантаження в галузях, на які суттєво вплинули карантинні обмеження: операції з нерухомістю, готельний та ресторанний бізнес. Для інших галузей зростання не було критичним,

⁹ Показник не враховує малі підприємства, що є учасниками великих бізнес-груп або мають суму боргу більше 100 млн грн.

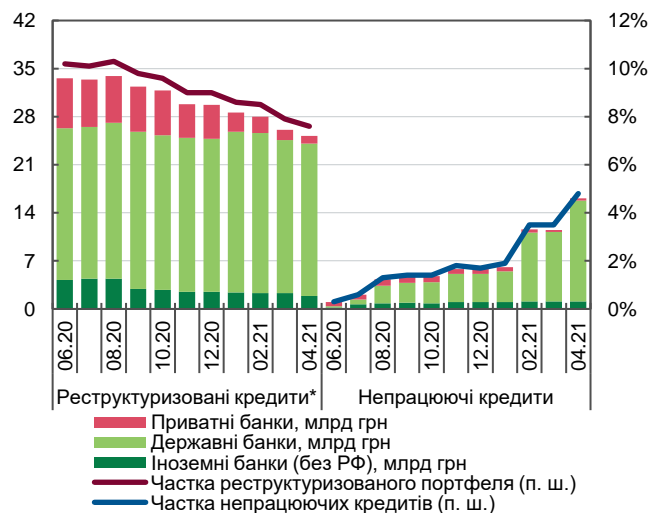
Графік 3.4.10. Розподіл кредитів* корпоративних позичальників за борговим навантаженням та розміром кредиту

* Працюючі кредити станом на 01.01.2021 з сумою боргу більше 2 млн грн.

Джерело: НБУ, data.gov.ua, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.11. Корпоративні кредити, працюючі на 1 березня 2020 року, реструктуризовані та визнані непрацюючими з початку кризи

* Реструктуризація згідно з вимогами постанови НБУ від 21.12.2020 №160 (раніше – №39 від 26.03.2020).

Джерело: опитування 22 найбільших банків, розрахунки НБУ.

Таблиця 1. Стан корпоративного кредитного портфелю на 1 травня 2021 року

№п/п	Назва галузі	Працюючі кредити*, млрд грн	Частка NPL*, %	Міграція кредитів у NPL за 12 міс.*		ICR**		Чистий борг/EBITDA**	
				за кількістю, %	за сумою боргу, %	2019	2020	2019	2020
1	Сільське господарство	57	8	3.5	2.0	2.9	2.4	3.9	4.8
2	Добувна промисловість	8	33	8.0	0.4	9.5	7.7	0.3	0.9
3	Харчова промисловість	39	46	4.1	2.8	2.3	3.3	5.7	4.9
4	Легка промисловість	2	7	4.7	0.7	2.7	2.1	3.2	4.1
5	Хімічна промисловість	17	22	2.6	4.0	4.2	3.9	2.8	3.4
6	Виробництво буд. матеріалів	4	2	1.5	0.3	4.4	5.0	3.7	4.0
7	Металургія	18	17	4.5	3.7	2.8	3.5	4.6	4.0
8	Машинобудування	15	64	3.4	4.0	3.6	2.8	3.6	4.4
9	Постачання е/е та інші ЖКП	65	14	6.5	6.8	3.1	1.1	2.6	5.5
10	Будівництво	19	42	6.9	4.1	2.7	1.9	4.8	6.2
11	Торгівля авто	4	18	0.5	0.2	4.1	4.1	2.1	3.1
12	Оптова торгівля	95	33	3.5	5.3	4.8	3.6	3.2	4.0
13	Роздрібна торгівля	20	83	2.0	0.0	2.9	2.9	3.9	4.7
14	Транспорт	27	27	4.0	1.4	4.2	1.3	2.2	4.8
15	Готелі	1	85	20.0	88.5	2.9	0.0	5.3	9.8
16	Кафе і ресторани	0.5	15	5.3	1.3	1.3	1.6	8.7	8.8
17	Операції з нерухомістю	30	49	5.0	13.1	2.7	1.5	6.4	8.6
18	Інше	30	37	5.1	3.5	3.5	3.6	3.1	3.4
	Усього	451	41	3.9	6.0	3.7	2.8	3.8	4.9

У банках, платоспроможних на 01.05.2021.

* Кредити більше 2 млн грн.

** За позичальниками з працюючими кредитами станом на 01.01.2021. Зважено на суму кредиту.

подекуди боргові метрики навіть покращилися. Погіршення боргового навантаження – це частково результат одноразових або негрошових витрат кількох великих позичальників.

Показники суттєво відрізнялися залежно від розміру боржників. Найсуттєвішим скорочення прибутків та погіршення боргових метрик було у сегменті великих позичальників. Це відбулося з двох причин. По-перше, впали прибутки державних монополій, які становлять значну частку кредитного портфеля. По-друге – погіршення фінансового стану компаній, що входять до великих бізнес-груп та мають старі реструктуризовані кредити.

Старі проблеми мають найбільший вплив на якість корпоративного портфеля

Рівень дефолтів корпоративних кредитів є меншим, ніж НБУ очікував на початку коронакризи (Див. [Якість корпоративного кредитного портфелю](#)). Частка від загальної кількості боржників, за кредитами яких було визнано дефолт протягом 12 місяців до кінця квітня поточного року, становила 4%. Проте в сегменті найбільших позичальників ризики суттєво зросли. Тому сума боргу, яка мігрувала в дефолт становила 6%.

У секторах нерухомості, готельного бізнесу та електроенергетиці відбувся дефолт лише декількох позичальників. Однак, через значну концентрацію кредитів показники міграції є суттєвими. Загалом проблеми великих кредитів переважно стосувалися старих боргів найбільших бізнес-груп. З початку кризи 8 млрд грн кредитів великих бізнес-груп “пішли” в дефолт та ще 25 млрд грн були реструктуризовані у зв’язку із впливом кризи. Найактивніше такі реструктуризації здійснювали державні банки. Проте навіть після кількох раундів реструктуризацій та поступок банків, своєчасне повернення боргів кількох великих проблемних боржників все ще перебуває під питанням.

Вставка 5. Концентрація корпоративного кредитного портфеля банків знижується

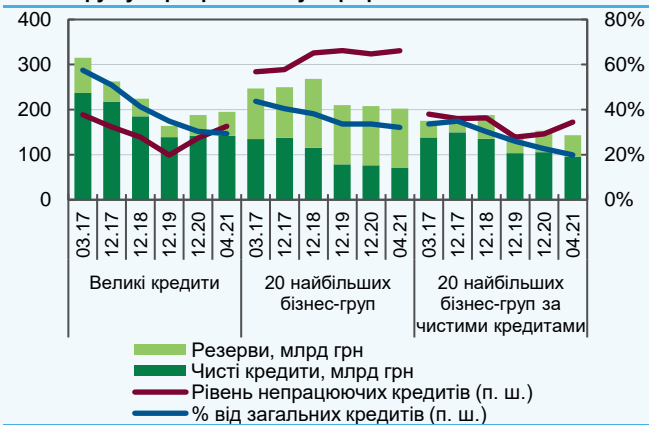
Кредитні концентрації створюють значні ризики для стійкості банківської системи та фінансової стабільності загалом. Ризики пов'язані з кредитуванням великих позичальників та бізнес-груп значною мірою реалізувалися протягом кризи 2014–2016 років¹⁰. Концентрації великих кредитів¹¹ на рівні системи значно зменшилися, але в окремих банках проблема залишається. Більшість корпоративних банків має надмірну частку великих боржників у портфелі, тож повинна диверсифікувати кредитування.

За останні роки концентрація великих кредитів та кредитів великим бізнес-групам у корпоративному портфелі банків знизилася. У банківській системі рівень концентрацій на сьогодні перебуває на прийнятному рівні: частка великих кредитів становить 29% сукупного чистого портфеля кредитів бізнесу. Проте ризики не зникли повністю. Рівень кредитних концентрацій в окремих банках усе ще високий. Частка 20 найбільших позичальників у чистому корпоративному портфелі 10 найбільших банків перебуває в діапазоні 25–52%.

НБУ обмежує кредитні ризики великих позичальників та груп пов'язаних контрагентів через пруденційні нормативи на рівні окремого банку. Проте важливо контролювати ризики концентрацій і на рівні всієї банківської системи. Висока концентрація кредитів бізнес-груп створює підвищені ризики: операційні або фінансові негаразди одного підприємства групи в певній галузі часто призводять до припинення обслуговування боргів усіх підприємств групи. Це може створити проблеми для багатьох банків.

Кредити 20 найбільшим бізнес-групам¹² займають 32% корпоративного портфеля всіх банків. За чотири роки ця частка скоротилася на 12 в. п. Значна частина з них – непрацюючі кредити переважно у державних банках, що майже повністю зарезервовані. Відповідно до стратегії управління NPL найближчими роками банки мають очистити свої баланси від таких кредитів. Водночас 20 найбільших бізнес-груп за чистими кредитами становлять 20% у корпоративному портфелі. Ця частка знизилася за останні чотири роки на 14 в. п. Зменшення концентрацій за рахунок списання старих великих кредитів та активне кредитування малого і середнього бізнесу привели до диверсифікації ризиків.

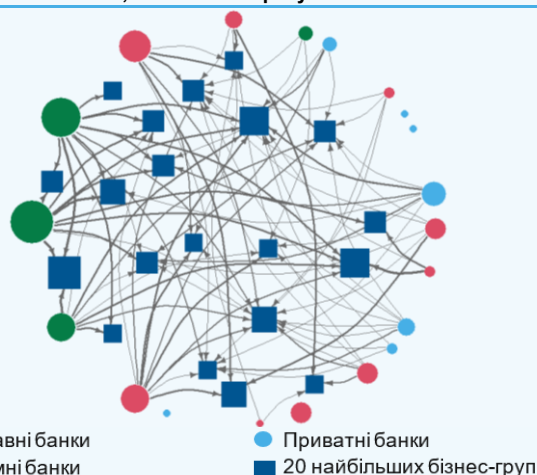
Графік В.5.1. Частка великих кредитів та кредитів 20 найбільших бізнес-груп у корпоративному портфелі банків

Джерело: НБУ.

Скорочення концентрацій та підвищення якості великих корпоративних кредитів – результат зміни кредитних політик банків та наслідок регуляторних реформ. Останні декілька років НБУ спонукав банки консервативніше оцінювати кредитні ризики великих позичальників та бізнес-груп. Зокрема банки мають покладатися на консолідовану аудійовану фінансову звітність груп під спільним контролем. Компанії, що залучають кредити обсягом понад 200 млн грн, також повинні мати аудійовану звітність. Для кращого моніторингу кредитного ризику НБУ стрес-тестує найбільших позичальників банків, створив та оновлює реєстр бізнес-груп.

Графік В.5.1. Чисті кредити 20 найбільших бізнес-груп від 20 найбільших банків, квітень 2021 року

Вершини мережі по колу представляють 20 найбільших банків пропорційно розміру чистих корпоративних кредитів. Вершини в середині кола представляють 20 найбільших бізнес-груп пропорційно обсягу чистих кредитів цим бізнес-групам. Зв'язки між вершинами мережі відображають обсяг чистих кредитів, наданих банками бізнес-групам, товщина лінії пропорційна сумі кредитів

Джерело: НБУ.

НБУ працює над впровадженням нових підходів до оцінки великих ризиків, які розширять межі їх охоплення.

Регулятор і надалі здійснюватиме постійний моніторинг якості оцінки великих ризиків та рівня боргових концентрацій, щоб не допускати накопичення системних ризиків. Банки ж повинні диверсифікувати портфелі, не допускати великих концентрацій та оцінювати кредитні ризики, беручи до уваги фінансову звітність усієї групи, а не лише окремих підприємств.

¹⁰ ЗФС, червень 2017. [Вставка: Концентрація кредитів – ризики потребують посиленого контролю.](#)

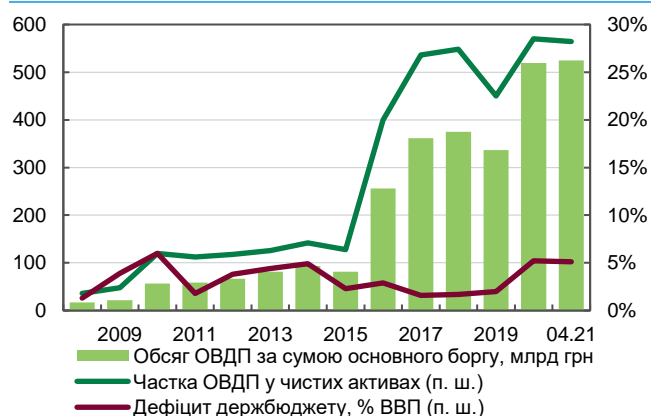
¹¹ Кредити одному боржнику або групі пов'язаних компаній/контрагентів, які перевищують 10% регулятивного капіталу банку.

¹² До 20 найбільших бізнес-груп не включено групи компаній, пов'язаних із колишніми акціонерами АТ КБ "ПриватБанк" та афілійованих із ними осіб.

3.5. Ризик вкладень банків в ОВДП

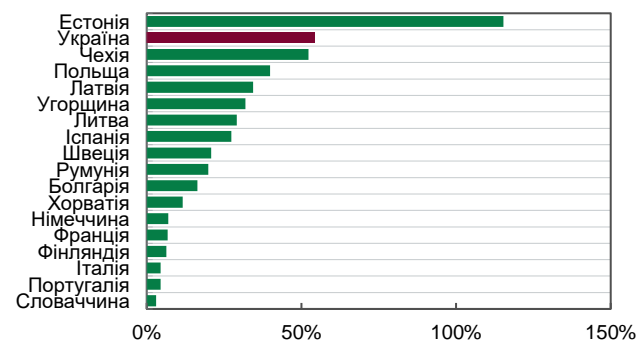
У пандемію Україна, як і більшість країн світу, розширила дефіцит бюджету. Банки активно його фінансували, інвестуючи в ОВДП, дохідність яких зростала. Зростання вкладень стимулювали: значна ліквідність сектору, послаблення попиту на кредити, впровадження довгострокового рефінансування НБУ. Водночас купівля державних облігацій не замінювала кредитування, найбільші банки поєднували зростання кредитного портфеля з інвестиціями в державний борг. У 2021 році частка ОВДП в активах банків може скоротитися. Поступове скорочення фіскального дефіциту та розширення можливостей уряду залучати кошти знизять роль банків у фінансуванні бюджету.

Графік 3.5.1. ОВДП за сумою основного боргу, частка в чистих активах та дефіцит держбюджету

Джерело: НБУ, з 2014 року – у платоспроможних банках.

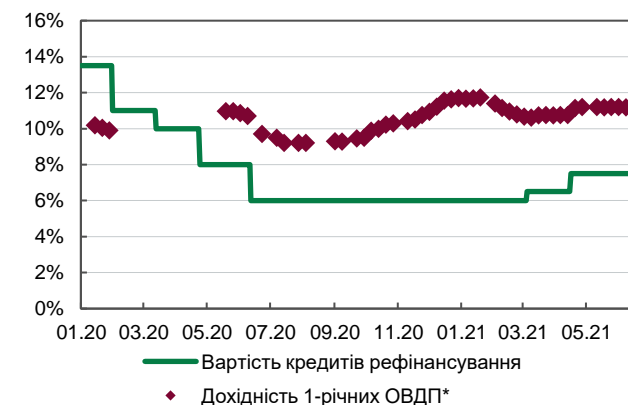
Графік 3.5.2. Зростання державного боргу у власності банків, усі валюти, зміна за 2020 рік

Дані по Україні – ОВДП.

Джерело: ЄЦБ, НБУ.

Графік 3.5.3. Середньозважені ставки за кредитами рефінансування НБУ й гривневими ОВДП, % річних

* Строк погашення ОВДП близький до 1 року на момент розміщення. У певні періоди розміщення таких ОВДП не було.

Джерело: НБУ.

Вкладення банків у ОВДП зросли під час кризи

У 2020 році уряд повинен був здійснити значні витрати на подолання наслідків пандемії COVID-19. На цей період також було заплановано реалізацію масштабних інфраструктурних проєктів. Тож дефіцит державного бюджету був максимальним за десятиліття. Водночас офіційне зовнішнє фінансування було обмеженим, зокрема через відтермінування програми з МВФ, а попит нерезидентів на ОВДП – слабким. Потреба у фінансуванні зростала протягом року, закономірно підвищуючи очікувану дохідність за інструментами державного боргу.

Отримати частину необхідного фінансування вдалося завдяки купівлі ОВДП банками. Вони мали значний запас вільної ліквідності, а попит на кредити від початку пандемії помітно послабився. Крім того, попит на держоблігації посилювався через зростання їхньої дохідності. В цілому за 2020 рік обсяги гривневих ОВДП на балансах банків зросли на 68% за сумою основного боргу¹³. Як результат, частка основного боргу за ОВДП у чистих активах банків зросла на 6 в. п. до 28.5%. Невелика частина цього приросту пояснюється докапіталізацією державного банку – 4.1% від загального обсягу.

Суттєве зростання вкладень банків у державні боргові інструменти під час коронакризи спостерігалось і в інших країнах. Переважно так фінансувалося розширення дефіциту бюджету. Як і в Україні, в більшості країн пік вкладень банків у державні цінні папери був минулого року, у 2021 році їхній обсяг стабілізувався або скоротився.

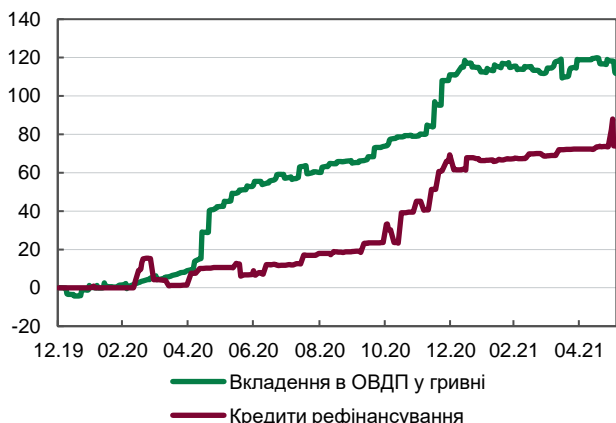
Кредити рефінансування підживлювали купівлю ОВДП

Для протидії впливу епідемії на економіку та фінансовий сектор у квітні 2020 року НБУ запровадив довгострокове рефінансування на строк від 1 до 5 років. Тож банки отримали доступ до стабільного довгострокового фондування, яке могли використовувати на власний розсуд, зокрема для кредитування чи купівлі ОВДП. Загалом частка кредитів рефінансування в зобов'язаннях банків зросла з квітня 2020 року від 0.6% до 4.4%. У п'ятій частині банків, переважно малих, рефінансування НБУ формує понад третину зобов'язань.

Залучення рефінансування прискорилося наприкінці минулого року. Протягом IV кварталу 2020 року спред між дохідністю гривневих ОВДП та вартістю

¹³ У цьому розділі наводяться дані за ОВДП, які перебувають у обігу, за номінально-амортизаційною вартістю.

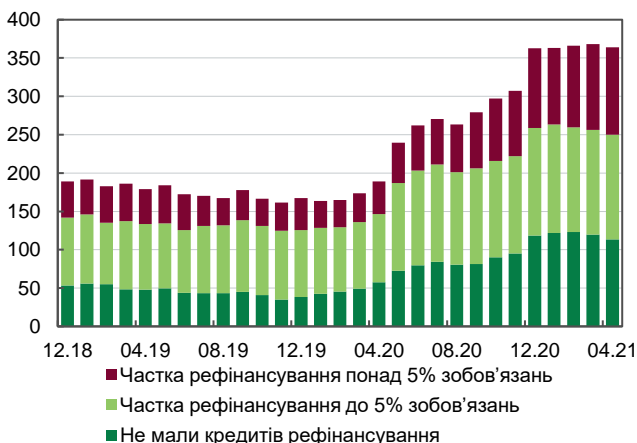
Графік 3.5.4. Зміна кредитів рефінансування та вкладень банків у гривневі ОВДП* від кінця 2019 року, млрд грн

* Зміна суми основного боргу. ОВДП, випущені для збільшення капіталу держбанків, не враховано.

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.5. ОВДП* за сумою основного боргу у власності банків залежно від частки кредитів рефінансування в зобов'язаннях станом на 1 травня 2021 року, млрд грн**

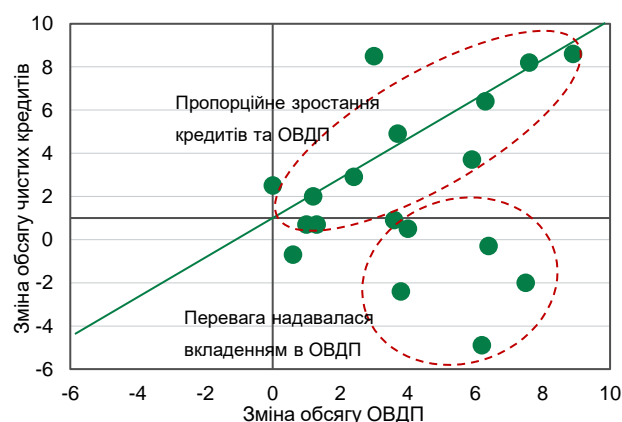

* ОВДП, випущені для збільшення капіталу держбанків, не враховано.

** В усіх валютах, курс зафіксовано на 01.01.2020.

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.6. Річна зміна обсягів ОВДП* та чистих кредитів клієнтам у найбільших за активами 20 банках**, млрд грн

* ОВДП, випущені для збільшення капіталу держбанків, не враховано. Зміна обрахована за період із травня 2020 до квітня 2021 року.

** В усіх валютах, курс зафіксовано на 01.01.2020. Два найбільших держбанків не показано.

Джерело: НБУ.

рефінансування ситуативно зріс із 3 в. п. до 5 в. п. Скориставшись сприятливими умовами на ринку, багато банків стали нарощувати портфель ОВДП. Зараз 35 банків, серед яких один державний, мають частку рефінансування у зобов'язаннях понад 5%. Вони сконцентрували 88% кредитів від НБУ та збільшили свій портфель ОВДП майже втричі протягом кризи, частково за рахунок рефінансування.

У 2021 році різниця між дохідністю ОВДП та вартістю кредитів рефінансування помітно скоротилася. Це послабило попит зі сторони банків, особливо невеликих, які розглядали такі вкладення як основне джерело доходів. Загалом обсяги вкладень фінустанов у ОВДП від початку року залишалися майже незмінними.

Інвестуючи в ОВДП, банки не обмежували кредитування

Інвестування в державний борг не обмежувало можливості банків кредитувати економіку. Фінустанови мали значний запас ліквідності та отримали доступ до кредитів рефінансування, тож могли вкладатися в ОВДП, не зменшуючи апетити до кредитування. Великі банки здебільшого нарощували кредитний портфель співмірно збільшенню вкладень у державні цінні папери. У довгостроковій перспективі кредитування значно вигідніше для банків, адже, крім процентного доходу, воно приносить додаткові переваги: надходження від обслуговування операцій клієнтів та приплив коштів на поточні рахунки. Протягом останнього року зростання корпоративного гривневого кредитування прискорюється, хоч і незначно. З найбільших двадцяти банків лише у п'яти банків кредитний портфель не зростав разом з інвестуванням у ОВДП.

Приріст портфеля ОВДП буде помірним

Разом із відновленням економіки Україна, як і інші країни світу, буде поступово зменшувати дефіцит бюджету. Відповідно до Бюджетної декларації дефіцит поступово знизиться до 2.7% ВВП у 2024 році, а відтак і потреби уряду в фінансуванні зменшаться. Зниження ризиків, пов'язаних із коронакризою, поступово розширюватиме можливості фінансування дефіциту з інших джерел. Тож цього року потреба уряду в залученні фінансування від банків суттєво зменшиться. Крім того, НБУ найближчим часом згоратиме екстрені заходи з підтримки банків, зокрема довгострокове рефінансування. Отже обсяг портфелів ОВДП очікувано стабілізується, а частка в чистих активах банків має знижуватися.

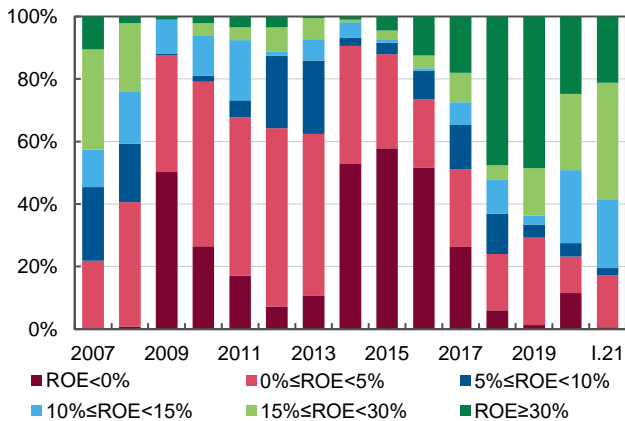
Вкладення в ОВДП несуть процентні ризики

ОВДП, особливо в національній валюті, традиційно вважалися банками безризиковим інструментом. Це пов'язано з відсутністю кредитних ризиків та вимог до капіталу для їх покриття. Водночас вартість ОВДП чутлива до зміни ринкових умов, зокрема ставок. Останні зазвичай суттєво зростають у періоди стресу, відповідно цінні папери втрачають вартість, що відображається в збитках інвесторів. Цьогоріч цей ризик вперше враховуватиметься НБУ під час проведення щорічного стрес-тестування банків. Це відповідає усталеним європейським підходам до стрес-тестування та методології МВФ.

3.6. Ризик прибутковості

Банки залишаються прибутковими попри вплив коронакризи. Сектор зберіг операційну ефективність, насамперед завдячуючи зниженню вартості фондуювання. Нарощенню комісійних доходів сприяла швидка переорієнтація банків на роботу в умовах карантинних обмежень та стрімке відновлення попиту на банківські послуги. Витрати на формування резервів під кредитні збитки були помірними. Надалі основним ризиком прибутковості є очікуване зниження чистої процентної маржі. Ефект зниження вартості фондуювання вже вичерпано, надалі донизу йтимуть процентні ставки за кредитами.

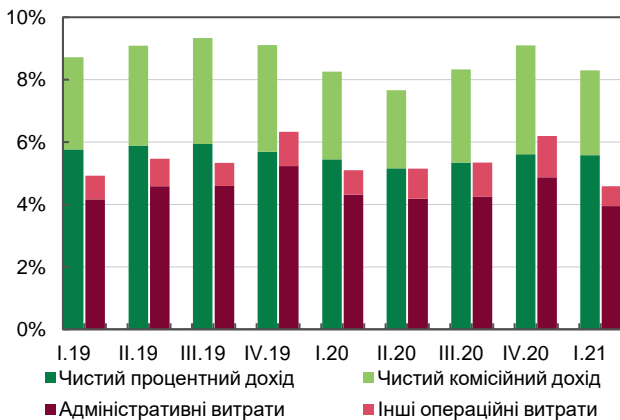
Графік 3.6.1. Розподіл активів банків за рентабельністю капіталу

З 2017 року дані з урахуванням коригуючих провідок.

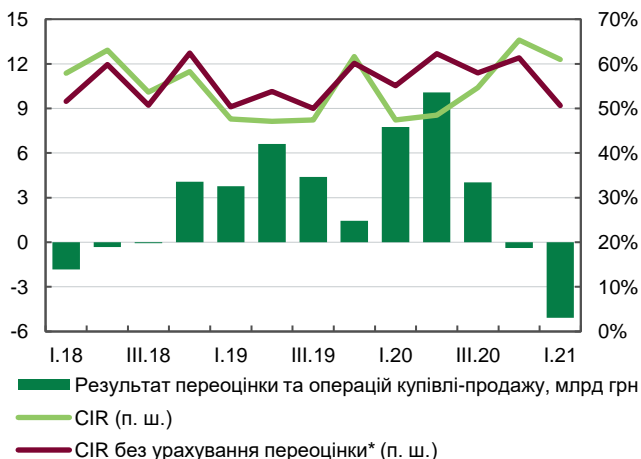
Джерело: НБУ.

Графік 3.6.2. Співвідношення складових операційних доходів та витрат до чистих активів

Джерело: НБУ.

Графік 3.6.3. Операційна ефективність банків

* Цінних паперів, валюти та похідних фінансових інструментів.

Джерело: НБУ.

Сектор залишався високоприбутковим

Фінансовий результат банківського сектору залишається високим попри кризу. У січні–квітні 2021 року з рентабельністю капіталу понад 15% працювало 26 банків, яким належить майже дві третини активів сектору. Все ж середня рентабельність капіталу сектору дещо знизилася порівняно з періодом перед коронакризою. Передусім помітно зменшився прибуток кількох великих банків, зокрема Приватбанку. З іншого боку, зріс обсяг капіталу фінустанов.

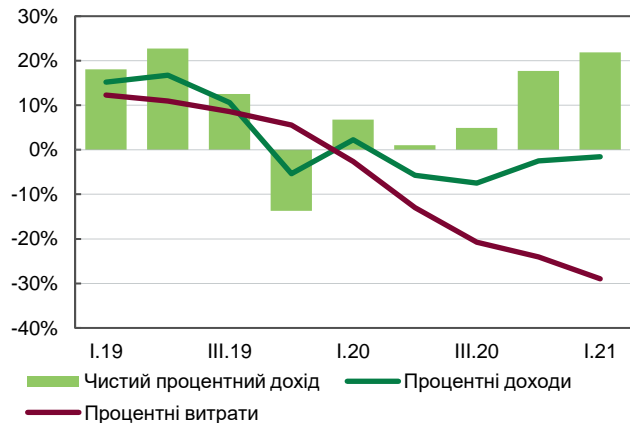
Високу прибутковість сектору забезпечували значні темпи зростання чистого процентного і чистого комісійного доходів. За чотири місяці 2021 року вони збільшилися на 20% у річному вимірі. Сукупно їхнє відношення до активів залишається високим – понад 8%. Операційні витрати теж збільшувались, однак значно повільніше, а відносно активів – скоротилися. Тож сектор зберіг високу операційну ефективність. На фінансовий результат цього року негативно вплинула переоцінка індексованих ОВДП, що є в портфелі державних банків. Без урахування цього фактору операційний дохід за чотири місяці зріс. Співвідношення операційних витрат та доходів (CIR) становило 55.1%, проте після вирахування ефекту переоцінки залишалось близьким до торішнього значення – 49.6%.

Низька вартість фондуювання підтримуватиме процентну маржу

Протягом кількох минулих кварталів банки досягли значної економії на процентних витратах. Наприклад, процентні витрати в I кварталі знизилися майже на третину в річному вимірі. Різне скорочення процентних витрат – результат зниження процентних ставок за ресурсами у корпоративному та роздрібному сегментах, що розпочалося з початку 2020 року. Зниженню ставок сприяла висока ліквідність банківського сектору та сталий приплив коштів клієнтів на рахунки. Через коротку строковість коштів населення та бізнесу вартість зобов'язань банків знижувалася паралельно до зміни ставок. На зменшення обсягів процентних витрат вплинуло також зростання частки коштів на вимогу в загальному фондуюванні. За такими коштами банки зазвичай не сплачують проценти.

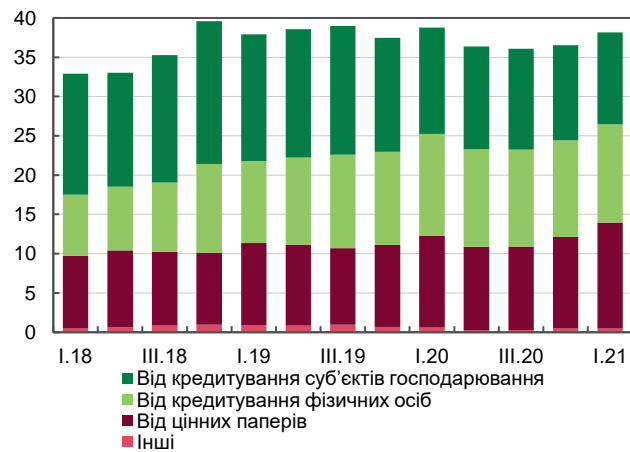
Тенденція до зниження ставок у гривневому сегменті призупинилася в березні. У відповідь на зростання інфляційних ризиків НБУ двічі підвищував облікову ставку. В умовах посилення інфляційного тиску та зростання ставок за безризиковими інструментами банки, ймовірно, на тривалий період зафіксують ставки за гривневими роздрібними депозитами на поточному

Графік 3.6.4. Зміна процентних доходів та витрат, р/р

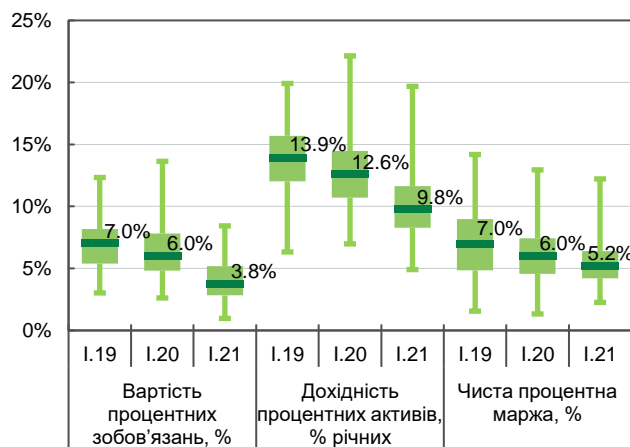
Джерело: НБУ.

Графік 3.6.5. Складові процентних доходів банків

Джерело: НБУ.

Графік 3.6.6. Вартість активів і зобов'язань банків та чиста процентна маржа

* Грани прямокутника – перший та третій квартилі розподілу. Лінія всередині прямокутника – медіана. Верхні та нижні лінії поза прямокутником – максимум та мінімум.

Джерело: НБУ.

рівні. Тож тривалий ефект зниження вартості фондування вичерпається протягом року.

Ризики для доходності помітні для окремих сегментів

Структура процентних доходів сектору протягом останнього року змінилася. З кінця 2020 року помітно зросла частка доходів від цінних паперів внаслідок зростання портфелів ОВДП. Водночас скорочувалася частка процентних доходів від кредитування бізнесу. Ставки за цими кредитами швидко знижувалися, а обсяги портфеля зростали повільно. Зупинилося тривале зростання частки процентних доходів від роздрібних клієнтів. Ключове пояснення цього – уповільнення роздрібного кредитування під час кризи.

Чиста процентна маржа банків залежить від переважного типу їхніх кредитних продуктів. Незабезпечене споживче кредитування залишається найприбутковішим для фінустанов. Дохідність корпоративного портфеля – помітно нижча. На ній позначився тривалий цикл зниження процентних ставок. Проте одночасне здешевлення фондування давало змогу практично всім банкам незалежно від бізнес-моделі зберігати високу чисту процентну маржу, попри її певне зниження. Із вичерпанням ефекту здешевлення зобов'язань зниження чистої процентної маржі прискориться. Частково зниження чистої процентної маржі буде зумовлене зростанням сегментів, на які спрямовані програми державної підтримки: іпотекою та кредитами МСБ.

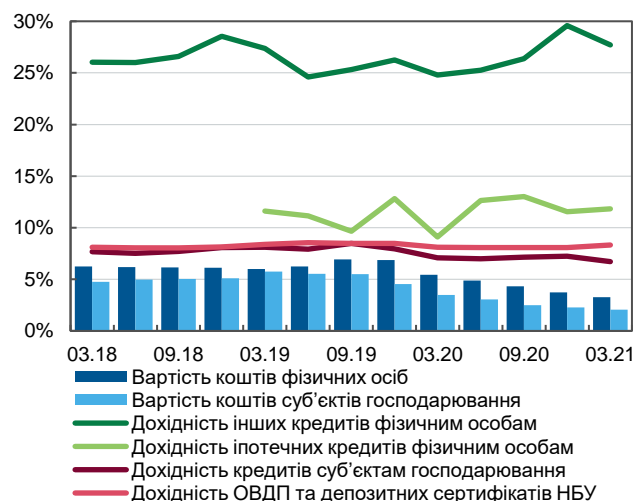
У зоні ризику з часом опиняться банки із історично високою вартістю фондування та значною часткою довгих депозитів, які фокусуються на корпоративному кредитуванні. Нині до таких належить кілька установ, які не є системно важливими, та один державний банк. Додатковим фактором ризику для низки банків є покладання на кредити рефінансування. НБУ планує найближчим часом скоротити його обсяги, тож для подальшого зростання фінустановам потрібно буде шукати альтернативні джерела фондування. Крім того, вартість кредитів рефінансування нині вища за середню вартість залучень від підприємств та населення.

Комісійні доходи у тривалій перспективі зростатимуть

Основа комісійного доходу банків тривалий час становлять надходження від розрахункових операцій. Від інших послуг, зокрема кредитування та валютних операцій, банки отримують менше п'ятої частини чистого комісійного доходу. Юридичні особи ще до кризи здійснювали розрахунки переважно онлайн, тож на цих операціях карантинні обмеження майже не позначилися. Натомість вони вплинули на розрахунки населення, зокрема платіжними картками.

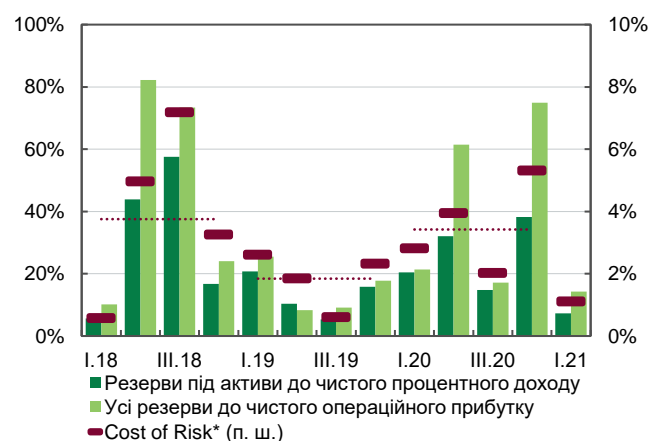
Щоразу з посиленням карантину падали обсяги операцій, які потребують фізичної присутності в точках продажів, зокрема через POS-термінали. Натомість значно зросли обсяги інтернет-торгівлі, у тому числі за допомогою P2P-платежів. Зростає попит на безконтактну оплату та

Графік 3.6.7. Дохідність активів та вартість зобов'язань

Джерело: НБУ.

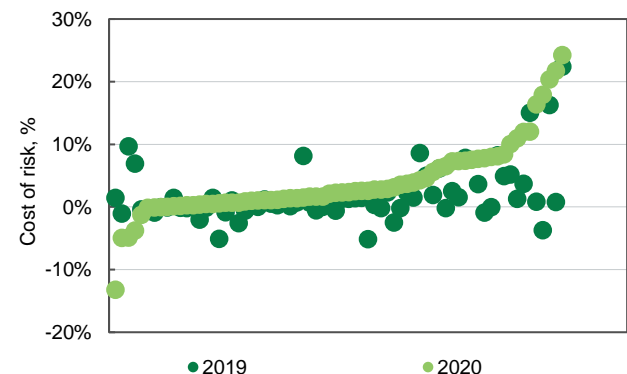
Графік 3.6.8. Ціна ризику

* Приведені до річних значень відрахування в резерви під кредити до чистого кредитного портфеля. Пунктиром позначено середнє значення Cost of Risk за рік.

Джерело: НБУ.

Графік 3.6.9. Розподіл банків за Cost of Risk*

* Приведені до річних значень відрахування в резерви під кредити до чистого кредитного портфеля.

Джерело: НБУ.

оплату за допомогою мобільних платіжних інструментів. Через різноманітність розрахункових операцій, банки могли компенсувати втрати в одних сегментах нарощуванням операцій в інших. Тож вплив січневого локдауну на комісійні доходи банків був слабшим, ніж вплив локдаунів на початку пандемії. Населення звикло до дистанційного обслуговування, тому ризики різкого зниження комісійних доходів під час карантину нині значно нижчі, ніж рік тому.

За результатами чотирьох місяців 2021 року чистий комісійний дохід зріс на 23% порівняно з надходженням за аналогічний період рік тому. З подальшим відновленням економіки база операцій для нарахування комісій розширюватиметься. Певний ризик для комісійного доходу становлять законодавчі ініціативи зміни розміру комісій інтерчейндж. Зниження ставок комісій очікувано зменшить доходи банків, особливо найбільш активних на ринку платіжних карток. Значний негативний вплив ці банки найпевніше спробують компенсувати згоранням програм бонусів, зокрема "кешбеків". Надалі така зміна умов картокових продуктів може позначитися на показниках зростання фінансових роздрібно-оптових сегментів.

Відрахування до резервів повернулися до докризового рівня

Упродовж кризового 2020 року більшість банків відобразила погіршення якості активів та доформувала резерви. Співвідношення відрахувань до резервів і чистого кредитного портфеля банків (CoR) торік зросло майже вдвічі – до 3.4%. Водночас окремі установи майже не змінили оцінки параметрів очікуваних збитків порівняно з докризовим періодом. Кілька банків їх навіть поліпшила. Натомість у окремих банків значення CoR перевищило 20%. Щоправда частина з них збільшувала резерви під старі проблемні борги, що не пов'язано із поточною кризою.

Проведена на початку 2021 року діагностика якості активів засвідчила, що банки здебільшого адекватно оцінювали кредитні ризики минулого року. Очікуване пожвавлення економіки цього року дає змогу установам поліпшити оцінки та навіть частково розформувати резерви. Сукупні втрати банків від кредитного ризику за чотири місяці 2021 року становлять в середньому 1.9% кредитного портфеля. За відсутності нових макрошоків або значних відкладених наслідків пандемії в окремих секторах відрахування до резервів у середньому залишатимуться помірними та не критичними для прибутковості.

Вставка 6. Постковідна “нормальність” у світовому фінансовому секторі

Коронакриза пришвидшила зміни у фінансовому секторі в усьому світі: скоротилася кількість відділень, відбувся перехід до віддаленої роботи з клієнтами та співробітниками, посилилися кіберзагрози, скоротилася роль готівки. Це формує “нову нормальність”.

У фінансовому секторі коронакриза передусім прискорила тенденції, які вже раніше формувалися у секторі. Вони матимуть значний вплив на бізнес-моделі банків, їхню структуру витрат та операційні ризики і зумовлять післякризові умови роботи в секторі.

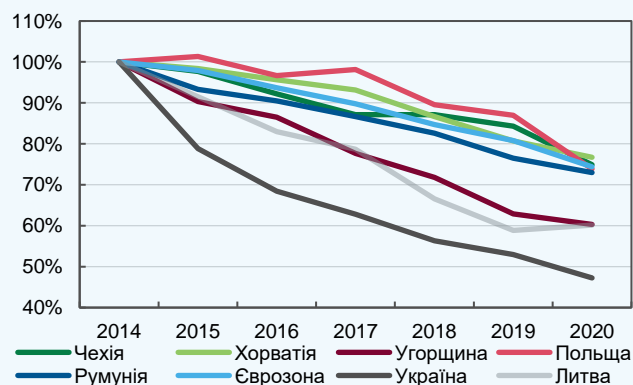
Скорочення числа відділень і перехід на роботу й послуги онлайн

Триває зменшення кількості відділень фінансових установ, що розпочалося у світі ще десятиріччя тому. Пандемія стала новим стимулом для цього процесу.

Ймовірно, надалі зберігатимуться високі вимоги до санітарної безпеки та деякі обмеження фізичних контактів із клієнтами. Це ускладнить роботу малих фінансових установ, особливо тих, які не можуть запропонувати послуги онлайн. Отже, виникатимуть стимули до їх консолідації, поширення пропозиції комплексних фінансових послуг. Наприклад, до консолідації польські кредитні спілки заохочує Комітет з фінансової стабільності країни.

Закріпиться практика дистанційного режиму роботи серед працівників як фінансового, так і інших секторів. 43% учасників опитування керівників ІТ служб у світі¹⁴ зазначили, що планують зберегти віддалений режим роботи своїх співробітників після завершення пандемії.

Графік В.7.1. Індекс кількості відділень кредитних установ у ЄС та банків в Україні, 31.12.2014 = 100%

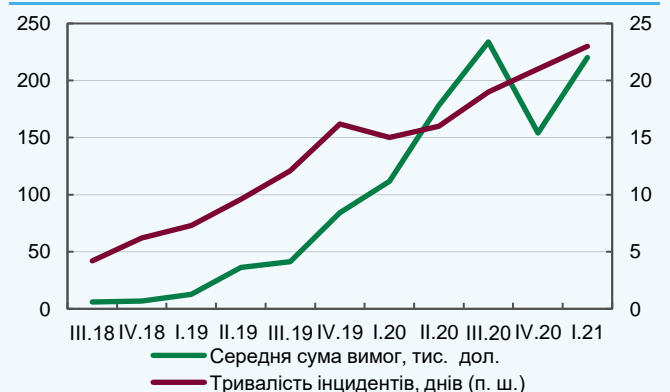
Джерело: ЄЦБ, НБУ.

Водночас розвиваються нові віддалені канали роботи з клієнтами, передусім цифрові. Зростає роль ІТ-складової у видатках фінустанов. Ці тенденції, які розпочалися до коронакризи, прискорилися у 2020 році. Очікується розвиток співпраці банків із фінтех-компаніями. Попри скорочення обсягу угод у першій половині 2020 року, за рік у цілому глобальні інвестиції у фінтех, за оцінками KPMG, перевищили 105 млрд дол. У перспективі альтернативні торговельні системи можуть скласти конкуренцію банківським платіжним системам.

Зростання частоти і сили кіберзагроз

41% опитаних торік керівників ІТ служб (Harvey Nash/ KPMG CIO Survey) зазначив зростання частоти кібератак, передусім фішингових та malware¹⁵. За даними Банку міжнародних розрахунків, близько чверті кібератак скеровується на фінансовий сектор. Голова ФРС США нещодавно назвав кіберризик найважливішими після загроз нової хвилі пандемії. Збільшення обсягів онлайн-платежів, спрощення процесу ідентифікації, віддалений режим роботи підігрівають інтерес зловмисників. Жертви шахрайства втрачають усе більше часу та коштів через кібератаки. Усе частіше цілями стають великі компанії та державні органи. Часто за такими атаками стоять тоталітарні режими або терористичні групи. Ілюстраціями масштабних атак є заміна в січні 2020 року чотирма системними банками Греції 15 тисяч банківських карток після хакерського зламу туристичної компанії, DDoS-атака у вересні на угорські банки та комунікаційні системи, атака на Colonial Pipeline у травні 2021 року, яка призвела до зупинки роботи найбільшого трубопроводу США та виплати зловмисникам 4.4 млн дол. Основним засобом боротьби з цією загрозою є посилення кіберзахисності та підвищення фінансової грамотності.

Графік В.7.2. Динаміка середньої суми вимог від вірусів-вимагачів (ransomware) у світі і тривалості відновлення після подібних інцидентів

Джерело: Coveware Global Ransomware Marketplace Report.

Подальше збільшення безготівкових платежів

Цьому сприяє сприйняття готівки як носія інфекцій, особливо на початку пандемії, та розвиток миттєвих платежів 24/7. Фактично ж у 2020 році відбулося посилення попередніх тенденцій: за оцінками McKinsey, частка готівкових розрахунків у загальному обсязі з 2010 до 2020 року скоротилася в ЄМ у середньому на 10 в. п., у розвинутих країнах та Китаї – ще більше. В Україні минулого року сума безготівкових операцій із використанням платіжних карток збільшилася майже на 23% (у 2019-му – на 38.6%, у 2018-му – на 55%). Їх частка у I кварталі цього року сягнула 61%.

¹⁴ Опитування Harvey Nash/KPMG CIO Survey керівників ІТ служб (chief information officer, CIO) 4219 провідних компаній із 83 країн.

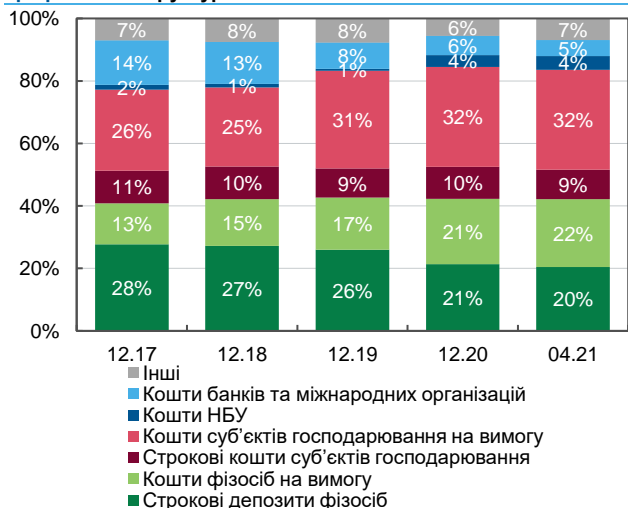
¹⁵ Фішинг – шахрайство з метою заволодіння чутливими даними. Malware – шкідливі програми, які блокують роботу комп'ютера, відкривають доступ до нього зловмисникам, збирають дані.

3.7. Ризики фондування

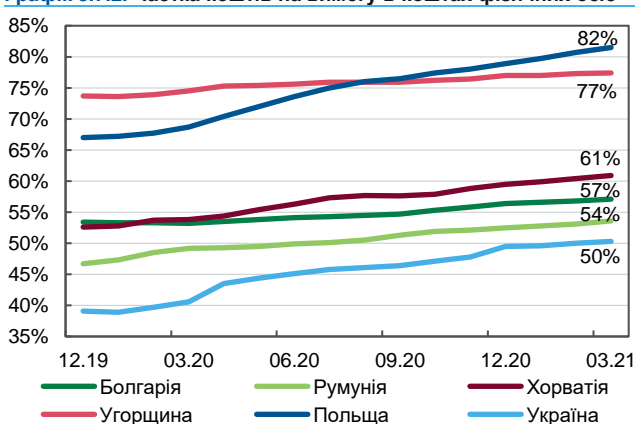
Зобов'язання банків за останні півтора роки стали дешевшими. Строкові депозити фізосіб втрачають популярність через низьку премію за строковість, тож частка коштів на поточних рахунках зростає. Це знижує вартість фондування банків. Валютні кошти банки залучають за символічними ставками, проте можливості їх розміщення обмежені. Значна частка поточних коштів – нова реальність на наступні роки, проте таке фондування залишається стабільним. Банки можуть на нього покладатися під час надання кредитів, це зокрема відображено в дизайні нового нормативу стабільного фінансування (NSFR).

Графік 3.7.1. Структура зобов'язань

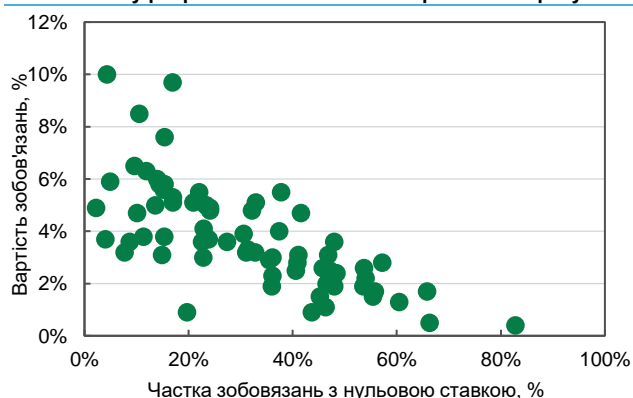
Джерело: НБУ.

Графік 3.7.2. Частка коштів на вимогу в коштах фізичних осіб

Джерело: ЄЦБ, НБУ, центральні банки країн.

Графік 3.7.3. Вартість зобов'язань та частка безвідсоткових зобов'язань у розрізі банків станом на 1 травня 2021 року

Джерело: НБУ.

Низькі ставки та пандемія змінили структуру роздрібно-депозитного ринку

Тривалий час банки практично повністю залучають фондування лише з внутрішнього ринку. Нині 84% усіх зобов'язань сектору – це кошти фізичних та юридичних осіб у рівних частинах. За останні півтора роки відбулися фундаментальні зміни у строковій структурі фондування, зокрема коштів населення. З початку 2020 року почала помітно скорочуватися частка строкових депозитів – вклади на вимогу зростають значно швидше за строкові. Головним чинником цього було різке зниження дохідності строкових депозитів.

Нині ставки є історично найнижчими, особливо за валютними депозитами, і не стимулюють залишати кошти на рахунках надовго. Це підвищило прибутковість банків, адже фондування стало значно дешевшим. Найнижчу вартість коштів фізосіб мають роздрібні банки, що активно працюють із картковими продуктами і в яких значна частка коштів на вимогу.

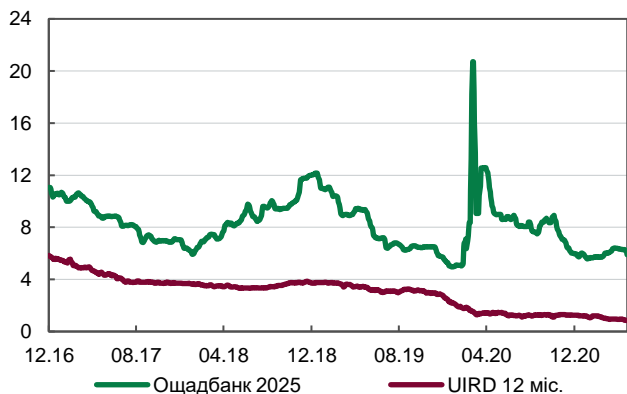
Додатковим фактором зміщення строкової структури роздрібно-депозитного фондування стала зміна преференцій домогосподарств. Вони почали залишати більшу частину коштів на поточних рахунках, зокрема для здійснення онлайн-платежів. Також під час карантину надходження фізичних осіб на зарплатні рахунки не витрачалися на подорожі, розваги та інші небазові потреби. Побожування втратити дохід та бажання сформувати “подушку безпеки” на випадок хвороби чи втрати роботи стимулювали зростання обсягів накопичень на поточних рахунках.

У результаті частка коштів на вимогу в залучених від фізичних осіб коштах зросла з 39.1% на кінець 2019 до 51.5% у квітні 2021 року. Перетікання коштів на поточні рахунки спостерігається й у багатьох європейських країнах, де ставки знизилися раніше і де частка коштів на вимогу ще вища, ніж в Україні.

Валютне фондування майже безплатне

Найпомітніше знизилася дохідність депозитів в іноземній валюті. Банки іноземних банківських груп ще торік знизили ставки практично до нуля, а на початку 2021 року це зробили й державні банки. Ставки за новими строковими валютними депозитами рідко перевищують 1% річних. Як наслідок – практично всі нові валютні надходження на рахунки клієнтів залишаються на рахунках на вимогу. За рік їх частка у валютних коштах населення зросла на 11.2 в. п. – до 44.9% у квітні 2021 року. Тенденція до зростання цієї частки триває.

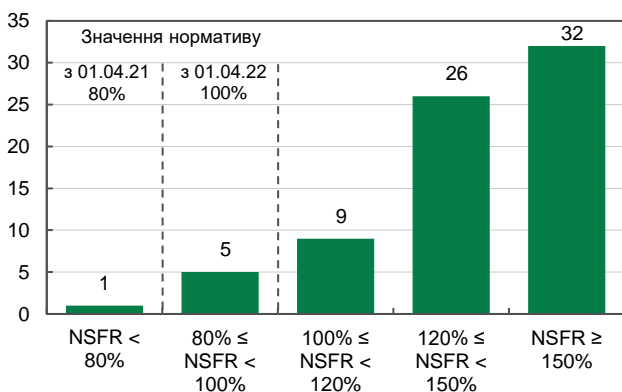
Графік 3.7.4. Дохідність єврооблігацій Ощадбанку та Український індекс ставок за депозитами фізичних осіб (UIRD) на 12 місяців у доларах*, % річних

* 5-денна ковзна середня. Єврооблігації з погашенням 20.03.2025 були розміщені 01.09.2015 з купоном 9.625%. Нині в обігу перебувають папери на суму 200 млн дол. Дохідність до погашення (YTM) купонних облігацій залежить від ціни придбання, номінальної вартості, купонних платежів, часу до погашення.

Джерело: Thomson Reuters, CBonds, розрахунки НБУ

Графік 3.7.5. Розподіл банків за розміром нормативу NSFR станом на 1 квітня 2021 року

Джерело: НБУ.

Таблиця 2. Коефіцієнти наявного стабільного фінансування (ASF) для коштів фізичних осіб

Коефіцієнти ASF (Базель)	Коефіцієнти ASF залежно від залишкового строку погашення (НБУ)			
	На вимогу	До 6 місяців	Від 6 місяців до 1 року	Більше 1 року
90–95% (до 1 року)	40%	55%	85%	100%
100% (більше 1 року)		(до 3 міс.), 75% (3–6 міс.)	(6–9 міс.) 90% (9–12 міс.)	

Джерело: BIS, НБУ.

Доступні банкам інструменти для розміщення валютних коштів є низькодохідними, тож для збереження процентної маржі банки повинні платити низьку винагороду за фондуванням. Вартість же ресурсів на зовнішніх ринках для українських банків відносно висока, тож банки майже відмовилися від них. У квітні 2021 року частка зовнішнього фондування в зобов'язаннях банків становила лише 5% і складалася з єврооблігацій та коштів міжнародних фінансових організацій.

Банки покладатимуться на коротке фондування

Скорочення строковості коштів фізичних осіб – тенденція, яка навряд чи зміниться в осяжній перспективі. Тож ключове питання – це стабільність такої бази фондування. У міжнародній практиці фондування від фізичних осіб, зокрема на поточних рахунках, вважається стабільним. Це відображено в методології розрахунку двох нормативів ліквідності, розроблених Базельським комітетом. У коефіцієнті покриття ліквідністю (LCR) для коштів фізичних осіб установлено відносно невеликий коефіцієнт відпливів (3–10%), а в нормативі чистого стабільного фондування (NSFR) припускається, що поточні рахунки фізичних осіб на 95% можуть фондувати довгострокові активи.

Український досвід відрізнявся під час двох попередніх криз – тоді вплив коштів клієнтів був значимим і подекуди паралізував роботу окремих банків. Проте реформа банківського сектору створила довіру клієнтів до фінустанов. Минулий кризовий рік засвідчив, що фондування від фізичних осіб є стабільним, попри його коротку строковість. Пандемія не призвела до реалізації ризику ліквідності, вплив гривневих коштів на початку пандемії тривав менше двох тижнів. Потім приплив коштів відновився, його темпи стрімко зросли. Вплив валютних коштів теж виявився короткостроковим, проте його подальший приріст – помірний.

Покладатися на фондування від фізичних осіб банки значною мірою стимулює новий норматив – Коефіцієнт чистого стабільного фінансування. Для калібрування цього нормативу НБУ обрав більш консервативний підхід для коефіцієнтів наявного стабільного фінансування (ASF), ніж передбачено Базельським стандартом. На відміну від Базельського стандарту, НБУ диференціював ASF для коштів фізичних осіб тривалістю до одного року. Такий дизайн нормативу залишає банкам достатньо стимулів залучати кошти на довший термін, наприклад, пропонуючи додаткову премію до дохідності.

Норматив NSFR запроваджено з 1 квітня 2021 року, його перший мінімальний рівень у 80% перевищили всі банки, крім одного. Через рік нормативний рівень поступово буде доведено до 100%, але третина банків уже зараз перевищує його в 1.5 раза.

3.8. Зміни регуляторного середовища

У першому півріччі 2021 року парламент ухвалив важливі для фінансового сектору закони, спрямовані на захист споживачів, зокрема позичальників, які отримали споживчі кредити в іноземній валюті. НБУ затвердив нові правила застосування заходів впливу до небанківських фінансових установ, вимоги до розкриття структури власності надавачів фінансових послуг та увів у дію норматив довгострокової ліквідності.

Ухвалено важливі для фінансового сектору закони про:

- **захист споживачів під час врегулювання простроченої заборгованості** (№ 1349-IX), введення якого в дію відбудеться 14 липня 2021 року. Згідно з новими правилами діяльність колекторських компаній, які в інтересах фінансових установ урегульовують прострочену заборгованість за споживчими кредитами, буде суворо регулюватися. Нагляд за роботою колекторів здійснюватиме НБУ. Кредитодавці (банки та фінансові компанії) будуть зобов'язані контролювати поведінку залучених колекторів. Також їм буде заборонено працювати з особами, не внесеними до Реєстру колекторських компаній. Закон урегулює всі складові процесу: від визначення і реєстрації колекторів, до механізму взаємодії зі споживачами. У травні НБУ створив [спеціальну вебсторінку](#), присвячену майбутній реєстрації колекторських компаній. Усі діючі компанії-колектори повинні подати до НБУ пакет документів для включення до цього реєстру;

- **реструктуризацію валютних кредитів та спрощення процедури банкрутства для валютних позичальників** (№ 1381-IX, № 1382-IX, № 1383-IX), які набули чинності 23 квітня 2021 року. Зокрема, законом № 1381-IX передбачено, що ті позичальники, які не мали простроченої заборгованості за споживчими кредитами в іноземній валюті станом на 1 січня 2014 року або погасили її до дня реструктуризації, мають право скористатися умовами реструктуризації за законом. Їхні валютні зобов'язання конвертуються за середнім обмінним курсом гривні до іноземної валюти. Він визначається як середньоарифметичне між двома офіційними курсами НБУ: на день проведення реструктуризації та на дату надання позики. Після реструктуризації кредит має бути погашений упродовж 10 років, можливе дострокове погашення. Крім того, цей закон із 23 вересня 2021 року припиняє дію мораторію на примусове стягнення майна громадян за валютною іпотекою. Закони № 1382 та № 1383 спрощують процедури банкрутства для валютних позичальників та знижують податкове навантаження на громадян, що виникає в разі прощення частини боргу.

Затверджено вимоги до структури власності надавачів фінансових послуг

НБУ у квітні 2021 року затвердив вимоги до структури власності надавачів фінансових послуг та передбачив чіткі критерії їхньої прозорості (постанова Правління НБУ № 30). До 17 червня 2021 року всі небанківські фінансові установи (крім кредитних спілок), а також лізингодавці, оператори поштової зв'язки, які мають право надавати окремі фінансові послуги, повинні подати до НБУ

інформацію про свою структуру власності та опублікувати її на власних вебсайтах. Крім цього, усі компанії, які звертатимуться до НБУ для отримання ліцензії, також повинні розкривати своїх власників та зв'язки між ними. До 17 жовтня 2021 року компанії, які не мають прозорої структури власності, матимуть змогу виправити цю ситуацію та привести структуру власності у відповідність до нових вимог. Також НБУ запустив [спеціальну тематичну вебсторінку](#), на якій зібрано детальну інформацію про етапи розкриття структур власності, типові схеми приховування власників, пояснення та приклади заповнення документів для учасників ринку, найпоширеніші запитання про підготовку документів та відповіді на них.

Уведено в дію норматив довгострокової ліквідності

Рішення про запровадження коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR) та методика його розрахунку були затверджені ще наприкінці 2019 року. Початкове значення та перехідний період для впровадження NSFR визначено за результатами тестових розрахунків, які здійснювалися із середини 2020 року. Банки повинні дотримуватися нормативу NSFR у цілому за всіма валютами, а також забезпечувати розрахунок та моніторинг NSFR окремо в національній та іноземних валютах. Згідно з графіком запровадження NSFR показники банків мають відповідати нормативним значенням, які становлять не менше:

- 80% – із 1 квітня 2021 року;
- 90% – із 1 жовтня 2021 року;
- 100% – із 1 квітня 2022 року.

Запровадження нормативу NSFR стимулюватиме банки поклатися на більш стабільні та довгострокові джерела фондування. Це дасть змогу збалансувати їхні активи та пасиви за строками погашення і сприятиме зниженню одного із системних ризиків для фінансової стабільності, пов'язаного з короткостроковістю фондування банків.

Визначено тимчасові ліцензійні вимоги для учасників ринку небанківських фінансових послуг

У березні 2021 року НБУ затвердив тимчасові ліцензійні умови для небанківських фінансових установ та лізингодавців. Ухвалений документ визначає вимоги, яким необхідно відповідати, щоб отримати ліцензію та право надавати фінансові послуги, вимоги до провадження ліцензованої діяльності з надання фінансових послуг, перелік документів, які необхідно подати для отримання ліцензії, а також порядок відкликання (анулювання) ліцензії. Фактично підходи до ліцензування небанківських установ, які були запроваджені попереднім регулятором, не змінилися. А ліцензії, видані Нацкомфінпослуг, продовжують діяти й

після набрання чинності цим документом. Уточнені ліцензійні вимоги визначають порядок відкликання (анулювання) ліцензії за власним бажанням установи, скасовують вимогу подавати фінансову звітність для отримання ліцензії особам, які мають намір здійснювати діяльність лізингодавця, та передбачають вимогу для небанківських фінустанов подавати щорічний звіт за результатами обов'язкового аудиту річної фінансової звітності.

Затвердивши тимчасові ліцензійні умови, НБУ вдався до розробки нового положення про ліцензування і реєстрацію надавачів фінансових послуг та умови провадження ними діяльності з надання фінансових послуг. Серед іншого нові правила змінять процедури видачі ліцензій, погодження набуття істотної участі, оцінки відповідності кваліфікаційним вимогам керівників установ, оцінки фінансового стану установи.

Затверджено нові правила застосування заходів впливу до небанківських фінустанов

НБУ визначив порядок застосування заходів впливу до учасників ринку небанківських фінансових послуг за порушення законів та нормативно-правових актів, зокрема й про захист прав споживачів фінансових послуг. Запроваджено пропорційний підхід до застосування заходів впливу. Новими правилами передбачається порядок застосування таких заходів впливу, як вимога усунути порушення, вимога скликати позачергові збори учасників фінустанови, штраф, тимчасове зупинення або анулювання ліцензії, виключення компанії з реєстру, укладення письмової угоди. Водночас для високоризикових учасників ринку (страховиків та кредитних спілок) передбачаються також: затвердження плану відновлення, відсторонення керівництва від управління та призначення тимчасової адміністрації. Окремі заходи впливу передбачені для небанківських

фінансових груп. НБУ в разі встановлення порушення законодавства з питань нагляду на консолідованій основі матиме право підвищити економічні нормативи та встановити обмеження на окремі види операцій.

Запроваджено дистанційний підхід до інспекційних перевірок банків під час карантину

НБУ забезпечив безперервність банківського нагляду в умовах карантину і зменшив ризики для здоров'я працівників банків та регулятора. Під час карантину членам інспекційної групи дозволено отримувати віддалений доступ до документів та інформації об'єкта перевірки, використовувати змінні носії інформації. При цьому документи, які складаються під час перевірки, можуть подаватися у формі електронного документа, підписаного цифровим підписом уповноваженої особи.

Оновлено перелік системно важливих банків

НБУ відповідно до Положення про порядок визначення системно важливих банків (СВБ) щороку визначає такі банки згідно з даними на 1 січня. У лютому 2021 року НБУ затвердив діючий перелік СВБ, до якого увійшли 13 фінустанов. Методологія визначення СВБ базується на рекомендаціях Європейського наглядового органу (European Banking Authority). З детальною інформацією про СВБ можна ознайомитися на новій сторінці вебсайту [перелік СВБ](#), яка містить інфографіку та корисні посилання на нормативні документи тощо.

СВБ разом з НБУ увійшли до переліку об'єктів критичної інфраструктури в банківській системі України, який уперше визначено відповідно до Закону України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України".

Рекомендації

Щоб забезпечити фінансову стабільність, потрібна злагоджена робота всіх учасників фінансового ринку: Національного банку, банків, небанківських фінансових установ та інших регуляторів ринку, а також дієва підтримка органів державної влади. Національний банк пропонує державним органам і фінансовим установам свої рекомендації та оприлюднює власні плани і наміри на найближчий час.

Рекомендації органам державної влади

Забезпечити повноцінне виконання умов співпраці з міжнародними донорами

Із погоджених МВФ 5 млрд дол. США в рамках програми стенд-бай Україна нині змогла отримати лише перший транш у розмірі близько 2.1 млрд дол. Згідно з початковим графіком 15 травня мав відбутися вже третій перегляд програми, а загальна отримана сума повинна була сягнути 4.2 млрд дол. Для отримання решти коштів держава повинна виконати всі свої зобов'язання в рамках цієї та попередніх програм. Програма з МВФ є для України гарантією того, що виплати держави за зовнішніми боргами проходять гладко, з мінімальними ризиками для макроекономічної та фінансової стабільності.

Ухвалити закони, що сприятимуть розвитку фінансового сектору:

зміни до **Закону “Про банки і банківську діяльність”** (№ 4367) для вдосконалення системи корпоративного управління та внутрішнього контролю в банках, подальшої гармонізації вимог до капіталу з нормами європейського законодавства, уключаючи зміну структури капіталу. Крім того, законопроектом уточнюються окремі норми в частині консолідованого нагляду за банківськими групами, ліцензування банків, погодження набуття істотної участі в банках та вимог до структури власності банків;

законопроекти **про фінансові послуги та фінансові компанії** (№ 5065), **про страхування** (№ 5315) та **про кредитні спілки** (№ 5125). Поточне законодавство застаріло і не відповідає світовим стандартам та рівню ризиків сектору. Нові законопроекти базуються на практиці регулювання небанківських фінансових установ у Європі, зокрема закон про страхування – на євродирективі Solvency II. Вони покликані забезпечити прозору структуру власності, ризик-орієнтований підхід до нагляду, спрощення ліцензування, удосконалення вимог до корпоративного управління, а також урегулювання “ринкової поведінки” учасників ринку. Перелічені законопроекти вже схвалено в першому читанні;

про вдосконалення механізмів виведення банків із ринку (№ 4546), який посилює права ФГВФО задля ефективного виведення банку з ринку, прийнято в першому читанні. Його ухвалення допоможе зберегти активи банку, запобігти втратам його майна, задовольнити якомога більшу кількість кредиторів неплатоспроможного банку;

про платіжні послуги (№ 4364) для осучаснення регулювання діяльності українського ринку платежів та переказу коштів і сформування правової основи для інтеграції українського платіжного ринку з європейським. Проект ухвалено в першому читанні.

Створити передумови для обігу сільськогосподарських земель та банківського кредитування під заставу землі

У липні 2021 року запускається ринок землі. У перші роки закон обмежує максимальний обсяг купівлі землі 100 гектарами, тож головними учасниками ринку будуть малі фермери. Важливим інструментом для їх підтримки має стати кредитування із частковим покриттям кредитів гарантією. Потрібно ухвалити закон про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві (№ 3205-2) для надання гарантій за кредитами малих і середніх агровиробників. Це зменшуватиме ризики банків та спростить кредитування фермерів для придбання землі й фінансування виробництва.

Урегулювати питання платоспроможності ФГВФО

Рада з фінансової стабільності (РФС) схвалила механізм реструктуризації боргів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), який відновить його платоспроможність та стійкість системи гарантування вкладів. РФС рекомендувала конвертацію поточних

зобов'язань ФГВФО перед урядом та майбутніх процентних платежів в умовні зобов'язання. Вже розроблено законопроект, який відображає рекомендації РФС та отримав позитивний відгук міжнародних фінансових організацій. Для забезпечення кращого захисту вкладників передбачається поетапне збільшення гарантованої суми до 600 тис. гривень з 2023 року (№ 5542-1). Також заплановано приєднання Ощадбанку до системи гарантування вкладів.

Посилити регулювання та забезпечити прозорість первинного ринку нерухомості

Первинний ринок нерухомості залишається нерегульованим та непрозорим. Ситуація ускладнюється тривалою реформою системи архітектурно-будівельного контролю. Частково вирішити проблеми на первинному ринку нерухомості може законопроект № 5091, яким пропонуються надійніші механізми фінансування будівництва, зокрема через запровадження гарантійної частки будівництва та державної реєстрації права власності на об'єкти будівництва. Важливо також підвищити прозорість ринку новобудов через повне розкриття інформації учасниками будівництва.

Провести судову реформу та повернути довіру до судової системи

Нині фінансовий сектор розглядає діяльність правоохоронних та судових органів як ключовий системний ризик. Для забезпечення законних прав кредиторів, інвесторів та вкладників необхідно завершити реформування судової системи відповідно до рекомендацій міжнародних експертів. Це також дасть змогу знизити вартість кредитів. Нині висока вартість частково є наслідком неналежного захисту прав кредиторів, які не можуть покладатися на судову систему в пошуках справедливості.

Рекомендації банкам

Більшість рекомендацій банкам, наданих у попередніх звітах про фінансову стабільність, залишається актуальною. Крім того, банкам рекомендується таке.

Продовжувати роботу над скороченням портфеля непрацюючих кредитів

Процес урегулювання проблемної заборгованості нині сповільнився. Державним банкам необхідно надалі реалізовувати стратегії скорочення NPL.

Оновити плани відновлення діяльності

НБУ опрацював плани відновлення діяльності, що вперше були подані банками наприкінці 2020 року. Досвід розробки планів узагальнено, банкам надано рекомендації до тих складових планів, які подекуди потребують доопрацювання. НБУ очікує, що банки врахують ці рекомендації під час оновлення планів, яке має завершитися до 1 жовтня.

Підготуватися до запровадження нових вимог до капіталу

У другій половині 2021 року підвищаться ваги ризику для незабезпечених споживчих позик. Із початку 2022 року будуть запроваджені вимоги до покриття капіталом операційного ризику та розпочнеться імплементація вимог запровадження процесів ICAAP/LAAP. Додатково буде визначено строки активації буферів консервації капіталу та системної важливості. Попередні оцінки свідчать, що загалом банки готові до нових вимог, а додаткове навантаження на показники капіталу буде незначним.

Активізувати зусилля з реструктуризації валютної іпотеки

У квітні 2021 року ухвалено одразу три закони, які врегульовують процес реструктуризації валютної іпотеки. Водночас продовжено і дію мораторію на стягнення застави за валютною іпотекою до вересня цього року. Фінустановам варто пришвидшити процес очищення балансів від залишків валютної іпотеки, зокрема через реструктуризації. Закони визначають, що реструктуризацію мають ініціювати позичальники. Проте банкам варто активно комунікувати з позичальниками, роз'яснювати нові закони та спонукати до врегулювання проблемної заборгованості.

Рекомендації небанківським фінансовим установам

Забезпечити прозору структуру власності

У червні сплив термін, який було надано небанківським фінансовим установам для розкриття своєї структури власності. У разі, якщо ця структура не відповідає вимогам,

фінустанови мали подати також план заходів для усунення таких невідповідностей. Такі плани мають бути реалізовані до середини жовтня. Надалі до учасників ринку, що порушуватимуть вимоги до структури власності, можуть бути застосовані заходи впливу.

Забезпечити своєчасність подання звітності

Низка небанківських фінансових установ, попри тривалий перехідний період, досі не подає звітність до НБУ. Деякі з них із липня 2020 року взагалі жодного разу не надавали звітність. Водночас звітність, яка подається, часом містить невідповідності й помилки. Низька якість і неповнота інформації перешкоджають ефективному регулюванню та нагляду. Тож установам, котрі мають технічні та організаційні складнощі з поданням звітності, необхідно прискорити їх вирішення. Подавати звітність повинні всі фінустанови, навіть якщо вони не здійснюють активну діяльність. Якщо ж фінустанови планують згорнути діяльність, то вони повинні добровільно повернути ліцензію.

Виконати вимоги до платоспроможності

Станом на 1 квітня 2021 року 44 страховики та 9 кредитних спілок порушували мінімальні вимоги до платоспроможності. З початку року НБУ застосовував до небанківських фінансових установ різноманітні заходи впливу за порушення вимог до платоспроможності: від вимоги усунути порушення до призупинення дії ліцензій. Нині вимоги до платоспроможності всіх небанківських фінансових установ є помірно консервативними, враховують стан ринку та не створюють надмірного регуляторного навантаження. Натомість їх дотримання покликане мінімізувати ризики споживачів фінансових послуг.

Плани та наміри Національного банку

Згорнути екстрені заходи довгострокової підтримки ліквідності банків

НБУ поступово згорне екстрені заходи з підтримки ліквідності банків, запроваджені у відповідь на коронакризу. Йдеться зокрема про довгострокове рефінансування та процентні свопи. Строковість депозитних сертифікатів знизиться до докризових 7 днів.

Посилити вимоги до капіталу відповідно до міжнародних стандартів

- У другій половині 2021 року – підвищення ваг ризику для незабезпечених споживчих кредитів до 150% порівняно з поточними 100%; початок імплементації вимог щодо запровадження процесів ICAAP/ILAAP (оцінка достатності внутрішнього капіталу та внутрішньої ліквідності) стане підсумковим кроком у запровадженні нових стандартів організації системи управління ризиками в банках.
- Із 1 січня 2022 року – запровадження мінімальних вимог до покриття капіталом операційного ризику.
- Із 1 січня 2022 року – початок наступного етапу підвищення ваг ризику за ОВДП в іноземній валюті до 50% із подальшим зростанням до 100% з 1 липня 2022 року.

Завершити стрес-тестування банків, оприлюднити результати наприкінці року

Після річної перерви, пов'язаної з коронакризою, НБУ відновив щорічне стрес-тестування. Нині його проходять 30 найбільших банків. Стрес-тестування здійснюватиметься за двома сценаріями: базовим та несприятливим. Моделюється реалізація кредитного, процентного та валютного ризиків. Особливістю цього річного стрес-тестування є включення шоку доходностей державних цінних паперів, що призводять до втрат. Стрес-тестування завершиться влітку, а наприкінці року результати буде опубліковано в розрізі банків.

Фіналізувати вимоги до розрахунку банками ринкового ризику

Розроблення відповідного положення, що базується на Базельських стандартах, буде завершено цього року. Оцінка ринкового ризику здійснюватиметься за чотирма компонентами: процентний та фондовий ризик торгової книги, валютний і товарний ризик банківської і торгової книг. В Україні буде впроваджено спрощений стандартизований підхід (Simplified Standardised Approach) до розрахунку ризику з огляду на незначні обсяги торгових книг банків та невисоку складність фінансових інструментів. Запровадження такого підходу до оцінки ринкового ризику не призведе до істотного зростання вимог до капіталу банків.

Абревіатури та скорочення

COVID, COVID-19, ковід	Гостра респіраторна хвороба, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2	РФ	Російська Федерація
БЦ	Бізнес центр	с/г	Сільське господарство
ВВП	Валовий внутрішній продукт	СНД	Співдружність незалежних держав
Держбанки	Державні банки	США	Сполучені Штати Америки
ДКСУ	Державна казначейська служба України	ТРЦ	Торгово-розважальний центр
ДССУ, Держстат	Державна служба статистики України	ФГВФО	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
е/е	Електроенергія	Фінустанова	Фінансова установа
ЄКР	Єдиний казначейський рахунок	ФО, Фізособа	Фізична особа
ЄС	Європейський Союз	ФОП	Фізична особа-підприємець
ЄЦБ	Європейський центральний банк	ФРС	Федеральна резервна система США
ЖКП	Житлово-комунальні послуги	BIS	Bank for International Settlements
ЗРС	Залізнорудна сировина	CIR	Cost-to-income ratio
ІСЦ	Індекс споживчих цін	CoR	Cost of risk
ІФС	Індекс фінансового стресу	DSTI	Debt service to income ratio
МВФ	Міжнародний валютний фонд	DTI	Debt to income ratio
Мінрегіон	Міністерство розвитку громад та територій України	EBITDA	Earnings before interest, taxes, depreciation and amortization
Мін'юст	Міністерство юстиції України	EM	Emerging markets
МОП	Міжнародна організація праці	ICAAP	Internal capital adequacy assessment process
МСБ	Малий та середній бізнес	ILAAP	Internal liquidity adequacy assessment process
МСФЗ	Міжнародні стандарти фінансової звітності	LCR _{вв}	LCR за всіма валютами
МФУ	Міністерство фінансів України	NPL	Non-performing loan
Нацкомфінпослуг	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг	NSFR	Net stable funding ratio
НБФУ	Небанківські фінансові установи	ROA	Return on assets
НБУ, Національний банк	Національний банк України	ROE	Return on equity
НВ	Національна валюта	Solvency	Пакет законодавства ЄС: Директиви Solvency I, II та відповідні регуляції
ОВДП	Облігації внутрішньої державної позики	SREP	Supervisory Review and Evaluation Process
ОПЕК	Група країн-виробників нафти	UAH/USD	Доларів США за 1 гривню
ПІІ	Прямі іноземні інвестиції	UIRD	Ukrainian Index of Retail Deposit Rates
тис.	тисяча	р/р	у річному вимірі, річна зміна, до відповідного періоду попереднього року
млн	мільйон	кв/кв	до попереднього кварталу, у кварталному вимірі
млрд	мільярд	м/м	до попереднього місяця, у місячному вимірі
грн	гривня	п. ш.	права шкала
дол.	долар США		
в. п.	відсотковий пункт		
б. п.	базисний пункт		